T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

POLONYA ARAŞTIRMALARI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEHÇE – UKRAYNACA – TÜRKÇE SOMATİK DEYİM VE ATASÖZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI (DİLSEL VE KÜLTÜREL ANALİZİ)

Jale YASAN

2501230082

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Emrah GAZNEVİ

İSTANBUL – 2025

ÖZ

LEHÇE – UKRAYNACA – TÜRKÇE SOMATİK DEYİM VE ATASÖZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI (DİLSEL VE KÜLTÜREL ANALİZİ)

JALE YASAN

Dil iletişim ve kavramanın aracıdır. Dilin vazgeçilmez parçaları olan deyim ve atasözleri ise bir toplumun kültürünün, düşünüş tarzının, gelenek ve göreneklerinin, inançlarının taşıyıcısı konumundadır. Bu çalışmada Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe somatik deyim ve atasözleri karşılaştırılarak, dilsel ve kültürel analiz yapılmıştır. Çalışmanın yeniliği, farklı dil aileleri ya da gruplarına mensup söz konusu diller arasında üçlü bir karşılaştırmanın ilk defa yapılmasıdır. Dil dünya görüşü anlamında birbirinden farklı üç toplumun somatik deyim ve atasözleri aracılığıyla ortak kültürel yönleri ortaya konulacaktır. Bu çalışma ile literatüre katkı sağlanması, dil öğrenenler için kaynak oluşturulması, kültürel etkileşimin arttırılması yolunda katma değer yaratılması amaçlanmaktadır. Çalışmada deyim ve atasözlerinin dilsel ve kültürel analizi; söz varlığı, deyim bilimi, paremiyoloji ve kültürdilbilimi kuramsal çerçevesinde yapılmıştır. Bölgesel olarak yakın, kültürel anlamda farklı olan üç toplumun somatik deyim ve atasözlerine ilişkin benzerlik ve farklılıklarına dair tespitler sunulmuştur. Çalışmada tarama ve karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. 836 deyim ve atasözü incelenmiş olup, anlamsal olarak 235 deyim ve atasözünün eşdeğer olduğu tespit edilmiştir. Eşdeğer somatik deyim ve atasözlerinin neredeyse yarısı aynı somatik bileşen ile kurulmuştur. Bu çerçevede çalışmaya konu üç dilin konuşulduğu toplumlarda dil dünya görüşüne yansıyan benzerlikler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Somatik, deyim, atasözü, kültürdilbilim, dil dünya görüşü.

ABSTRACT

Language is a means of communication and comprehension. Idioms and proverbs, which are indispensable parts of language, are the carriers of a society's culture, way of thinking, traditions and customs, beliefs. In this study, somatic idioms and proverbs in Polish, Ukrainian and Turkish are compared and analysed linguistically and culturally. The novelty of the study is that it is the first time that a triple comparison is made between the languages in question, which belong to different language families or groups. The common cultural aspects of three different societies in terms of linguistic worldview will be revealed through somatic idioms and proverbs. With this study, it is aimed to contribute to the literature, to create a resource for language learners, and to create added value in order to increase cultural interaction. In the study, linguistic and cultural analysis of idioms and proverbs was made within the theoretical framework of vocabulary, idiomology, paremiology and culturolinguistics. The similarities and differences of the somatic idioms and proverbs of the three communities, which are regionally close and culturally different, are presented. The survey and comparison method was used in the study. 836 idioms and proverbs were analysed and 235 idioms and proverbs were seen semantically equivalent. Almost half of the equivalent somatic idioms and proverbs were constructed with the same somatic component. In this framework, it has been revealed that linguistic picture of the world is similar in the societies where these three languages belonging to different language families or groups are spoken.

Keywords: somatic, idiom, proverb, culturolinguistics, linguistic picture of the world

ÖNSÖZ

Geçmişin anlaşılması, geleceğin inşası için köprü vazifesi gören dil, bünyesinde barındırdığı kültürel göstergelerle dünyayı nasıl algıladığımızı belirler. İfadeyi daha derin hale getiren deyim ve atasözleri bu algıyı ortaya koyan söz varlığının önemli bölümüdür.

Yabancı dil öğreniminde deyim ve atasözü kullanımı dile hakimiyeti gösteren önemli bir merhaledir. Deyim ve atasözlerinin doğru ve uygun şekilde kullanımı, ana dilde eşdeğerlerine hakim olunması ve kültürel arka planının bilinmesiyle mümkün olur. Deyim ve atasözleri söz varlığının önemli bir bölümü, somatik sözcükler de temel söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı belirlenirken bu husus göz önüne alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde dilsel ve kültürel analizin temelini oluşturan kuramsal çerçeveye yer verilmiştir. Farklı dil bilimcilerin bakış açıları ile ele alınarak, söz varlığı, deyim bilimi ve paremiyoloji kapsamında deyim ve atasözleri incelenmiştir. Dil ve kültür etkileşimi temelinde kültürdilbilime kapsamı, ortaya çıkışı, dil biliminin alt disiplinleri ile ilişkisi bağlamında yer verilerek kültürel analiz için zemin oluşturulmuştur. İkinci bölümde deyimlerin ve atasözlerinin biçim ve anlam özellikleri verilmiş ve sınıflandırması yapılmıştır. Örnekler ile desteklenerek farklı araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde kültürdilbilim kapsamında, tespit edilen eşdeğer deyim ve atasözlerinin karşılaştırmalı analizi yapılarak tespitler ortaya konmuştur.

Çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçenlere teşekkürlerimi sunmak isterim. Değerli Hocam Doç. Dr. Emrah Gaznevi'ye süreç boyunca olan desteği ve rehberliği için minnettarım. Lisans üstü eğitim konusunda bana yol gösteren değerli Hocam Prof. Dr. Hacer Topaktaş Üstüner'e içtenlikle teşekkür ederim. Ukrayna Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda görev yapmış ve halen yapmakta olan tüm değerli Hocalarıma teşekkür ederim. Çalışmanın Ukraynaca kaynaklarının temini konusunda yol gösteren Doç. Dr. Iryna Driga'ya, Dr. Iryna Kushnir'e ve Tetiana Fetsan'a minnettarım. Her zaman yanımda olan aileme şükranlarımı sunarım.

JALE YASAN

İSTANBUL, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **iv**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **x**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Deyim Bilimi ve Paremiyoloji Kapsamında Deyim ve Atasözleri **5**
1.1.1. Deyim bilimi **5**
1.1.2. Deyimler **7**
1.1.3. Paremiyoloji **9**
1.1.4. Atasözü **13**
1.2. Söz Varlığı ve Söz Varlığı Kapsamında Deyim ve Atasözleri **15**
1.2.1. Söz Varlığını Oluşturan Öğeler **16**
1.3. Dil, Kültür ve İletişim Temelinde Kültürdilbilim **20**
1.3.1.Dil, Kültür ve İletişim **20**
1.3.2. Kültürdilbilim **22**
1.3.3. Kültürdilbilimin Ortaya Çıkışı **25**
1.3.4. Kültürdilbilimde Temel Kavramlar **27**
1.3.5. Kültürdilbilimin Diğer Disiplinlerle İlişkisi **30**

İKİNCİ BÖLÜM
DEYİM VE ATASÖZLERİNİN DİLSEL ANALİZİ

2.1. Deyimlerin Özellikleri ve Sınıflandırılması **38**
2.1.1. Deyimlerin Özellikleri **38**
2.1.1.1. Deyimlerin Biçim Özellikleri **38**
2.1.1.2. Deyimlerin Anlam Özellikleri **44**
2.1.2. Deyimlerin Sınıflandırılması **53**
2.2.Atasözlerinin Özellikleri **64**

2.2.1. Atasözlerinin Biçim Özellikleri 64
2.2.2. Atasözlerinin Anlam Özellikleri..... 68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÜLTÜRDİLBİLİM KAPSAMINDA DEYİM VE ATASÖZLERİNİN KÜLTÜREL ANALİZİ

3.1. Deyim ve Atasözlerinin Kültürel Analizi 73
3.1.1. Somatik Bileşene Göre Deyimlerin Sınıflandırılması ve Tespitler..... 76
3.1.1.1. Dil ile İlgili Deyimler 77
3.1.1.2. Göz ile İlgili Deyimler 79
3.1.1.3. Ayak ile İlgili Deyimler 85
3.1.1.4. El ile İlgili Deyimler..... 88
3.1.1.5. Parmak ile İlgili Deyimler..... 93
3.1.1.6. Kulak ile İlgili Deyimler..... 95
3.1.1.7. Ağız ile İlgili Deyimler..... 97
3.1.1.8. Burun ile İlgili Deyimler 99
3.1.1.9. Kalp ile İlgili Deyimler..... 102
3.1.1.10. Kafa ile İlgili Deyimler..... 104
3.1.1.11. Diz ile İlgili Deyimler..... 108
3.1.1.12. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Deyimler..... 109
3.1.2. Somatik Bileşene Göre Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Tespitler..... 112
SONUÇ..... 122
KAYNAKÇA 125
EKLER..... 136

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Organ (Somatik Bileşen) Adları 18
Tablo 3.1. Her Üç Dilde "Dil" İçeren Deyimler 78
Tablo 3.2. Lehçe ve Ukraynacada "Dil" İçeren Deyimler 78
Tablo 3.3. Lehçe ve Türkçede "Dil" İçeren Deyimler 79
Tablo 3.4. "Dil" İçeren Deyimler Özet Tablo 79
Tablo 3.5.Her Üç Dilde "Göz" İçeren Deyimler 80
Tablo 3.6. Lehçe ve Ukraynacada "Göz" İçeren Deyimler 83
Tablo 3.7. Lehçe ve Türkçede "Göz" İçeren Deyimler 83
Tablo 3.8. Ukraynaca ve Türkçede "Göz" İçeren Deyimler 84
Tablo 3.9. "Göz" İçeren Deyimler Özet Tablo 84
Tablo 3.10. Her Üç Dilde "Ayak" İçeren Deyimler 85
Tablo 3.11. Lehçe ve Ukraynacada "Ayak" İçeren Deyimler 86
Tablo 3.12. "Ayak" İçeren Deyimler Özet Tablo 87
Tablo 3.13. Her Üç Dilde "El" İçeren Deyimler 88
Tablo 3.14. Lehçe ve Ukraynacada "El" İçeren Deyimler 90
Tablo 3.15. Lehçe ve Türkçede "El" İçeren Deyimler 91
Tablo 3.16. "El" İçeren Deyimler Özet Tablo 91
Tablo 3.17. Her Üç Dilde "Parmak" İçeren Deyimler 93
Tablo 3.18. Lehçe ve Ukraynacada "Parmak" İçeren Deyimler 94
Tablo 3.19. "Parmak" İçeren Deyimler Özet Tablo 95
Tablo 3.20. Her Üç Dilde "Kulak" İçeren Deyimler 95
Tablo 3.21. Lehçe ve Ukraynacada "Kulak" İçeren Deyimler 96
Tablo 3.22. Lehçe ve Türkçede "Kulak" İçeren Deyimler 97
Tablo 3.23. "Kulak" İçeren Deyimler Özet Tablo 97
Tablo 3.24. Her Üç Dilde "Ağız" İçeren Deyimler 98
Tablo 3.25. Ukraynaca ve Türkçede "Ağız" İçeren Deyimler 98
Tablo 3.26. "Ağız" İçeren Deyimler Özet Tablo 99
Tablo 3.27. Her Üç Dilde "Burun" İçeren Deyimler 99
Tablo 3.28. Lehçe ve Ukraynacada "Burun" İçeren Deyimler 100
Tablo 3.29. "Burun" İçeren Deyimler Özet Tablo 100
Tablo 3.30. Her Üç Dilde "Kalp" İçeren Deyimler 102
Tablo 3.31. Lehçe ve Ukraynacada "Kalp" İçeren Deyimler 103
Tablo 3.32. "Kalp" İçeren Deyimler Özet Tablo 103
Tablo 3.33. Her Üç Dilde "Kafa/Baş" İçeren Deyimler 104
Tablo 3.34. Lehçe ve Ukraynacada "Kafa/Baş" İçeren Deyimler 106
Tablo 3.35. Lehçe ve Türkçede "Kafa/Baş" İçeren Deyimler 106
Tablo 3.36. Ukraynaca ve Türkçede "Kafa/Baş" İçeren Deyimler 107
Tablo 3.37. "Kafa/Baş" İçeren Deyimler Özet Tablo 107
Tablo 3.38. Her Üç Dilde "Diz" İçeren Deyimler 108
Tablo 3.39. "Diz" İçeren Deyimler Özet Tablo 108
Tablo 3.40. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Her Üç Dilde Aynı Organ Adı İçeren Deyimler 109
Tablo 3.41. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Lehçe ve Ukraynacada Aynı Organ Adı İçeren Deyimler 110

Tablo 3.42. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Lehçe ve Türkçede Aynı Organ Adı İçeren Deyimler 111
Tablo 3.43. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Ukraynaca ve Türkçede Aynı Organ Adı İçeren Deyimler 111
Tablo 3.44. Diğer Somatik Bileşenler İçeren Deyimler Özet Tablo 112
Tablo 3.45. Karşılaştırmalı Atasözleri 113
Tablo 3.46. Somatik Bileşene Göre Özet Atasözü Tablosu 118
Tablo 3.47. Somatik Bileşene Göre Özet Karşılaştırmalı Deyim ve Atasözü Tablosu 122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ülkedilbilimi ve Kültürdilbilim Arasındaki Farklar 31
Şekil 2. Atasözleri ve Deyimlerin Özelliklerine İlişkin Benzerlik ve Farklılıklar 72

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
TDK	: Türk Dil Kurumu
t.y.	: Basım tarihi yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Basım yeri yok
t.in	: ve diğerleri

GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran dil, toplumu millet haline getirir. Kavramanın, ifadenin, iletişimin aracı olan dil, toplumsal kültürün anlaşılması açısından pusula mahiyetindedir. Deyim ve atasözleri her toplumun dilinin ve halk kültürünün önemli zenginliğidir. Dil dünya görüşünü etkileyen, örf ve adetler ile eski inançlara dair izler taşıyan, dilin vazgeçilmez unsurlarıdır.

Deyim ve atasözleri ile ilgili diller arası karşılaştırma birçok akademik çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Oldukça kapsamlı olan bu konu, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Lehçe ve Ukraynaca aynı dil ailesinde, Türkçe ise farklı dil ailesinde bulunmaktadır. Bu çalışma ile dil dünya görüşü anlamında birbirinden farklı toplumların kültürel anlamda ortak yönlerine ulaşmak mümkün olacaktır. Lehçe ve Ukraynaca dillerinin Türkçe ile karşılaştırılmasına yönelik çalışmaların sınırlı olması ve üç dil arasında doğrudan karşılaştırmalı bir çalışmanın bulunmaması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. İlave olarak Lehçe ve Ukraynaca literatüründeki deyim ve atasözlerine dair konumuza ilişkin ulaşılan kaynakların Türkçeye kazandırılması amaçlanmıştır.

Çalışmamızın konusu somatik deyim ve atasözleri olarak sınırlandırılmıştır. Böylece konusu bakımından deyim ve atasözlerinin sınıflandırılması anlamında değer yaratılması hedeflenmiştir. Devam eden çalışmalarda somatik deyim ve atasözlerinin semantik açıdan eş anlamlı, zıt anlamlı, çok anlamlı oluşlarına göre sınıflandırılması mümkün hale gelecektir. Çalışmanın dilsel analiz bölümünde deyim ve atasözlerinin leksikolojik ve morfolojik yapısı ile sentaktik yapısı bağlamında temel özelliklerine temas edilmesi planlanmaktadır. Kültürel analiz bölümünde kültürdilbilim bakış açısı ile deyim ve atasözlerinin taşıdığı kültürel kod bağlamında, diller arasındaki benzerlik ya da farklılıkların ortaya konulması planlanmaktadır.

Çalışmada, aşağıda yer alan araştırma sorularına cevap aranacaktır:

- Somatik deyim ve atasözü nedir?
- Söz varlığı içinde kalıplaşmış dil birimleri olan deyim ve atasözlerinin yeri nedir?
- Deyim ve atasözlerinin biçim ve anlam özellikleri açısından benzeşen ve farklılaşan yönleri nelerdir?
- Kültürdilbilim açısından somatik bileşen temelinde yapılan kültürel tespitler nelerdir?
- Lehçe, Ukraynaca ve Türkçede bu çalışma ile anlamsal eşdeğerliliği sağlanan aynı somatik bileşen içeren en fazla deyim hangi organa aittir?

- Araştırma konusu diller üçlü olarak ele alındığında somatik bileşene göre araştırılan deyim ve atasözleri temelinde benzerlik durumu nedir?
- Araştırma konusu olan diller ikili olarak ele alındığında daha fazla benzerlik hangi diller arasında bulunmaktadır?
- Araştırma konusu olan diller ikili olarak ele alındığında daha az benzerlik hangi diller arasında bulunmaktadır?
- Biçim özellikleri çerçevesinde incelenen deyimlerin söz öbeği halinde olması veya eylemlik içermesi bakımından dağılımı nasıldır?
- Çalışma kapsamında tespit edilen Lehçe ve Ukraynaca eşdeğeri atasözü olup Türkçe eşdeğeri deyim olan atasözleri hangileridir?

Yöntem olarak tarama ve karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Karşılaştırmalı çalışmalar ile dilin evrensel özellikleri yanında, karşılaştırma yapılan dillere özgü hususların da ortaya konması mümkün hale gelmektedir. Çalışmada, aşağıda detayı yer alan Lehçe, Türkçe ve Ukraynaca sözlüklerden tarama yapılarak belirlenen somatik deyim ve atasözlerinin anlamları incelenmiş, aynı anlama gelenler eşdeğer olarak belirlenmiştir. Temel olarak önce Türkçe sözlüklerde somatik bileşen içeren deyim ve atasözleri, daha sonra Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri tespit edilmiştir. Üç dilden herhangi birinde eşleştirilen birimin ilgili sözlükte deyim veya atasözü olarak belirtilmiş olması şartı aranmıştır. Çalışmanın somatik bileşen temelinde deyim analizine ilişkin sınıflandırma tablosunda deyim olarak tanımlanmamış; atasözü tablosunda ise atasözü olarak değil deyim olarak tanımlanmış ifadeler ayrıca belirtilmiştir. Deyimsel ifadelerde dilin ulusa özgü kültürel kodları taşıma özelliğinin ön planda olması ve deyimlerin anlamının genellikle kendisini oluşturan sözcüklerin anlamından bağımsız olması nedeniyle eşdeğerlik tespitinde tek tek aynı anlama gelen deyimlerin eşleştirilmesine odaklanılmıştır. Atasözlerinin nasihat verici nitelikte ve manasının gerçek anlamına yakın olması nedeniyle gerek sözcük sözcük gerekse de anlam üzerinden hareket edilerek, anlamı aynı olan atasözleri eşdeğer olarak belirlenmiştir. Eşdeğer olan deyim ve atasözleri içerdiği somatik bileşenin Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe arasında aynı olup olmamasına göre gruplandırılmıştır. Böylece çalışmanın yabancı dil öğrenenler için somatik deyim ve atasözlerine ilişkin kaynak vazifesi göreceğine inanılmaktadır.

Çalışmada atasözleri ve deyim taramalarında temel olarak; Türkçe iki ayrı yazarın toplam üç deyim ve atasözü sözlüğü[1], ortak yazarlı Lehçe-Türkçe Deyimler Sözlüğü[2], Ukraynaca ikisi ortak yazarlı olmak üzere üç ayrı atasözü sözlüğü[3], Lehçe birisi iki cilt olmak üzere iki ayrı yazara ait üç atasözü ve deyimler sözlüğü[4], Türk Dil Kurumu'nun (TDK) resmi elektronik sözlüğü ile Ukraynaca ve Lehçe elektronik sözlük[5] kullanılmıştır.

Somatik deyim, vücut organlarının adlarını temel alan deyimlerdir. Atasözleri için de paralellik söz konusudur. Her dilde anatomik sözcükler eski dönemlerden itibaren kullanılmakta olup, söz varlığının temel bölümünü oluştururlar. Anatomik sözcükler ya da organ adları deyim ve atasözü varlığı içinde önemli bir yere sahiptir.[6]

Somatik, kelime olarak "bedenle ilgili olan" anlamına gelmektedir. Kökü eski Yunancada "vücut" anlamına gelen *somat-* önekidir.[7] "Somatizm" teriminin kökeni tıpta kullanılan *somatika* kelimesinden gelmektedir. Tıpta ve dilbiliminde kullanılmaktadır. Bu yüzden insan vücudu ile ilgili deyim veya atasözlerine somatik deyim ve atasözleri denilmektedir. Deyimlerde yer alan sözcükler tesadüfen bir araya getirilmemiş olup, sözcüklerden her biri anahtar niteliğindedir. Çağrışım ve anlam hususunda temeli oluşturur. Organlar ya da vücut parçaları yerine getirdiği işlev ile paralel olarak *dil dünya görüşünü* etkileyen sembolize anlam taşırlar. Somatik unsurlar çok az değişikliğe uğramaları nedeniyle bu unsurları içeren deyim ve atasözleri de söz konusu dile, kültüre, halk bilime dair ışık tutan arkaik nitelikteki ifadelerdir.[8]

Somatik terimi, dilbilim alanında ilk defa Feliks Vakk tarafından kullanılmıştır.[9] "Modern Estonya Edebi Dilinde Somatik Deyimler üzerine" adlı çalışmasında Feliks Vakk, vücut parçalarını içeren deyimleri adlandırmak için somatik terimini kullanmıştır. Söz konusu

---

[1] Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2020; Ömer Asım Aksoy, **Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2020; Mehmet Hengirmen, **Deyimler Sözlüğü**, Ankara, Engin Yayınevi, 2017.

[2] Ö. Aydın Süer ve Dorota Mikołajczyk, **Lehçe-Türkçe Deyimler Sözlüğü**, Ankara, Tiydem Yayıncılık, 2011.

[3] Andriy Mıhaylovıç Jovkivs'kıy t.in., **Mudrist' Harodna-Mudrist' Mijnarodna: Prısliv'ya prıkazkı krılati vıslovı ta movni zvorotı dev'yat'ma movamı**, Çernivtsi, 'Ruta', 2004; H.M. Kırla i H.V. Bilyayeva, **Ukrayinski lehendı, prısliv'ya, lıçılkı, skoromovkı, zahadkı**, Harkiv, Belkar – Knıha, 2017; Ol'ha Konobevs'ka, **Prısliv'ya ta prıkazkı: slovnık dla molodşoho şkil'noho viku**, Ed. (N.S. Privezentseva), Harkiv, PP «UPA», 2013.

[4] Stanisław Skorupka, **Słownik Frazeologiczny Języka Polskiego**, Ed. Eugeniusz Biedka vd., 2 c., 4. bs., Warszawa, Wiedza Powszechna, 1985; Katarzyna Kłosińska, **Słownik Przysłów Przysłownik**, Poznań, Publicat S.A, t.y.

[5] https://sozluk.gov.tr/, https://goroh.pp.ua/, https://pl.wiktionary.org/

[6] Fatma Özkan ve Gülim Şadiyeva, "Somatik Deyimler", **Bilig**, sy.24, 2003, s. 135-137.

[7] Selin Tekeli, "Somatik Deyimler Bağlamında Rusça ve Türkçe Deyimlerin Karşılaştırılması", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.11, sy.34, 2023, s. 51.

[8] Özkan ve Şadiyeva, "Somatik Deyimler", s. 137-138.

[9] E. T. Berta, "Frazeolohizmı iz Somatıçnım Komponentom u Suçasnıh Uhors'kıy ta Ukrayins'kiy Movah", **Visnık KNLU. Seriya Filolohiya.**, C. 20, sy.2, 2017, s. 58.

araştırmacı bu tür deyimlerin, en eski deyim varlığına ait olduğu ve Estonca deyim varlığı içinde en çok kullanılan bölümü oluşturduğunu ifade etmiştir.[10]

Çalışmanın odak noktası birbirine akraba olmayan Türkçe ile Lehçe ve Ukraynaca arasında somatik deyim ve atasözlerine ilişkin benzerlik ve farklılıkların dilsel ve kültürel olarak ortaya konularak, dil öğrenenler için kaynak oluşturulması ve kültürel etkileşimin arttırılması yönünde katma değer yaratılmasıdır.

[10] F. Vakk, **O Somatiçeskoy Frazeologii v Sovremennom Estonskom Literaturnom Yazıke**, Tallin, Akademiya Nauk Estonskoy SSR Otdeleniye Obşçesvennıh Nauk, 1964, s.3-6.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Deyimlerin ve atasözlerinin dilsel ve kültürel analizine temel oluşturan kuramsal çerçeveye birinci bölümde yer verilecektir. Bu çerçevede ilk olarak dilsel analizin temelini oluşturan deyim bilimi ve paremiyoloji kapsamında deyim ve atasözlerine, ikinci olarak söz varlığı ile söz varlığı bünyesinde deyim ve atasözlerine, üçüncü olarak kültürel analizin temelini oluşturan dil, kültür ve iletişim temelinde kültürdilbilime, kapsamı, ortaya çıkışı, temel kavramları ve diğer disiplinler ile ilişkisi bağlamında değinilecektir.

1.1. Deyim Bilimi ve Paremiyoloji Kapsamında Deyim ve Atasözleri

1.1.1. Deyim Bilimi

Deyim biliminin Lehçedeki karşılığı "frazeologia", Ukraynacadaki karşılığı "фразеологія" (frazeolohiya) ifadesidir. Kökeni Latince "phraseologia" kelimesinden gelmektedir. Michael Neander tarafından ilk kez 1558 yılında söz konusu kavram kullanılmıştır.

Deyim bilimi dilde ortaya çıkan bütün kalıplaşmış sözcük türlerinin birlikteliklerini içeren bağımsız bir dil bilim alanıdır. Bu çerçevede kapsamına sadece deyimler değil atasözleri, dua ve beddualar ile terimler de girmektedir.[11] Deyim bilimin konusu, deyimsel birimlerin özünün, yapısal ve anlamsal özelliklerinin, oluşum kaynaklarının ve günlük konuşmadaki işleyiş şeklinin araştırılmasıdır.[12]

20.yüzyıl başında Avrupa'da deyim biliminin gelişmesinde İngiltere'de hazırlanan bir sözlük önemli rol oynamıştır. Sözlükte sadece deyimlerin anlamı verilmemiş, deyimin tanımı, özellikleri, yapısı ve kaynakları da ifade edilmiştir. Deyim biliminin sınırlarını belirlemeye yönelik çabası ve 20.yüzyıl başında yayınlanması nedeniyle önemli bir çalışma olduğu belirtilmektedir.[13]

İsviçreli dil bilimci Charles Bally (1865-1947) tarafından deyim bilim ilk kez münhasır bir bilim dalı olarak incelenmiştir. Bu döneme kadar deyimler sözcük bilim çalışmalarında ele

[11] Gürkan Gümüşatam, "Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı", **The Journal of Academic Social Science Studies**, C.5, sy.7, 2012, s.358.
[12] O. P. Bodık i T. M. Rudakova, **Suçasna Ukrayins'ka Literaturna Mova: Leksıkolohiya. Frazeolohiya. Leksıkohrafiya**, Kıyiv, « Tsentr çubovoyi literaturı », 2011, s.49.
[13] Fatma Ataklı Saçak, "Rus Deyimbilimin Tarihsel Gelişimi", **Deyimbilim: Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Fatma Ataklı Saçak, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024, s.8.

alınmaktadır. Ünlü dil bilimci tarafından deyimlerin ilk kez sınıflandırma çalışması yapılır. C. Bally tarafından deyim birliğinin, "kendisini oluşturan sözcükler, bağımsız anlamını tamamen kaybettiğinde" oluştuğu ve deyim birliğinin anlamının bileşeni niteliğindeki sözcüklerin anlamının toplamından farklı ve yeni olduğu ifade edilmiştir.[14] Eğer sözcük farklı öbeklerde bağımsız anlam kazanabiliyorsa bu durum deyim birliği yerine söz öbeğini belirtmektedir.

Deyim bilimi V.V. Vinogradov'un (1895-1969) çalışmaları ile tamamen ayrı bir bilim dalı haline gelir. Kavramsal ve sistematik çalışmaları ile deyim biliminin genel çerçevesini belirlemiştir. Deyimlerin, sözcüklerden ve diğer söz öbeklerinden farklı yanlarını belirleyerek sınıflandırmasını yapmıştır.[15]

Deyim bilim konusunda Lehçede çalışma yapan isimler arasında, Mieczysław Basaj, Stanisław Skorupka, Andrzej Maria Lewicki, Danuta Rytel, Stanisław Bąba gibi bilim insanlarının önde olduğu ifade edilmektedir. Polonya topraklarında deyim bilim terimi ilk defa 19.yüzyılın ikinci yarısında Orgelbrand'ın Wileński Lehçe Dil Sözlüğünde kullanılmıştır.[16]

Ukrayna literatüründe deyimler ilk olarak halk bilimi dahilinde yapılan çalışmalar çerçevesinde derlenmiş ve kaydedilmiştir. 16.yüzyıl ve 17.yüzyılın ilk yarısına ait Ukraynaca sözlükte günümüzde deyim olarak kabul edilen sözcük öbekleri bulunmaktadır.[17]

Türkçede deyim ve atasözlerinin kullanımına ilk defa *Köktürk Yazıtlarında* rastlanmıştır. Bu konuda Talat Tekin ve Doğan Aksan'ın çalışmaları bulunmaktadır. Doğan Aksan (1929-2010), "En Eski Türkçenin İzlerinde" ve "Anadilimizin Söz Denizinde" başlıklı eserlerinde söz varlığı incelemelerine ve günümüze kadar değişmeden kullanılan unsurlara yer verilmiştir.[18] Karahanlı Türkçesi dönemi eserleri *Divanü Lügati't Türk* ve *Kutadgu Bilig'te* yine o döneme dair atasözü ve deyim varlığına dair örnekler bulunmaktadır. "*Kaşı çatılmak*" ve "*dişini sıkmak*" deyimlerinin Karahanlı Türkçesi döneminden olduğu ifade edilmiştir.[19] "*Dişini sıkmak*" deyimi çalışmamızda yer almaktadır.

---

[14] Saçak, a.e., s.10.
[15] Saçak, a.e., s.15.
[16] Jana Blahutová,"Jednostki frazeologiczne zawierające nazwy potraw, żywności i czynności z nimi związanych", Masarykova Univerzita-Filozofická Fakulta Ústav slavistiky - Bakalářská práce, 2006, Brno, s.6-7, (Çevrimiçi) https://is.muni.cz/th/jl9op/?lang=en;studium=595072;id=163186, 19.02.2025.
[17] Mariya Oleksandrivna Vasıl'çışına, Frazeolohiya Volıns'kıh Hovirok, L'vivs'kıy natsional'nıy universitet imeni Ivana Franka-Filolohiçnıy fakul'tet-Katedra ukrayins'koyi movı imeni profesora Ivana Kovalıka-Mahisters'ka robota, L'viv, 2021, s.23-24, (Çevrimiçi) https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/Vasylchyshyna-FLUM-21.pdf, 19.11.2024.
[18] Doğan Aksan, **Türkçenin Sözvarlığı**, 3.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2021, s. 105-106.
[19] Aksan, a.e., s.115-125.

Deyim bilim konusunda Ömer Asım Aksoy tarafından yapılan çalışmalar önemlidir. Araştırmacı ilk defa 1965 yılında yayımlanan "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" eserinde sunduğu kapsamlı bilgiler ile, atasözleri ve deyimler arasındaki sınırın belirlenmesine yönelik adımlar atmıştır.[20]

Deyim bilimi dil bilimin bir dalı olarak deyimlerin doğasını ve özelliklerini inceler. İlave olarak dildeki işleyiş kalıplarını belirler. Her dil ait olduğu toplumun benzersiz yaşam biçimini, gelenekleri, kültürü, halkın bakış açısını yansıtırken deyimleri de bundan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Toplumun gündelik hayat akışının, kültürünün, tarihinin izleri deyimlerdedir. Bu çerçevede inceleme konusu deyimler olan deyim bilimi kapsamında, dil dünya görüşü söz varlığından daha geniş ölçüde yansıtılır.[21]

Deyim biliminin kapsamı konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu çerçevede bazı araştırmacılar tarafından deyim bilim geniş kapsamlı değerlendirilmekte, kapsamına atasözleri, kalıplaşmış sözler, özdeyişler de dahil edilmektedir. Bu bilim adamları arasında F. Medvyedyev, N. Babıç, L. Skrıpnık bulunmaktadır. L. Avkcent'yev, Yu.Pradid, V. Mokiyenko gibi dil bilimciler ise sadece deyimleri deyim bilim kapsamında değerlendirmektedir.[22]

1.1.2. Deyimler

Osmanlı İmparatorluğu döneminde *deyim* kavramı yerine önce *darbımesel* daha sonra ise *ta'bir* ya da *ıstılah* sözcükleri kullanılmıştır. *Ta'bir* sözcüğünün kullanılmaya başlanması ile beraber *darbımesel* sözcüğü ekseriyetle atasözünün karşılığı olarak kullanılmıştır. Deyim sözcüğü 1935 yılında Türk Dili Araştırma Kurumu tarafından teklif edilmiş ve teveccüh görmüştür.[23]

Ömer Asım Aksoy (1898-1993) deyimi, "bir durumu özel ve ilginç bir yapı ve anlatım biçimiyle ifade eden, ekseriyetle gerçek anlamlarından farklı anlamı bulunan kalıplaşmış kelime topluluğu ya da tümce" olarak tanımlamıştır.[24]

---

[20] Fatma Ataklı Saçak, **Deyimbilim: Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Fatma Ataklı Saçak, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024, s.ix.
[21] Mıhaylo Petrovıç Koçerhan, **Vstup do Movoznavstva**, Kıyiv, Vıdavnıçıy tsentr "Akademiya", 2001, s.241-244.
[22] Vasıl'çışına, Frazeolohiya Volıns'kıh Hovirok, s.12.
[23] Hasan Ali Çetin, **Türkçe Eş, Yakın ve Zıt Anlamlı Deyimler Üzerine Anlam Bilimsel Bir Tasnif Denemesi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2024, s.3.
[24] Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri Sözlüğü**, s.50.

Deyim, dilin, iki veya daha fazla kelimeden oluşan, tekrarlanabilir, anlam açısından bütün, yapı açısından değişmez unsurudur.[25]

Doğan Aksan deyimin, belirli bir duygu, kavram ya da durumu ifade etmek için birden çok kelimenin bir arada, nadiren de tek bir kelimenin yan anlamda kullanılmasıyla oluştuğunu ifade etmiştir.[26]

I. Yuşçuk tarafından deyimsel birim, "konuşma sırasında hazır kalıp olarak yeniden üretilen, genellikle anlamsal bütünlüğe sahip, iki veya daha fazla sözcüğün oluşturduğu sabit kombinasyon" olarak tanımlanmıştır.[27] Deyimsel birimin tek sözcük veya tümce halinde anlamsal karşılığı bulunur.[28]

Deyim anlamsal bütünlüğe ve söz dizimsel bölünmezliğe sahip, iki veya daha fazla bileşenden oluşan sözcüksel ve dilbilgisel birliktir. Serbest söz dizimsel yapıların mecazlaşması ile oluşur. Her dilin ulusal ve kültürel anlamda kendine özgü özelliklerinin tezahür ettiği deyimler Lehçe ve Ukraynacada genellikle sözcük öbeği şeklindedir. Bazı sözcük öbeklerinin ise cümleye eşit seviyede olduğu görülebilir.[29]

Mehmet Hengirmen deyimi, ifadeyi güzelleştiren, çoğunlukla gerçek anlamının dışında kullanılan, toplumda yaygınlaşmış, kalıplaşmış söz olarak tanımlamıştır.[30]

İki veya daha fazla sözcükten oluşan deyimler sabit dilsel yapılardır. Anlamsal ve söz dizimsel olarak bütün olan bu yapılar cümle içinde bazen bir fiilin bazen bir sıfatın görevini yerine getirebilir.[31]

Deyimler sıradan söz dizimsel yapılar gibi her seferinde yeniden oluşturulmayan sabit yapılardır. Bu nedenle sözcüksel bir birim olarak tanımlanıp, sözlükte yer alırlar. Deyimlerin iki temel işlevi bulunmaktadır: dilin sözlük sistemini tamamlamak ve eş anlamlı kaynakları arttırmak. Örneğin, korku hisseden biri için Lehçede sadece "korkuyor" anlamında "boi się" şeklinde fiil kullanmış oluruz. Bir başka seçenek ise aynı anlama gelen "*włosy jej stają dęba*"

[25] Koçerhan, a.g.e., s.243.
[26] Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, C: III, 2015, s.35.
[27] Bodık i Rudakova, a.g.e, s. 49.
[28] Bodık i Rudakova, a.e., s.50.
[29] Iryna Kononenko, **Język Ukraiński i Polski: Studium Kontrastywne,** Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012, s. 290.
[30] Hengirmen, **Deyimler Sözlüğü**, s.7.
[31] Marian Jarkowski, "Idiom", **Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego**, Ed. Kazimierz Polański, 2.bs., Wrocław, Zakład Naradowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1999, s.251.

ifadesi ile deyim kullanmaktır.[32] Söz konusu deyimin Türkçe eşdeğeri "*tüyleri diken diken olmak*" ifadesi, Ukraynaca eşdeğeri ise "*волосся дибом стає*" (volossya dıbom staye) ifadesidir. Ukraynaca deyimin birebir çevirisi "saçlar dik oluyor" şeklindedir. Burada *волосся* (volossya) sözcüğü duygu durumunu ifade etmek için simgesel olarak kullanılmıştır.

1.1.3. Paremiyoloji

Paremiyoloji kavram olarak Eski Yunanca paroimia ve logos sözcüklerinin bileşiminden müteşekkildir. Kapsamı, atasözlerinin toplanması, çeşitli kıstaslara göre gruplandırılması, kavram ve dil yapılarının incelenmesidir.[33] Paroimia Eski Yunancada atasözü anlamına gelmektedir. "Paroemia-logia" atasözü bilimi olarak Latincede anlamını ve çalışma alanını bulmuştur. Fransızlar Latinceden alarak 'parémiologie' olarak dillerine adapte etmişlerdir. Diğer dillere Fransızcadan geçmiştir.[34]

Yeniden üretilmesi mümkün olan, kültürel özellik gösteren birimleri bir araya getiren paremiyoloji, dil bilimi, kültür bilim, bilişsel dilbilimi, folklor bilimi gibi alanların kesişme noktasında yer almaktadır. Paremiyoloji dil bilimsel açıdan iletişim sorunlarını sentaktik yapının üstünde paremiya birimi seviyesinde ele alır.[35]

Paremiyoloji alanına giren dil bilimsel birimlerin tanımlanması, deyim biliminin sınırlarının tam olarak belirlenmesi ile ilişkilidir. V. Vinogradov'un da aralarında bulunduğu bazı bilim adamları deyim biliminin inceleme alanını daha geniş olarak yorumlamakta, yeniden üretilebilir tüm yapıları kapsama dahil etmektedir. Bu yüzden paremiyolojiyi de deyim bilimi ile benzer olarak kalıplaşmış, kültürel geçmişi yansıtan ifadeleri inceleme alanına dahil ettiği için aynı kapsamda değerlendirmektedirler.[36]

Diğer yandan yüklem içeren, bitmiş cümle görünümündeki ifadelerin deyim bilimi değil paremiyoloji kapsamında değerlendirilmesi gerektiği kanaatinde olan bilim adamları da bulunmaktadır. Belirli sentaktik doğaya sahip bu yapıların aynı zamanda halk bilimsel açıdan değerli mikro metinler olduğu ifade edilmektedir. İlave olarak paremik birimlerin deyimsel ve sözcüksel birimler ile arasındaki sınırın ortaya konması deyim biliminin daha tutarlı bir yapıda

[32] Andriy Moklıtsya, **Leksykologia Współczesnego Języka Polskiego**, 2.vıdannya, Luts'k, SNU imeni Lesi Ukrayinkı, 2018, s.64.
[33] Hüseyin Bal, "Sosyoloji ve Atasözleri", **Umay Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, S.2, 2024, s.26.
[34] Filiz Mehmetoğlu, "Türk ve Makedon Atasözlerinin Karşılaştırılması", İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Programı Doktora Tezi, İstanbul, 2023, s.85.
[35] J. V. Koloyiz, N. M. Malyuha i N. M. Şarmonova, **Ukrayins'ka paremiolohiya: Navçalnıy posibnık**, Ed. J. V. Koloyiz, Krıviy Rih, KPI DVNZ «Krıvoriz'kıy natsional'nıy universıtet», 2014, s.8.
[36] Koloyiz, Malyuha i Şarmanova, a.e., s.8.

olmasını sağlayacağına, mecaz anlatımın edebi metinlerde kullanımının devamlılığının, zaten deyimsel birimlerin sayısını doğal olarak genişlettiğine dikkat çekilmektedir.[37]

Atasözlerinin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin belirgin yapısal özelliklerinin olmaması, dil sistemi içinde "tesadüfi" gibi görünmeleri, anlamlarının doğası nedeniyle bu ifadelerin deyim bilimi kapsamı dışında özel olarak incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Yüklem içeren atasözlerinin anlamının bir sözcüğe veya cümleye değil, bütün bir hikayeye eşdeğer olduğu belirtilerek deyim bilimi kapsamı içinde değerlendirilmesinin dar ve sınırlayıcı bir yorum olduğu ifade edilmektedir.[38]

Bir işaret düzlemi olarak dil, dilsel bilinç tarafından algılanır ve yeniden üretilmesi mümkün bileşenlerinin belirli bir doğal dizilişi, sırası vardır. Daha alt seviyede yer alan birimler, daha üst seviyede olan birimler için yapı taşlarıdır. Dil sisteminin kademeli organizasyonu içinde paremiyolojinin ilgi alanına giren birimlerin anlaşılması, üst sentaktik yapıda mümkün hale gelir. Paremiyolojinin birimleri metinle aynı düzendeki dilsel göstergelerdir. Bu çerçevede dilsel bileşenlerin sırası şu şekildedir: Fonem – morfem – sözcük birim – sözcük öbeği – deyim – cümle – metin (paremiya). Paremiyolojik birimler dilin sentaktik ilişki sistemine dahil olsalar da, daha üst dil seviyeleri için bir yapı taşı veya bütünleştirici fonksiyonu taşımazlar. Bütünleştirici fonksiyonu sadece paremiyolojik düzeyde yerine getirirler.[39] Bu açıdan diğer dilsel bileşenlerden farklılık arz ederler. Bağımsız statüye sahiptirler.

Doğan Aksan'a göre, dilde mevcut atasözlerinin toplanarak derlenmesi, farklı dillerdeki atasözleri ile arasındaki ortaklıklar, benzerlikler, biçim ve anlam açısından bu hususların değerlendirilmesi paremiyoloji alanı içinde ele alınmaktadır. [40]

Paremiyolojinin çalışma nesnesi, halk bilim ve edebiyat kökenli istikrarlı ifadeler olarak paremiyadır. Konusu ise onların özellikleri, kategorileri, işlevsel olanakları ile iletişimsel ve pragmatik yönüdür. Paremiyolojinin ayrı bir bilim dalı olarak değerlendirilmesi, ulusal karakterin, etnik bilincin, insan davranışlarının paremiyolojik birimlere nasıl yansıdığının incelenmesi, paremiyolojik birimlerin taksonomisinin oluşturulması, incelenmesi ve diğer diller ile karşılaştırılması ihtiyacından ortaya çıkmaktadır.[41]

[37] Koloyiz, Malyuha i Şarmanova, a.e., s.8.
[38] Koloyiz, Malyuha i Şarmanova, a.e., s.9.
[39] Koloyiz, Malyuha i Şarmanova, a.e., s.12-13.
[40] Aksan, **Türkçenin Sözvarlığı**, s.192-193.
[41] Koloyiz, Malyuha i Şarmanova, a.g.e., s.13-14.

Paremiyanın tanımlanmasının çok yönlü yapısı nedeniyle zor olduğu ifade edilmektedir. Tanımlamanın özünün halk bilimsel ayrı bir çalışma gerektirmesi nedeniyle pratikte mümkün olmadığı belirtilmektedir.[42]

Olena Selivanova (1961-…) paremiya kavramını bilişsel psikoloji açısından ele alır. Paremiya kavramının, cümle yapısının kalıcı tekrarlanabilir birimlerini, özellikle de atasözlerini ifade etmek için kullanıldığını belirtir. Ancak geniş perspektifte deyimsel birimlerin de bu kapsamda yer aldığını, atasözleri, deyimler, kalıp sözler, kalıplaşmış sözler arasındaki sınırların net olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla geniş anlamda paremiyolojik taksonomiyi deyim bilimi kapsamına almakta, dar anlamda ise yüklem içeren tamamlanmış yapıların paremiyoloji kapsamını oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Bir başka ifade ile paremiya kavramı, deyimsel birim kavramı ile eşdeğer konumundadır.[43]

Paremiyanın tanımı şu şekilde yapılmıştır: "Özdeyiş niteliğinde, tekrarlanabilirlik ve kalıcılık özelliklerine sahip, gerçek anlamda ya da yeniden yorumlanmış anlamı ile çoğunlukla öğretici nitelikte, belirli bir bilgiyi, duruşu aktaran, halkın deneyimini, geleneklerini, değerlerini yansıtan paremiyolojinin inceleme alanını oluşturan dilsel ifadelerdir".[44]

Paremiyoloji, paremiyaları inceleyen dil bilimsel disiplin olarak, "temel bir sahneyi ve basit bir diyaloğu aktaran ve kısa cümle zincirleri ile ifade edilen halk deyişleri", olarak tanımlanmıştır. Kültürün dilsel bir göstergesi olarak paremiya, edebiyat, kültür bilim ve felsefe ile ilişkili olup toplumların gündelik hayatının bir yansıması olarak karşımıza çıkar.[45]

Deyim biliminin bir alt dalı olarak paremiyoloji ya da atasözü bilimi, atasözlerini, deyişleri, özlü sözleri, anti-atasözlerini[46] incelemektedir. Tüm toplumlarda bulunan paremiya, iletişim sırasında ortaya konan kanaati, tepkiyi, görüş açısını yansıtan kalıplaşmış dilsel ifadelerdir.[47]

Dilimizde karşılığını atasözü bilimi olarak bulan paremiyolojinin ilgi alanı, yılların birikimi olan atasözleri, kalıplaşmış sözler, mikro hikayeler olup, bünyesinde yer alan

[42] Koloyiz, Malyuha i Şarmanova, a.e., s.15.
[43] Koloyiz, Malyuha i Şarmanova, a.e., s.16.
[44] Koloyiz, Malyuha i Şarmanova, a.e., s.16
[45] Koloyiz, Malyuha i Şarmanova, a.e., s.17.
[46] Atasözlerinin farklı sözcükler eklenerek veya çıkartılarak değiştirilmiş, hiciv, ironi ve mizah dolu hallerine paremiyoloji alanında anti-atasözü denmektedir. (Öznur Usta Tuzcu, "Sosyal Medya Söyleminde Türk Anti – Atasözleri", The Journal of Academic Social Science Studies, sy.74, 2019, s.244)
[47] Leyla Çiğdem Dalkılıç ve İpek Kırkavak, "Rus Dili Örneği Üzerinden Kanatlı İfadeler", **Disiplinlerarası Dil Araştırmaları Dergisi**, C.6, 2023, s.83.

paremiyografi atasözlerinin yazılması ve derlenmesi ile ilgilenir. Farklı dil ve kültürlerde tekrar eden atasözleri karşılaştırmalı paremiyoloji alanının çalışma konusunu oluşturur.[48]

Polonya'da paremiyoloji alanında ilk çalışmalar Salomon Rysiński (yaklaşık 1560 – 1625), Oskar Kolberg (1814-1890) ve Samuel Adalberg (1868-1939) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak paremiyolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı Aleksander Brückner (1856-1939) ve Jan Stanisław Bystroń (1892-1964) sayesinde olmuştur. Brückner 1895'te bir dergide yayımlanan makalesinde Polonya edebiyatındaki atasözlerini incelemek için ilk bilimsel girişimde bulunmuştur. Bystroń çalışmalarında Brückner'i takip ederek 1933 yılında yayımlanan kapsamlı eseri Pryzsłowia Polskie'de (Lehçe Atasözleri) olgunun özünü, tarihini ve kültür, edebiyat ve dildeki yerini açıklamıştır. 20.yüzyılın ikinci yarısında atasözleri üzerine eser sayısı artarken, en dikkat çekici olan Julian Krzyżanowski'nin çalışmalarıdır.[49]

Atasözleri konusunda Ukrayna literatüründe çalışma yapan isimler arasında Klımentiy Zinoviyiv, Matvey Terent'evıç Sımonov, Borıs Dmıtrovıç Hrinçenko, Ivan Ivanovıç Manjura ve en seçkin isim olarak Ivan Franko bulunmaktadır. Söz konusu isimler atasözlerinin derlenmesi ve basılı hale getirilmesi konusunda önemli katkılar da bulunmuşlardır.[50]

Klımentiy Zınoviyiv'e ait "Virşi. Prıpovisti pospolıti" (1700-1709) Ukrayna halkının yaşamına dair ansiklopedi niteliğinde bilinen en eski eserdir. Yazar bu eserde atasözlerini alfabetik olarak sıralamıştır. İlave olarak Ivan Franko'nun kendi etnografik araştırmalarına dayanan "Halıts'ko-rus'ki narodni prıpovidkı" (1903) derlemesinden bahsetmek gerekmektedir. Belirli bölgelerde yaygınlığa ve yerel varyasyonlarına göre atasözlerini sunmuştur. Atasözlerini alfabetik olarak değil belirli kavramlar dahilinde gruplamıştır. Tanrı, ruh, günah, cehennem, sonsuzluk gibi kavramlar kullanılmıştır. Karşılaştırmalı yöntemi kullanan Franko, diğer dillerdeki örnekleri kaydeden kaynaklara atıfta bulunmuştur.[51]

Deyim bilim bölümünde yer verildiği üzere Türkçe atasözlerinin kullanımına ilk olarak *Köktürk Yazıtlarında* rastlanmıştır. Akabinde *Divanü Lügati't Türk* ve *Kutadgu Bilig'te* örnekler bulunmaktadır. İlave olarak atasözlerinin *Dede Korkut* eserinde önemli yer tuttuğu, *Atabetü'l Hakayık* eserinde ise nazım türünde atasözlerinin kullanıldığı ifade edilmektedir.[52]

[48] Mehmetoğlu, "Türk ve Makedon Atasözlerinin Karşılaştırılması", s.86.
[49] Kłosińska, **Słownik Przysłów Przysłownik,** s.14-15.
[50] Mıhayl Mıhaylovıç Pazyak, **Ukrainskoye Narodnoye Tvorçestvo: Poslovitsı i pogovorki**, Ed. Stepan Basıl'avıç Mışanıç, Kiyev, İzdatel'stvo "Naukova Dumka", 1990, s.5.
[51] Vasıl'çışına, Frazeolohiya Volıns'kıh Hovirok, s.23-24.
[52] Mehmetoğlu, "Türk ve Makedon Atasözlerinin Karşılaştırılması", s.69.

Türk Halk Edebiyatında atasözleri Levni ile başlayarak münhasır destanlar olarak eser haline getirilmiştir. Levni'nin "Atalar Sözü Destanı" adlı eseri bulunmaktadır. Atasözlerinden oluşan basılı eserlerden ilki 1688 yılında yayımlanan "Adagi" olup eserde 152 atasözüne yer verildiği ifade edilmiştir. Ahmet Vefik Paşa tarafından 1852 yılında "Müntahabât-ı Durûb-ı Emsâl" adlı bir atasözü derlemesi yayımlanmıştır. XIX. yüzyılda çıkan Şinasi'nin "Durub-ı Emsal-i Osmaniye" adlı eserinin ikinci baskısında, 2500 civarında veciz söz yer almakta olup bir bölümü atasözlerinden oluşmaktadır. İ. Hilmi Soykut tarafından 1974 yılında yayımlanan "Türk Atalar Sözü Hazinesi" adlı eserde atasözleri konularına göre gruplandırılarak bir araya getirilmiştir.[53]

Ömer Asım Aksoy ilk defa 1965 yılında yayımladığı "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" çalışmasında sunduğu kapsamlı bilgiler ile, atasözleri ve deyimler konusunda yol gösterici nitelikte olmaya devam etmektedir.

Halkın bilgeliğini yansıtan atasözlerinin temelinde insan, aile ve aile hayatı bulunmaktadır. Araştırmacılara göre paremiyolojinin inceleme alanının kayda değer bölümünü insan ve aile ilgili atasözleri oluşturmaktadır. Paremiya halkın hayatının ansiklopedisidir. Geniş anlamda aile üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkiler, ailenin amacı ve her bir üyesinin sorumlulukları hakkında halkın algısını genelleştirir. Konusunu kadın, erkek, karşılıklı ilişkileri, güzellik, mutlu yaşamın temeli olarak aile, ailedeki huzur ve uyum, kadının ailedeki belirleyici rolü hakkında birçok atasözü bulunmaktadır.[54]

1.1.4. Atasözü

Atasözleri dünyayı nasıl algıladığımızı etkileyen, çevremizdeki olguları, durumları anlamlandırmamızı sağlayan, fikirlerimizi yönlendiren, basit ve basmakalıp dünya görüşünün kaydıdır. Atasözleri prizmasından toplumların hangi değerleri savunduklarını, farklı olgular hakkındaki kanaatlerini anlayabilmek mümkündür. Dolayısıyla dili, daha etkileyici konuşma ve daha iyi anlama aracından ziyade, ait olduğu toplumun kültürünü, geleneğini anlama aracıdır.[55]

[53] Mehmetoğlu, "Türk ve Makedon Atasözlerinin Karşılaştırılması", s.71-73.
[54] Pazyak, a.g.e., s.7-10.
[55] Kłosińska, a.g.e., s.9.

Ömer Asım Aksoy atasözünü, atalarımızın tecrübelerine dayanan yargılarını fikir, düşünce ya da nasihat olarak düstur haline getirmiş olan, toplum tarafından benimsenmiş, kalıplaşmış biçim olarak tanımlamıştır.[56]

Atasözleri halkın dünya görüşünü, bakış açısını, algısını, fikirlerini, ahlakını yansıtan, sabit hale gelmiş ifadelerdir. Deyimlerden farklı olarak dilbilgisel açıdan basit veya karmaşık cümle şeklinde olup yargı ifade ederler. Atasözleri ekseriyetle mecaz anlamlı, ulusal özellikleri yansıtan, tasvir gücü yüksek canlı ifadelerdir.[57]

Atasözleri halk yaratımıdır, bir başka deyiş ile anonim niteliktedir. Genellikle konuşma dilinde doğar. Hayat ile ilgili gerçekleri, gözlem sonuçlarını yansıtan atasözleri kılavuz, rehber niteliğinde olup öğretici yanı öne çıkan ifadelerdir.[58]

Doğan Aksan atasözlerinin toplumun kültür tarihi ile ilgili önemli işaretleri barındırdığını belirtmiş, bunun kaynağının ise her ulusun yaşadıklarını hikmet ve benzetme gücü ile birleştirmesi olduğunu, söz varlığının bu önemli parçasının yargı niteliği taşıyan, çoğunlukla tümce halinde bulunan, ifade açısından etkili birimler olduğu hususlarına dikkat çekmiştir.[59]

Atasözünün yapılan başka bir geniş tanımı şu şekildedir: "İnsanların yüzyıllar boyunca yaptıkları gözlemlerin ve sosyal deneyimlerinin kapsamlı bir genellemesi olan, belirli bir yaşam kuralı oluşturan, cümle olarak ifade edilen öğretici içerikli halk deyişidir".[60]

Atasözü kavramının Lehçe karşılığı "przysłowie" ifadesidir. Latince proverbium kelimesinden gelir. Sıradan sözcükler yerine atasözünün kullanıldığı anlamına gelir. Atasözü cümle biçiminde, ekseriyetle uyağa sahip, değişmez biçime ve iki aşamalı anlama sahip, yaratım aşamasında dil ve edebi araçlardan faydalanılmış, metin birimdir.[61]

Polonyalılar atasözlerinin milletin bilgeliği olduğunu, Fransızlar ise deneyimin yansıması olduğunu söyler. Her milletin atasözü, geleneği, deneyimi, dünyayı algılama biçimini kaydeder. Gerek dilin gerekse kültürün ayrılmaz parçasıdır. Polonya atasözlerinde hava durumu, ekonomik ipuçları, çeşitli tarihsel dönemler ve tarihi kişilikler hakkında değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak ekseriyetle atasözleri etik değerleri ortaya koyar. Aynı

[56] Aksoy, a.g.e., s.35.
[57] Kononenko, a.g.e., s.345.
[58] Blahutová, "Jednostki frazeologiczne zawierające nazwy potraw, żywności i czynności z nimi związanych", s.15-20.
[59] Aksan, **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.35.
[60] Bodık i Rudakova, a.g.e., s.56.
[61] Kłosińska, a.g.e., s.10.

zamanda dünya ile ilgili genel gerçekleri ifade eder. Atasözleri sadece ifadeyi güzelleştiren dilsel bir araç değildir. Deneyimlerin düzenlenmesine, konular ve olgular arasında ilişki kurulmasına, iyinin ve kötünün ayırt edilmesine, etik olguların daha kolay anlaşılmasına yardım eden en önemli dilsel araçlardan biridir.[62]

Atasözleri dinleyiciye veya okuyucuya nasihat vermek amacıyla kullanılır. Atasözlerinin kullanılma koşulları atıfta bulundukları duruma göre belirlenir.[63]

Atasözü kavramının Ukraynaca karşılığı "prısliv'ya" ifadesidir. Ukraynaca elektronik sözlüğünde yaşamın farklı olgularını özlü biçimde ifade eden, sınıflandıran, genellikle ritmik yapıdaki mecazi ifade olarak tanımlanmıştır.[64]

Atasözleri bireyin doğumundan ölümüne kadar aile yaşamını, karakterini tanımlayan yapılar olmuştur. Atasözlerinde yer alan insan, aile, aile hayatı ile ilgili ifadeler önemli tematik grubu oluşturur. Bunlar insanın fiziksel ve ahlaki niteliklerini, varlık, kusur ve davranışlarına ilişkin felsefi çerçeveyi ortaya koymaktadır. Bu gruptaki atasözlerinin özelliği, insanın alışkanlıkları ve karakteristik özelliklerini doğa, bitki örtüsü, hayvanlar dünyası, günlük yaşama dair nesneler ile karşılaştırmalı olarak açıklamasıdır.[65] Vücut parçalarını ifade eden somatik atasözleri insanın dış görünüşü ile ilgili olup bu kapsam dahilindedir.

1.2. Söz Varlığı ve Söz Varlığı Kapsamında Deyim ve Atasözleri

Bir dilin söz varlığı, sözcükler, deyimler, kalıp sözler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, terimler ve çeviri öğelerden oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle söz varlığı denilince sadece sözcükler akla gelmemelidir. Söz varlığı o dili konuşan toplumun kültürünün ve dünya görüşünün yansımasıdır.[66] Aynı şekilde ifadeyi daha da etkin kılan anlam olaylarının ve söz sanatlarının yansımasını söz varlığında görmek mümkündür.[67]

Deyimler, atasözleri, kalıp sözler ve ikilemeler, sözcükler dışında söz varlığında önemli bir bölümü oluşturan ve onu zenginleştiren öğelerdir. Bu öğeler iletişimde ifade biçimi anlamında farklı alternatifleri dil kullanıcılarına sunmaktadır.[68] Böylece iletişim süreci daha renkli ve daha canlı olabilmektedir.

---

[62] Kłosińska, a.e., s.15-18.
[63] Moklıtsya, a.g.e., s.64.
[64] (Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Тлумачення, 06.02.2025.
[65] Pazyak, a.g.e., s.7.
[66] Aksan, **Türkçenin Sözvarlığı**, s.15.
[67] Aksan, a.e., s.21.
[68] Hürriyet Gökdayı, "Türkçede Kalıp Sözler", **Bilig**, sy. 44, Haziran 2008, s. 89.

Söz varlığında sözcükler dışında kalan deyimler, atasözleri, kalıp sözler ve ikilemeler, kalıplaşmış dil birimleri olarak ifade edilmektedir. Bu öğeler iletişim sırasında sunduğu hazır kalıplar aracılığıyla kolaylıkla hatırlanabildiği için yaygın şekilde kullanılmaktadır.[69] Kalıplaşmış dil birimlerinin bu şekilde kullanımı dilde en az çaba yasasına da uyum sağlamaktadır. En az çaba yasası dilsel üretimde zamandan ve emekten tasarruf ederek çabanın en aza indirilmesidir. Dilde ekonomi ya da dilde tutumluluk şeklinde de karşılık bulmaktadır.[70]

1.2.1. Söz Varlığını Oluşturan Öğeler

Doğan Aksan tarafından yapılan bölümlendirmeye göre söz varlığını oluşturan öğeler şu şekildedir:

1. *Temel söz varlığı*

Kapsam, insan temel alınarak belirlenir. Organ adları, akrabalık adları, sayılar; yemek, içmek, almak, vermek vb. temel fiiller; maddi ve manevi kültüre ait çeşitli kavramlar temel söz varlığı kapsamında değerlendirilmektedir. Maddi kültüre ait kavramlar içinde flora ve fauna dahilindeki kavramları, manevi kültüre ait kavramlar içinde kutsal olarak değerlendirilen ve din ile ilgili sözcükler ile gelenek ve görenekler ile ilgili sözcükler yer almaktadır.

Temel söz varlığının özelliği dilin tarihi boyunca pek değişime uğramamasıdır. Bu kapsamda olan sözcükler dışında soyut ve somut kavramları adlandıracak pek çok kavram bulunmaktadır.

2. *Yabancı Sözcükler*

Toplumlar arası siyasi, kültürel ve ticari ilişkiler, konuşulan dillere yansımakta, "alışveriş" sözcük boyutunda da yaşanmaktadır.

Yabancı dilden alınan öğeler yerleşmiş ve yerleşmemiş yabancı sözcükler olarak iki kapsamda incelenmektedir. Yerleşmiş yabancı sözcükler, dilin fonetik yapısında yaban"cılığı belli olmayan; yerleşmemiş yabancı sözcükler, yabancılığını hemen belli eden sözcükleri kapsamaktadır.

3. *Deyimler*

Toplumun ifade gücünü ve etkinliğini gösteren deyimler asırlar boyunca varlığını sürdürmekte, kimi zaman değişimlere uğramakta, kimi zaman aynı biçimde varlığını

[69] Gökdayı, "Türkçede Kalıp Sözler", s.90.
[70] Emrah Gaznevi, "Lehçe Önekli Fiillerin İşlevi", **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sy.29, Ağustos 2022, s.1026.

sürdürmekte, durumları ve olayları adeta sahneleyerek dile getirmektedir. Yazı dilimizde 6 bine yaklaşan, bölge ağızlarında yaklaşık 5500 deyim bulunmaktadır.

4. Atasözleri

Toplumun dünya görüşünü, tüm yaşanmışlıkları yansıtan atasözleri, asırlar boyunca varlığını, kuşaktan kuşağa aktarılarak devam ettirmektedir.

5. İlişki Sözleri (Kalıp Sözler)

Toplumda, insanlar arasındaki sosyal ilişkilerde kullanılan, söylenmesi adet haline gelmiş, *günaydın, güle güle, afiyet olsun* vb. sözlerdir.

6. Kalıplaşmış Sözler

Tanınmış filozoflar, hükümdarlar veya sanatçıların belli bir olay nedeniyle söyledikleri ve evrensel hale gelmiş sözlerdir. Söz varlığında çeviri haliyle yerleştiği daha çok görülür.

7. Terimler

Çeşitli bilim dalları, sanat ve zanaate ilişkin kavramları adlandıran terimler söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

8. Çeviri Sözcükler

Bir dile yabancı sözcüklerin haricinde kavramların aktarılması aracılığıyla çeviri sözcüklerin yerleşmesi mümkündür. Kitle iletişim araçlarının insan yaşamındaki yeri; bilim, teknik ve sanattaki gelişmeler yeni kavramların dile yerleşmesinde kayda değer derecede etkendir.[71]

Swadesh listesi, Amerikalı dilbilimci Morris Swadesh tarafından hazırlanmış, tarihsel karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında standart bir yöntem olarak kullanılan bir listedir. Diller arasındaki ilişkiyi ölçebilmek adına, kültürden arındırılmış temel kavramlar üzerine yoğunlaşmış bu liste kullanılmaktadır. Swadesh tarafından 1971 yılında "son 100 kelimelik liste" yayımlanmıştır. Bu listede ana olarak şahıs zamirlerinin, sayıların, belgisiz sıfatların, vücut parçalarının, temel fiillerin yer aldığı görülmektedir.[72] Doğan Aksan'ın temas ettiği temel söz varlığına kısmen benzeyen bu listenin ana unsurlarından biri olan vücut parçaları, dillerin karşılaştırılması ve aralarındaki ilişkinin ortaya konmasında kullanılmaktadır.

Somatik bileşen olarak çalışmamızda yer alan organ adlarının ya da vücut parçalarının Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılıklarına aşağıdaki tabloda toplu olarak yer verilmiştir. Aynı

[71] Aksan, **Türkçenin Sözvarlığı**, s.34-50.

[72] Hüsnü Çağdaş Arslan, "Eski Uygur Mektuplarının Söz Varlığının Hakasça ile Karşılaştırılması (Ortak / İzlenebilir Sözler), **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C.6, sy.2, 2021, s.771-777.

dil ailesine mensup Lehçe ve Ukraynaca arasında organ adlarındaki benzerlik dikkat çekmektedir.

Tablo 1.1. Organ (Somatik Bileşen) Adları

Türkçe	*Lehçe*	*Ukraynaca*	
		Kiril Alfabesi	*Transliterasyon*
dil	język	язик	(yazık)
göz	oko	око	(oko)
ayak	noga	нога	(noha)
el	ręka	рука	(ruka)
parmak	palec	палець	(palets')
ağız	usta gęba	рот уста	(rot usta)
burun	nos	ніс	(nis)
kalp	serce	серце	(sertse)
kafa/baş	głowa	голова	(holova)
diz	kolano	коліно	(kolino)
deri	skóra	шкіра	(şkira)
dişler	zęby	зуби	(zubı)
boğaz	gardło	горло	(horlo)
karın	brzuch	живіт	(jıvit)
yüz	twarz	обличчя лице	(oblıççya lıtse)
saç	włosy	волосся	(volossya)
sakal	broda	борода	(boroda)
bıyık	wąsy	вуса	(vusa)
avuç	dłoń	долоня	(dolonya)
topuk	pięta	п'ята	(p'yata)
göğüs	pierś	груди	(hrudı)
sırt	plecy	спина	(spına)
omuz	ramię	плече	(pleçe)

Dildeki diğer söz varlığı unsurlarından farklı olarak temel söz varlığı insan yaşamında birinci derecede öneme sahip oldukları için kullanım oranı yüksektir ve çok fazla değişikliğe uğramamaktadır. Bu çerçevede insan yaşamında çok önemli olan vücut parçaları ya da organ adlarının, deyimlerin oluşumunda çok sık kullanıldığı ifade edilmektedir.[73]

Eski Türkçe metinlerde olup hala Türk dil ve lehçelerinde bulunan sözcükleri, "Türk Dillerinin Sözvarlığı Üzerine Çalışmalar" kitabında H.W. Brands'ın ortaya koyduğu ifade

[73] Tekeli, "Somatik Deyimler Bağlamında Rusça ve Türkçe Deyimlerin Karşılaştırılması", s. 51.

edilmiştir. Köktürk belgelerinde geçen vücutla, organlarla ilgili şu sözcükler varlığını aynen sürdürmektedir: ayak, baş, boğaz, el, kaş, göz, kulak, saç, yüz, dil, diz vb.[74]

Temel söz varlığından sonra Doğan Aksan'ın temas ettiği ikinci grup yabancı sözcüklerdir. Yakın coğrafyada yaşayan toplumlar arasında, diller arasında yoğun etkileşim olmaktadır. Etkileşim sadece sözcük düzeyinde değil, yapı düzeyinde de olabilmektedir. Siyasi ve ticari ilişkiler buna zemin hazırlamaktadır. Bu etkileşimin siyasi boyutuna temas etmekte fayda vardır. İşgal eden ve işgal edilen toplumlar arasındaki dil ilişkilerinde bilgi ve öğrenme değil, üstünlük, yöneticilik veya özenti dolayısıyla alıntı gerçekleşmektedir. İşgal eden veya yönetenin temsil ettiği *üst katman dili*, işgal edilenin veya yönetilenin temsil ettiği *alt katman diline* galip gelmektedir.[75] Diller arasında ifade edilen *alt katman* ve *üst katman* etkisine ilave olarak *yan katman* etkisi bulunmaktadır. *Yan katman* etkisinde komşuluk veya bir arada yaşama sebebiyle diller arasında etkileşim olmaktadır. Azınlık dillerinin ya da göçmen dillerinin yerli dili etkilemesi bu kapsamda değerlendirilmektedir.[76]

Türk ve Leh toplumu arasında tarih boyunca dostane şekilde devam eden ilişkilerin kökeni 14.-15.yüzyıla dayanmaktadır. Bu çerçevede Lehçeye Türkçe anlamlarıyla giren sözcüklere örnek olarak *aga, kilim, kule, kumandan, torba, şapka, atak, garnizon, vişne* sözcükleri verilmiştir. İlave olarak *Kara Kule, Ali Baba* gibi Türkçe yer adları da bulunmaktadır. Ancak Lehçedeki Türkçe öğeler, Türkçedeki Lehçe öğelere dair kapsamlı çalışma eksikliği ifade edilmektedir. Genel Slav dili için yapılan farklı çalışmalar bulunmaktadır.[77]

Ukrayna ve Türk toplumu arasındaki ilişkilerin kökeni paylaşılan ortak coğrafya dikkate alınarak oldukça eskidir. Ukraynacadaki Türkçe öğelere ilişkin ilk çalışmaların 1850'li yıllarda başladığı ifade edilmektedir. Türkçedeki Ukraynaca öğelere dair bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak Ukraynacadaki Türkçe öğelere ilişkin olarak R. R. Devletov tarafından yapılan bir çalışmada 747 söze yer verilmiştir.[78] Ukraynacaya günümüz Türkçe anlamlarıyla *ayva (айва), incir (інжир), patlıcan (баклажан), kilim (килим)* gibi sözcükler Türk dillerinden geçmiştir. İlave olarak aynı anlam ile olmasa da *kavun (кавун), kabak (кабак), divan (диван), susak (сусак), saman (саман), kulak (кулак)* gibi sözcükler Türk dillerinden Ukraynacaya geçmiştir.

[74] Aksan, a.g.e., s.91-93.
[75] Günay Karaağaç, **Türkçenin Alıntılar Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2015, s.18.
[76] Mehmet Aydın, **Dilbilim El Kitabı: Temel Kavramlar ve Konular**, İstanbul, 2014, s.134.
[77] Karaağaç, a.e., s.94-98.
[78] Karaağaç, a.e., s.63.

Söz varlığı içinde temas edilen önemli bir grup kalıp sözler ya da ilişki sözleridir. Tutum ve duyguları ifade eden, sosyal ilişkilerde düzenleyici rolü bulunan, söylenmesi gelenek haline gelmiş kalıp sözler bütün toplumlarda gündelik iletişimde önemli bir yere sahiptir. Birisi ile karşılaşıldığında selam verirken, yapılan iyiliğe teşekkür ederken, doğum evlilik ya da yeni bir işe girilmesi gibi kutlanması gereken durumlarda, özür dilerken, sofrada yemeğe başlarken ve bitirirken kullanılan sözler bulunmaktadır. Bu sözler Hürriyet Gökdayı tarafından; "belirli bir biçimde önceden hafızaya yerleşen, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyen, tek ya da ardışık veya aralı sözcüklerden oluşan, iletişim kolaylaştıran dil öğeleri" olarak tanımlanmıştır.[79]

Avrupa Dil Portfolyosuna[80] göre A1 seviyesinde dil bilen bir kişi, selamlaşma, tanışma ve nezaket ifade eden kalıp sözleri kullanma becerisine sahip olmalıdır.[81] Türkçede yoğun şekilde kullanılan kalıp sözlerin 1200 civarında olduğu ifade edilmiştir.[82] Dolayısıyla dil kullanıcılarını her ana uygun ifade bulma çabasından kurtaran, nezaket kurallarına uygun, iletişimi kolaylaştıran bu ifadelerin öğretimi önem arz etmektedir.

Hürriyet Gökdayı tarafından deyimler, ikilemeler ve kalıp sözler bir bütün olarak kalıplaşmış dil birimleri olarak ifade edilmektedir. Kalıplaşmış dil birimleri, söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kültürel birimler olarak bu dil birimleri dilimiz ile kültürümüz arasındaki ilişkinin sembolüdür.[83]

1.3. Dil, Kültür ve İletişim Temelinde Kültürdilbilim

1.3.1.Dil, Kültür ve İletişim

İletişimin en önemli aracı olan dil kültürden beslenir. Toplumu ortak geçmişte bir araya getiren dil, gelecek için köprü vazifesi görür. Dil, kültür ve iletişim arasında çok yönlü bir ilişki,

[79] Gökdayı, "Türkçede Kalıp Sözler", s.106.
[80] Avrupa dil portfolyosu bireylerin yabancı dil öğrenimi sırasında hangi becerileri hangi seviyede geliştirmesi gerektiğini anlama, planlama ve değerlendirme hususlarında sürece katılımını mümkün kılan bir araçtır. Ders kitabı değildir. Portfolyo dosya, dil geçmişi ve dil pasaportu olmak üzere üç bölümden oluşur. İlgili bölümlerde öğrenilen yabancı diller, beceri seviyesi, öğrenim geçmişi, kültürler arası deneyimler ilgili belgeleriyle birlikte ortaya konarak doldurulur. (Ahmet Kılınç, "Avrupa Dil Portfolyosu ve Pasaportunun Yabancı Dil Eğitimindeki İşlevi", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sy.25, 2021, s.336-340.)
[81] Emilia Sztabnicka, "Wzory grzecznościowe w podręczniku do nauki języka polskiego jako obcego Hurra!!! Po Polsku 1", **Acta Universitatis Lodziensis Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców**, sy.18, 2011, s.212.
[82] Hürriyet Gökdayı, "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Sözcük Öğretimi ve Kalıp Sözler", **Journal of Turkish Studies**, C.11, no.19, 2016, s.388.
[83] Gökdayı, "Türkçede Kalıp Sözler", s.89-91.

etkileşim bulunmaktadır. Müşterek ve ahenk içinde bir yaşam bu etkileşim ile mümkün olmaktadır.[84]

Unesco tarafından kültür, Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde şu şekilde tanımlanır: "Bir toplumu tanımlayan belirgin maddi ve manevi özelliklerin terkibinden oluşan, sadece bilim ve edebiyatı değil, yaşam biçimlerini, değer yargılarını, temel hakları, inançları ve gelenekleri kapsayan bir bütündür".[85] Kültür, ortak değerler ve davranış kalıpları yolu ile iletişimi kolaylaştırır. Kültürdilbilimin temel kavramlarından biri kültürdür.

Kültür sözcüğünün etimolojik kökeni hususunda çıkış noktası olarak Latince *colere* mastarı işaret edilmektedir. Bu mastarın öncelikli anlamı "toprağı işlemek, yetiştirmek, ekip biçmek" olarak ifade edilmiştir. Bu anlamı ile *colere* mastarı *cultura* şekline dönüşmüştür. Colere mastarına zaman içinde "bir yere yerleşmek" anlamı ilave olmuş, son olarak da "tapınma, ibadet" anlamını kazanmıştır.[86]

İletişim duygu, düşünce, bilginin aktarılması ve paylaşılmasıdır. Taraflar arasında bildirişimi sağlar. Verici, alıcı, mesaj, kaynak, geri bildirim iletişimin temel unsurlarıdır. İnsanın olduğu her yerde iletişim, iletişime geçilen her ortamda kültürün etkisi kaçınılmazdır.[87] İletişimin temeli olan dil, kültürel bilginin korunmasına ve aktarılmasına vesiledir.

Kültür tarafından belirlenen kalıplar davranışlar dışında sözler olarak dile aktarılır. Her kültür kendini farklı bir dille ifade eder. Milletler, dillerine, kültürünü aktarır veya kültürü sayesinde dillerini inşa eder.[88] W. V. Humboldt'a (1767-1835) göre "her dil bir dünya görüşüdür". Dilin ait olduğu insanların etrafında bir çember çizdiğini ve bu çemberin sınırından ancak başka bir çemberin içine girilerek çıkılabileceğini ifade etmiştir.[89] Toplumların dünyaya bakışını kendi dillerinin biçimlendirdiğine dair görüş ilk defa W. V. Humboldt tarafından ortaya atılmıştır.[90]

Bireysel olduğu gibi toplumsal olarak da dil kim olduğumuzu gösterir. Duygu, düşünce ve inançlarımızı, yaşam tarzımızı ortaya koyar. Örneğin, sevinçli ve hüzünlü olaylarda,

---

[84] Semra Bayraktar, **Kalıp Sözler: Özellikleri, Sınıflandırılması, Kültürel Göstergeleri, Yabancı Dil Öğretimindeki Yeri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022, s.53.
[85] Esin Sultan Oğuz, "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı", **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.28, sy.2, 2011, s.128.
[86] Bülent Aksoy, **Etimoloji Işığında Kelimelerin Dünyasında Gezintiler**, 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2023, s. 73-74.
[87] Bayraktar, a.g.e., s.56.
[88] Rabia Topkaya, "Dilin Aynasında Kültür: Humboldt Felsefesinde Dil – Kültür İlişkisi", **Vira-Verita E-dergi**, sy.4, 2016, s.68.
[89] Wilhelm V. Humboldt, **İzbrannıye Trudı Po Yazıkoznaniyu**, Ed. M. A. Oborına, Moskova, Progress, 1997, s.248.
[90] G.Yu. Bogdanoviç, "Çağdaş Kültürdilbilimde Bazı Terimler Üzerine", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. Ü. Dohman, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.41.

sofradan kalkarken, yorgunluk ya da hastalık halinde, gerek söz gerekse davranış olarak kendimizi ifade etme şeklimiz kültür tarafından belirlenir. Bu noktada kendimizi ifade ederken kullandığımız deyim ve atasözleri de kültürden beslenen, uzun süredir kullanılan, nesilden nesile aktarılan ve bu sayede muhafaza edilen önemli araçlardan biridir.

1.3.2. Kültürdilbilim

Disiplinler arası bir alan olarak kültürdilbilimin geçmişi çok eski değildir. 20.yüzyılın sonu, 21.yüzyılın başından itibaren olgunlaşmaya başlayan bu alanın temellerini W. V. Humboldt'un çalışmaları oluşturmaktadır. Kültürdilbilimin temel konusu dil ve kültür etkileşimidir. Bir başka ifade ile araştırma alanı, kültürel bilginin taşıyıcısı olan dil ile halkın hafızası olan kültür arasındaki etkileşimdir.[91]

Kültürdilbilim dilbilim ve kültür bilimin kesiştiği noktada ortaya çıkmakta, dil bilimin alt disiplini olarak kültür kavramını temel almaktadır. Bu çerçevede kültür kavramını tanımlama ihtiyacı doğmaktadır.

Kültürdilbilim çerçevesinde kültür, insanın dünyayı nasıl kavradığını ve algıladığını, davranışlarının temelini oluşturan etik değerleri, sanat ile maddi ve manevi değerleri içermektedir. Kültür insana dair eylemler ve bu eylemlerin sonuçları olarak ifade edilmektedir. Kültürün dili etkilemesi ancak aynı zamanda dil tarafından belirlenmiş olması iki kavram arasındaki etkileşimin ne kadar derin olduğunu ortaya koymaktadır.[92]

Kültür bir sistem olarak bilgiyi oluşturan, gerektiğinde kullanmak üzere muhafaza eden, kullanılması durumunda bir başkasını ileten yapıdır. Birey tarafından oluşturulan kültür, toplumsal bilginin kodlanarak muhafaza edildiği sistemdir. Kültürün tanımına ilişkin bilişsel yaklaşımda kültürün, bir toplumda yaşan tüm bireylerin uygun bulunan şekilde davranmasıyla oluştuğu ifade edilmektedir. Bu açıdan kültür kavramını öğretimin sonucu olarak ortaya çıkan soyut bir olgu, sürecin meyvesi olarak değerlendirmek mümkündür.[93] Aslında sürecin meyvesi olsada, kültürün sürekli devinim halinde olduğunu, kendini yenilediğini söylemek belki de daha doğrudur.

---

[91] Olena Kozan, **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.5.
[92] Bogdanoviç, "Çağdaş Kültürdilbilimde Bazı Terimler Üzerine", s.41-42.
[93] Gauhar Muktaşevna Alimjanova, **Karşılaştırmalı Kültürdilbilim: Dil-Kültür-İnsan**, Ed. Olena Kozan ve Canan Paşalıoğlu, Çev. Seyhan Uçar ve Şekip Aktay, Ankara, Gazi Kitabevi, 2016, s.11.

Kültürdilbilim kapsamında kültür, kültürel öğeleri gerek muhafaza eden gerekse aktaran bir olgu olarak ele alınmaktadır. [94] Kültürdilbilim kapsamında dil, kültürün yansıdığı, kültürün sonucu olan ve kültürün saklandığı hafızadır.[95]

Kültürdilbilim alanında çalışan bilim insanı V. Maslova'ya göre, kültür "toplumsal var oluşun oyun kuralı dizisi ve sosyal anlamda önemli günlük ve entelektüel olaylar için insanlarca oluşturulmuş toplumun geleneklerinin toplamı" olarak tanımlanmaktadır.[96]

V.Maslova "dil ve kültür gibi iki farklı gösterge sisteminin etkileşimiyle ortaya çıkan kültürel anlamların incelenmesinin" kültürdilbilimin odak noktasını oluşturduğunu ifade etmektedir.[97] Benzer şekilde, dilbilimdeki insan merkezli paradigmanın ürününü kültürdilbilim olarak belirtmektedir. Dilin kültür olgusu olarak ele alınması ve değerlendirilmesi; toplumsal düşünce yapısının sözcüklerde, deyimlerde, atasözlerinde, kalıp sözlerde, etik kavramlarda ve söylemde yansımalarının dikkate alınmasını gerektirir.[98] Bir başka ifade ile kültürdilbilimin konusu bilim insanı tarafından, "efsanelerde, gelenek ve göreneklerde, folklorik ve dini söylemlerde, deyimlerde, atasözlerinde, kalıplaşmış sözlerde yansımış olan, bireyin bilincinin sonucunu genelleştiren, sembolik ve mecaz anlamda, değerler ve duyguları ortaya koyan dil birimleri" olarak ifade edilmiştir.[99] V. Maslova'nın kültürdilbilim konusunda kaleme aldığı ders kitabı bulunmaktadır. Bilim insanı kültürdilbilimin, dilbilimin ve kültürbilimin kesiştiği noktada, kültürel antropoloji alanındaki çalışmaların sonucunu bünyesinde barındıran, canlı milli dilde ortaya çıkan kültürel unsurları inceleyen sosyal bir disiplin olduğunu ifade etmiştir. Kültürdilbilimin disiplinler arası özelliğine vurgu yapmıştır.[100] Kültürdilbilimin disiplinlerarası konumu diğer alt disiplinlerle olan ilişkisinin ve etkileşiminin incelenmesini gerekli kılmıştır.

Toplumun görüşü bir tarafta, insanın toplumun bir üyesi olarak dil aracılığıyla oluşturduğu kendi dünya görüşü diğer taraftadır. Bireyin oluşturduğu dilsel edinç kültürün çözümlenmesini sağlamaktadır. Deyimler, atasözleri, kalıp sözler halkın mantalitesinin kültürel taşıyıcısı olarak kültürdilbilimsel açıdan değerli birer kaynak niteliğindedir.[101]

---

[94] Tekeli, "Somatik Deyimler Bağlamında Rusça ve Türkçe Deyimlerin Karşılaştırılması", s. 49.
[95] Ye.N. Grinko, "Kültürdilbilim: Özü ve Yöntemi", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. C. Paşalıoğlu, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.11.
[96] Bogdanoviç, "Çağdaş Kültürdilbilimde Bazı Terimler Üzerine", s.43.
[97] Kozan, a.g.e., s.5.
[98] Bogdanoviç, "Çağdaş Kültürdilbilimde Bazı Terimler Üzerine", s.43.
[99] Grinko, "Kültürdilbilim: Özü ve Yöntemi", s.12.
[100] Ye. N. Luçinina, "Sosyal Bilimler Alanında Kültürdilbilim", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. F. Ataklı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 29.
[101] Bogdanoviç, "Çağdaş Kültürdilbilimde Bazı Terimler Üzerine", s.44.

V.N.Teliya'ya göre kültürdilbilimin amacı gerçek iletişim süreçlerindeki halkın dünya algısı ve dil olguları arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Teliya'nın yaklaşımında deyim, kültürdilbilimsel çözümleme aracıdır.[102] Kültürdilbilimsel çözümleme, kültürün deyimlere nasıl aksettiğinin belirlenmesini ve halkın dünya algısını yansıtan deyimlerin kültürel yan anlamının ortaya konmasını içerir.[103] Atasözlerini de aynı çerçevede değerlendirmek gerekir.

Olena Selivanova tarafından kültürdilbilimin, bir etnik grup tarafından dünyanın maddi ve manevi algısının kolektif bellekte korunan kültürel olarak anlamlı bilgisini, fikirlerini, düşünce ve davranış şemalarını, etik ve estetik değer sistemlerini, normları, gelenekleri, ritüelleri, mitleri, inançları, batıl inançları, gündelik yaşamı gibi hususları yeniden üreten bilgileri araştırdığı ifade edilmiştir.[104]

V.V. Vorobyev tarafından kültürdilbilimin amacı bir seviye daha yukarı çıkarılmıştır. Vorobyev sadece dilsel birimlerin ulusal kültür açısından taşıdığı anlamın ortaya konmasını değil, aynı zamanda dil ve kültür taşıyıcısı bu dilsel birimleri nasıl algılıyorsa, bir başkası tarafından da aynı düzeyde algılanmasını sağlamanın gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bu da dil öğretiminde söz konusu dil birimlerine ilişkin yöntemlerin oluşturulması anlamına gelmektedir.[105] Bu noktada kültürdilbilimin sınırı söz konusu dil bilimci tarafından ülkedilbilimi alanına doğru çekilmektedir. Vorobyev tarafından kültürdilbilimin merkezi, *dil-millet-kültür* üçlüsü olarak ifade edilmekte, kültürdilbilimin birleştirici, kapsayıcı bir disiplin olduğuna dikkat çekilmektedir.[106]

A.T. Hrolenko'ya göre kültürdilbilim hiyerarşik ilişkilerle birbirine bağlı kültürdilbilimsel disiplinlerin geliştirdiği alandır. Hrolenko'nun yaklaşımının temelinde kültürdilbilim, budun dil bilimi, halk dil bilimi gibi farklı bilim dalları bünyesinde yapılan dil ve kültür ilişkisine yönelik araştırmalarda elde edilen verileri toplayan ve genelleştiren bir alan olarak öne çıkmaktadır.[107]

Kültürdilbilim konusunda araştırmalar Rusya'da yoğunlaşmaktadır. Bu alanda olgunlaşan farklı yaklaşımlar bazı ekollerin gelişimini beraberinde getirmiştir. V.N. Teliya ekolü, merkezine deyimlerin çözümlenmesini almaktadır. Deyimlerin kültürel yan anlamı

[102] Kozan, a.g.e., s.5.
[103] Kozan, a.e., s.7.
[104] Olena O. Selivanova, **Suçasna Linhvistıka: Napryamı ta Problemı**, Poltava, Dovkillya – K, 2008, s.255.
[105] L. İ Ruçina, "Dilbilim Disiplinleri Arasında Kültürdilbilimin Yeri", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. H. Saraç, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 18-19.
[106] S.M Gluşetskaya, "Dilbilimsel Disiplinler Arasında Kültürdilbilimin Doğuşu", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. H. Erdoğan, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.34.
[107] Kozan, a.g.e., s.6-7.

ortaya konmaktadır.[108] Deyimler kültürel bilginin en güçlü taşıyıcısı oldukları için merkez kabul edilmektedir. Dilsel boyutta kendini gösteren konseptlerin detaylı bir şekilde incelenerek dil dünya görüşünün yeniden yapılandırılması amaç olarak görülmektedir.[109]

1.3.3. Kültürdilbilimin Ortaya Çıkışı

W. Humboldt'un dil kavramına ilişkin ortaya koyduğu ilkeler, dil ve kültür arasındaki ilişkinin kapsamını belirleyerek kültürdilbilimin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu ilkeler: "maddi ve manevi kültürün dilde gerçekleşmesi, millete ait kültürün kendine has dünya görüşü aracılığıyla dile yansımasının söz konusu dile özgü iç biçim oluşturduğu, bu iç biçimin milli ruh ve kültürü yansıttığı" şeklindedir.[110] Dile yansıyan millet olma ruhunun temelini de o millete özgü dil dünya görüşü oluşturmaktadır.

W. Humboldt'un çalışmaları A. A. Potebnya (1835-1891) tarafından yorumlanmıştır. Potebnya tarafından canlı bir organizma olarak görülen dil, düşüncenin taşıyıcısı olarak nitelendirilmiştir. Dilin amacı, bir toplumun kültürünün hafızası olarak anlamı sürekli üretip yenilemesi şeklinde ifade edilmiştir.[111] Bilim insanı, Sapir-Whorf hipotezine paralel bir yaklaşım ile düşüncenin ancak dil aracılığıyla gerçekleştiğini belirtmiştir. Anlamın sembolle iç içe olduğunu, ancak toplumun ortak imgesini taşıdığına vurgu yapmıştır.[112]

Dilin toplumun ruhunu yansıttığı fikrini geliştiren Potebnya dilin konuşmadan ayrılamayacağını ifade etmiştir. Ruh dil bilimi için zemin hazırlamıştır. Dil-düşünce ilişkisinde dilin ruhsal yönü dikkate alınmadan incelenemeyeceğini ifade etmiştir.[113]

W. Humboldt'un ortaya koyduğu kültürdilbilimin temelini oluşturan fikirler, E. Sapir (1884-1939) ve B. Whorf (1897-1941) tarafından takip edilmiştir. Bilim insanları, bireylerin ana dilinin dünyayı nasıl algıladıklarını etkilediğini ve kültürel öğelerin dilsel veriler aracılığıyla çözümleneceğini ifade etmişlerdir.[114] Vinogradov'dan farklı olarak E. Sapir, kültürün öncesinde dilin var olduğuna dikkat çekmiştir.[115]

---

[108] Kozan, a.e., s.7-8.
[109] D. F. Sanlıer, "Tatar, Türk, Çuvaş ve İngiliz Dillerinde 'Aile' Konseptinin Dilsel Yansıması", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. F. Yapıcı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.125.
[110] Alimjanova, a.g.e., s.16.
[111] Aleksandr Afanas'eviç Potebnya, **Mısl' i Yazık**, y.y. İzdatel'stvo "Pravda", 1989, s.15-21.
[112] Potebnya, a.e., s. 150-156.
[113] Fatih Yapıcı, "Rus Ruhdilbilim Kuramları ve Çağrışım Sözlükleri", **İdil Sanat ve Dil Dergisi**, sy.89, 2022, s.16.
[114] Kozan, a.g.e., s.1.
[115] Edward Sapir, **Language: An Introduction to the Study of Speech**, New York, Harcourt Brace and Company, 1921, s.33.

Sapir-Whorf hipotezinin temelini oluşturan görüşlerine E.Sapir "Language: An Introduction to the Study of Speech" adlı kitabının onuncu bölümünde yer vermiştir. Kendisinin görüşleri daha sonra öğrencisi B. Whorf tarafından son haline getirilmiştir. İlgili bölümde Sapir, toplumun dil alışkanlığının, algı ve anlamlandırma sürecini yönlendirdiğini ifade etmiştir. Dil ve düşünce kalıplarının ayrılmaz bir şekilde iç içe geçtiğini, dilin kültürden ayrı olamayacağını, dil ve kültür tarihinin paralel ilerlediğini, dilin kelime dağarcığının, hizmet ettiği kültürü yansıttığını belirtmiştir.[116] Whorf, her dilin belirli bakış açılarını bünyesinde barındırdığını, bu bakış açılarının bilimsel düşünceyi etkileyeceğini ve birbirinden yapay şekilde izole edeceğini ifade etmiştir.[117] Dilsel ve zihinsel olguların her dile özgü biçim tarafından yönetilmekte, dilin kalıplarıyla sınırlandırılmakta olduğunu ifade etmiştir.[118]

Genel olarak Sapir-Whorf hipotezinin özü, her dil bireyin dünyayı algılama ve anlamlandırma sürecini doğrudan etkilemektedir. Farklı dünya görüşlerine sahip her dil, bu dili konuşan bireylerin de dünyayı farklı algılamasına neden olmaktadır.[119] Bir başka ifade ile, bir insanın mantıksal düşünme yapısının ve bilişsel yeteneğinin, kültürünün, diline bağımlılığı Sapir-Whorf varsayımının özüdür.

Hipotezin bir başka boyutu olarak *dilsel determinizm* kavramına değinilmektedir. Dil belirli bir şekilde dünya bilgisini kolaylaştırır. Her dil, konuşanların gördüklerini, hissettiklerini, düşündüklerini ve hakkında konuştuklarını etkiler. Yeni bir gerçeklik zaten aşina olan bir gerçekliğe benzerlik kurularak isimlendirilir. Dil öğrenimi özel bir dünya görüşü ve deneyimlerin yorumlanmasıyla birlikte belirli stereotiplerin kişiye dayatılmasıdır. Stereotiplerin standart hale gelmesi belirli etnik kimlik, etnik grup ortaklığında mümkündür.[120] *Stereotip* toplum ve kültür tarafından belirlenmiş zihinsel oluşum, dünya görüşü parçasıdır. Stereotip oluşturmanın temelinde, insanın tekrarlanan durumlara ve bu durumlara verdiği tepkilere otomatik standart şemalar getirerek, dünyanın çeşitliliğini anlamayı ve değerlendirmeyi kolaylaştırma çabası yatmaktadır. Karmaşık nesneleri anlamada, yeni bilgileri algılamada ve özümsemede insan çabasından tasarruf etme yasası, stereotip oluşturma süreçlerinde belirleyici rol oynamaktadır. Böylece standart durumlarda kişi bazı soru ve sorunları çözmek için pratikte kanıtlanmış belirli programlara yönelir ve bu onun için hayatı

[116] Sapir, **Language: An Introduction to the Study of Speech,** s. 221-236.
[117] Benjamin Lee Whorf, "Language, Mind and Reality", **Language, Thought and Reality Selected Writings Benjamin Lee Whorf**, Ed. John B. Carroll, 4. bs., New York, The of Massachusetts Institute of Technology, 1956, s.247.
[118] Whorf, "Language, Mind and Reality", s.257.
[119] Murat Yiğit, **Kültürel Etkileşim Bağlamında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi "Arnavutlukta Kültürel Etkileşim Desenleriyle"**, İstanbul, Hiperyayın, 2017, s.26.
[120] Selivanova, a.g.e., s.262-266.

kolaylaştırır. Kalıplaşmış yargılardan vazgeçmek, kişinin sürekli çaba ve dikkatini gerektirecek ve hayatını sonsuz denemeler ve hatalar dizisine dönüştürecektir. Dil birimlerinde stereotiplerin sabitlenmesi kültürün baskın bileşenlerini korumak ve dönüştürmek için stabilize edici bir faktördür. Bir bilinç yapısı olarak stereotip sadece dilde değil, ritüeller gibi sözsüz kültür kodlarında da saklanır. Sosyokültürel ve tarihsel birikimin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan stereotipler ulusal kültürün özgünlüğünü ortaya koyar.[121]

Budun dil bilimi çerçevesinde yapılan çalışmalarda dil ve kültür ilişkisine zamanla daha fazla vurgu yapılmıştır. İlave olarak dilbilim ve kültür bilim çalışmalarının bütünleşme olgusu önem arz etmiştir. Kültür bilim çalışmalarında sadece etnik kültürler değil, medeniyetler, küresel kültür, tarih boyunca kültür, çeşitli kriterlere göre (meslek, yaş vb.) farklı gruplardaki kültür konuları araştırma alanı dahilindedir. Bu da budun dil biliminin ötesinde kültürdilbilimi disiplininin oluşmasına neden olmuştur. Budun dil biliminde dilin etnik kültür ile ilişkisi temelken, dilin diğer kültürel kodlar ile ilişkisi kültürdilbilim alanı için perspektif sunmaktadır.[122]

1.3.4. Kültürdilbilimde Temel Kavramlar

Bu bölümde kültürdilbilimde önemli bazı temel kavramlar hakkında bilgi verilecektir. Bu kavramlar sırasıyla *kültür kodu, konsept, özdil öğesi, dil dünya görüşü, dilsel kimlik* ve *kültür dünya görüşüdür*.

"Kültürün insanın algılayabildiği çevreye yaydığı ve değer biçtiği bir tür görünmez ağ" olarak tanımlanan *kültür kodu* kültürdilbilimde temel kavramlardan biridir.[123] Kısaca kültürün biçtiği değer olarak ifade edebileceğimiz *kültür kodu*, deyim ve atasözlerinde ait olduğu topluma ışık tutar.

Kültürdilbilimde önde gelen bir diğer kavram *konsepttir*. Zihinsel oluşum olarak ifade edilen *konsept* kültürel çağrışımları yansıtır. Araştırmacıların çoğu tarafından söz konusu kavram insan bilincinde kültür kalıntısı olarak ifade edilmektedir.[124]

[121] Selivanova, a.e., s.287-289.
[122] Selivanova, a.e., s.260.
[123] N. V. Sobol, "Kültürdilbilim: Temel Kavramlar", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. H. Erdoğan, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 38.
[124] Grinko, "Kültürdilbilim: Özü ve Yöntemi", s. 13-14.

Konsept kavramının işlevi, bilginin saklanması, birikimi, aktarımı ve kavranması olarak ifade edilmektedir. *Konsept küre* kavramı, toplumdaki bireylerin konseptlerinin tamamı, toplumun düşünme kabiliyetinin kaynağını belirtmektedir.[125]

Konsept yapı ve içerik anlamında karma bir olgudur. Hem kavram yapısının öğelerini hem de kültür öğelerini içerir. Örneğin ruh konsepti ile duygusal alan, zihinsel alan, irade boyutu, iyi ve kötü ayrımı birleşmiş haldedir. Bu durumda *konsept* kavramının nasıl algılandığı ve ona atfedilen değer bir bütün olarak kapsamını oluşturur.[126]

Konseptler aracılığıyla dil dünya görüşünü oluşturan kültürün temel kavramları aktarılmaktadır. Konseptin anlam ve yapı olarak iki bileşeni, kapsam ve imge olarak da iki yönü bulunmaktadır. Konsept yapı olarak dilin parçasıdır, anlamsal olarak kapsamı geniştir. Kültürün temel kavramları (kader, Tanrı, ruh vb.) *konseptler* aracılığıyla dil dünya görüşünde ifade edilir. Konseptin kapsam yönü ile konseptin dilde gerçekleşmesi, imge yönü ile insan bilincine yansıyan olayların ve olguların duyu organları ile algılanabilir özellikleri ifade edilmektedir. Temel söz varlığında veya dilbilgisinde konseptlerin zorunlu olmasa da dile dökülebileceği ifade edilmektedir. "Gösteren ve gösterilen arasındaki dolaysız ilişkiyi" yansıtan sözcük ve deyim konseptleri araştırmacılar tarafından incelenmektedir. Tek bir sözcük ile dilde var olan konsept, söz konusu toplumun önemsediği kültürel ve dilsel öğenin, standart bir biçimde ifade edilebildiğini göstermektedir. *Konseptin* adlandırma değil betimlendirilmiş olması özel çözümleme yöntemlerinin kullanılmasını gerektirir. Bu durumda anlamsal, bağlamsal, öznel, etimolojik açıdan ve atasözü veya kalıp sözlerin incelenerek yorum getirilmesi gerekir.[127]

Kültürdilbilim için diğer bir önemli kavram *özdil öğesidir*. *Özdil öğesi* sözcüğün en uzak kategorisi olarak ifade edilmektedir. Hem dilsel hem de kültürel anlamı bünyesinde barındırmakta olup sözcüğe göre daha karmaşık bir yapıya sahiptir.[128] Milli kültürel değerlere sahip sözcükler, söz öbekleri ve tekstler, kültürdilbilimsel incelemelerin ana birimi olan *özdil öğesini* oluşturmaktadır.[129] Sadece dile ait olan unsurları değil aynı zamanda kültüre ait göstergeleri de içerir. Bir başka ifade ile dil içi ve dil dışı unsurlardan oluşur.[130]

---

[125] Alimjanova, a.g.e., s.2.
[126] T. G. Sergeyeva, "Kültürdilbilimde Temel Birimlerin Tanımlanması Üzerine", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. H. Saraç, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.52.
[127] M. A. Andreyanova, "Kültürdilbilimin Anahtar Kavramı: Konsept", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. C. Paşalıoğlu, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 67-70.
[128] Luçinina, "Sosyal Bilimler Alanında Kültürdilbilim", s.30.
[129] Luçinina, a.e., s.29.
[130] Alimjanova, a.g.e., s.3.

Kültürdilbilimin en temel kavramı belki de *dil dünya görüşüdür.* Deyimler ve atasözleri, taşıdıkları kültürel kod ile dil dünya görüşünü yansıtan en önemli dilsel unsurlardan biridir. *Dil dünya görüşü,* bilinçte oluşan ve dile yansıyan dünya ile ilgili tüm bilgiler ve sınıflandırma metodunu ifade etmektedir.[131] Nesilden nesile aktarılmakta olan kültürel anlamda önemli tüm bilgiler dil dünya görüşünü oluşturmaktadır. *Milli dil dünya görüşü* ile, belirli bir ulus tarafından kültürel anlamı olan gerçekliğin nasıl algılandığı ve konsept haline getirildiği belirtilmektedir.[132]

Dil dünya görüşü kavramına kültürdilbilim ve bilişsel dilbilim disiplinlerinde farklı şekilde yaklaşılmaktadır. Bu hususun ayrıntılarına *Kültürdilbilim ve Bilişsel Dilbilim* bölümünde değinilecektir. Ancak burada dil dünya görüşü ile bilişsel dünya görüşü arasındaki ilişkiyi dile getirme ihtiyacı doğmuştur. Bilişsel dünya görüşü bir küme olarak kabul edilirse, dil dünya görüşü o kümenin bir parçasıdır. Bilişsel dünya görüşü bireyin kendisini kuşatan dünyadan edindiği tüm bilgileri ifade etmektedir. Dil dünya görüşü ise, bilişsel dünya görüşünün dil aracılığıyla yorumlanmış halidir.[133]

Kültürdilbilimde yer verilmesi gereken bir diğer temel kavram *dilsel kimliktir.* Dil dünya görüşü ile karşılıklı etkileşim halinde olan, dilsel araçlar ile yapılandırılan birey, dilsel kimlik olarak ele alınmaktadır.[134] *Dilsel kimlik,* bireyin, gerçeklik algısını yansıtan ve amaca uygun dilsel yapıların kullanılmasına imkan veren yeteneklerinin toplamını ifade etmektedir. Dilsel kimliği oluşturan öğelerin dil yeteneği, iletişim ihtiyacı, iletişim edinci[135],dilsel bilinç, dilsel davranış olarak ifade edilmektedir.[136]

Kültür dünya görüşü kültürdilbilimde yer verilecek son temel kavramdır. Dil ve kültürün taşıyıcısı olarak insan, duyu organları aracılığıyla algıladığı dünya hakkındaki görüş ve düşüncelerini, bilincinde var olan ve kültürü aracılığıyla belirlenmiş dünya görüşü prizmasından aktarır.[137] Kültürel açıdan dünyanın kapsadığı değerlere bağlı olarak oluşan

---

[131] Sobol, "Kültürdilbilim: Temel Kavramlar", s.38.
[132] Alimjanova, a.g.e., s.3.
[133] A. F. Gorobets, "Dil ve Kültür Dünya Görüşü Sorununa Güncel Bir Yaklaşım", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. Y. Gürsoy, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 85.
[134] Ruçina, "Dilbilim Disiplinleri Arasında Kültürdilbilimin Yeri", s.17.
[135] Edinç TDK çevrimiçi sözlükte şu şekilde tanımlanmıştır: "üretici dönüşümlü dilbilgisine göre konuşucuların bir dilde daha önce hiç üretilmemiş cümleleri kurma ve anlama yetisi". ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 06.03.2025.)
[136] Sobol, "Kültürdilbilim: Temel Kavramlar", s.38-39.
[137] Gorobets, "Dil ve Kültür Dünya Görüşü Sorununa Güncel Bir Yaklaşım", s.84.

kültür dünya görüşü, anlamsal içeriği belirgin olan tüm olguları kapsamaktadır. Tecrübe, izlenim, düşünce bu içeriğe dahildir.[138]

1.3.5. Kültürdilbilimin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Kültürdilbilimin diğer disiplinler ile kapsam açısından farkları, ilişkileri veya etkileşimleri bu bölümde ele alınacaktır. Özellikle budun dil bilimi ve ülkedilbilimi ile kültürdilbilim arasındaki ilişki ve etkileşim daha yoğundur. Ülkedilbilimi için kuramsal temeli oluşturan kültürdilbilim, budun dil bilbilimi ile dil kültür ilişkisini inceleyen disiplinler anlamında da kapsam açısından örtüşmektedir. Ancak budun dil bilimi dil ve kültür ilişkisini belirli bir etnik grup dahilinde incelerken, kültürdilbilimi birey temelli olarak dil ve kültür ilişkisini incelemektedir. Sırasıyla *kültürdilbilimin kültür bilim, ülkedilbilimi, budun dil bilimi, toplumdilbilim, ruh dil bilimi, edim bilimi ve bilişsel dilbilim* ile ilişkisi ele alınacaktır.

a) İlk olarak *kültürdilbilim* ve *kültür bilim* ilişkisine değinilecektir. Kültür bilim ile dil bilimin kesiştiği noktada ortaya çıkan kültürdilbilimin odağında sadece kültür bulunmamakta olup, kültür ve dilin etkileşimini incelemektedir. Kültür bilimin odağında ise kültürel ve beşeri değer bulunmaktadır. Canan Paşalıoğlu tarafından kültür bilim ve kültürdilbilim ilişkisi; "kültürbilim, kültürü bireyin ve halkın tini olarak incelerken; kültürdilbilim, bu tinin dil aracılığıyla dışa vurumuna odaklanır" şeklinde ifade edilmiştir.[139]

Kültür bilim kapsamında bireyin bilinci ile doğa, toplum, tarih, sanat özetle sosyo-kültürel unsurlarla etkileşimi incelenir. Diyalog ve etkileşim halinde olan dil ve kültür, kültürdilbilimin odak noktasıdır.[140]

b) İkinci olarak *kültürdilbilimi* ve *ülkedilbilim* ilişkisine yer verilecektir. Dilin yegane özelliği iletişim aracı olmak değildir. Ait olduğu toplumun ya da ülkenin kültürüne ilişkin bilgilerin kaynağı dildir. Dil ve kültür arasındaki ilişkiyi inceleyen bir disiplin olarak ülkedilbilim kapsamında yabancı dil öğretiminin yanında, dilin konuşulduğu ülkeye dair bilgiler verilmektedir. Ülkedilbiliminde amaç kültürlerarası iletişim melekesinin kazandırılmasıdır.[141]

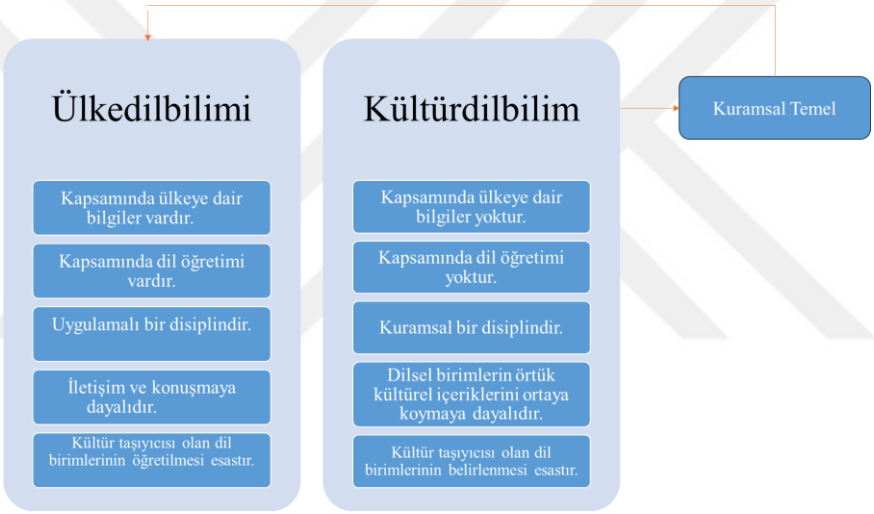
---

[138] Alimjanova, a.g.e., s.2.
[139] Canan Paşalıoğlu, "Rusça ve Türkçe Deyimlerde Burun Kavramı: Kültürdilbilimsel Bir İnceleme", **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sy.27, 2022, s.841.
[140] N. D. Amirova, "Dilbilimde Özgün Bir Yaklaşım: Kültürdilbilim", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. Ü. Dohman, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.24.
[141] Alimjanova, a.g.e., s.39.

Ülkedilbilimi, "dil eğitiminde milli kültüre yönelik bilgilerin tanıtılması, pekiştirilmesi ve kullandırılması" şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkedilbilimi dil eğitim kuramı çerçevesinde oluşturulmuş uygulamalı bir disiplindir. "Dil ötesi bilgiler" ülkedilbilimi için önemli bir kavramdır. Bu kavramı verici ve alıcının sahip olduğu, dilsel iletişimin temelinde bulunan bilgiler olarak tanımlamak mümkündür. Dil ötesi bilgilerin bilinmesi, kültürlerarası iletişim sorununu engelleyecek önemli bir husustur.[142] Dolayısıyla kültürdilbilim tarafından ortaya konan kültür taşıyıcısı olan dil birimlerinin öğretimi ülkedilbilimi kapsamında değerlendirilmektedir.

Ülkedilbilimi ve kültürdilbilim arasındaki farkları verilen bilgilere ilave olarak, aşağıda yer alan şekil ile özet bir şekilde ifade etmek mümkündür[143]:

Şekil 1. Ülkedilbilimi ve Kültürdilbilim Arasındaki Farklar

c) Üçüncü olarak *kültürdilbilim* ve *budun dil bilimi* ilişkisi ele alınacaktır. Budun dil bilim, budun bilimi ile etkileşim halinde olup dil bilimin bir alt dalı olarak somut olaylara ya da göstergelere, belirli yöntemlere sahip bir disiplin değildir. Budun dil bilimi, dilin milli düşünce ile, tinsel kültür ile, folklor ile karşılıklı ilişkilerini ve birbirlerine bağımlılıklarını incelemektedir. Etnik grubun geçmişinden hareketle etnik düşünce yapısını ve dünya algısını ifade etmek amacındadır. [144] Kültürdilbilimi kuramsal ve sistematik bir disiplindir.

Dil ve kültür ile ilgilenen bilim dallarından biri olarak budun dil bilimi geçmişe yöneliktir. Kültürdilbilim ise halkın tarihi ve dilin art zamanlılığı ile ilgilense de temel olarak

[142] Kozan, a.g.e., s.3-4.
[143] Ye. İ. Zinovyeva, "Ülkedilbilim ve Kültürdilbilim Terimleri Üzerine", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. F. Ataklı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.57-59.
[144] Alimjanova, a.g.e., s.18-19.

eş zamanlılığa yöneliktir. Kültürdilbilim canlı iletişim süreçlerini ele alırken halkın düşünme ve kavrama biçimini tam olarak algılayabilmek için art zamanlı bakış açısına ihtiyaç duyar.[145]

Kültürdilbiliminde, budun dil biliminden farklı olarak sadece etnik dünya görüşünü şekillendiren toplumun stereotip haline gelmiş sözleri, sembolleri ortaya konulmamakta aynı zamanda bunların günlük dilde, söylemde, metinlerde nasıl temsil edildikleri de açıklanmaktadır. İlave olarak kültürdilbiliminde, farklı dönemlerin kültürlerinin ve buduna dahil olan veya dışında olanların da kültürel birikiminin dil ve metin üzerindeki yansımaları incelenmektedir.[146] Her iki disiplinin kapsamı, kültürdilbiliminin budunun dışındaki kültürel unsurları içermesi bağlamında farklılaşmaktadır.

Kültürdilbilim dil, kültür ve birey kavramları temelindedir. Budunun maddi ve manevi anlamda kendine özgü hususları görebileceği mercek vazifesi görmektedir.[147] Budunun kendine özgü hususları ayırt edebilme imkanı, aynı etnik kimlik ve etnik grup ortaklığında mümkündür. Etnik kimliğin parametreleri toprak birliği, coğrafya, genetik akrabalık ve genetik koddur. Etnik grubun özelliği, tutumlarının, kültüre dayalı sinyal kalıplarının genetik aktarım yolu ile geçmesidir. Etnik grup için temel bileşenlerin etnik ad, diğer etnik gruplara ilişkin farkındalık ve dil ortaklığından oluştuğu ifade edilir. Ancak dil ve etnik topluluk kavramları örtüşmeyebilir. Çünkü farklı etnik gruplar aynı dili kullanabilir ya da aynı etnik grup farklı dilleri (ya da lehçeleri) kullanabilir.[148] Bu yüzden dili etnik kimliği bütünleştiren bir parametre olarak kabul etmek gerekir. Etnik grupta tek bir dil konuşuluyorsa dil ve kültür ilişkisinin incelenmesi bağlamında kültürdilbilim ve budun dil biliminin kapsamının örtüştüğü söylenebilir.

Hali hazırda değinilmişken, etnik kimlik olgusundan biraz daha söz etmek gerekir. Etnik kimlik, bilinçli ya da bilinçsiz bir duygu olarak etnik gruba ait olma hissi, kendi halkı için gurur duyduğu kültürü, etnik kültüre ilişkin olumlu algısı, anavatan sevgisi ile belirgin hale gelir. Etnik grup, üyelerinin ortak bir isme, kültürde belirli ortak özelliklere, ortak köken ve kolektif bir tarihi hafızaya bağlı, belirli bir bölge ve dayanışma hissi ile farklılaşır. Bu çerçevede etnik kimlik ve etnik grup için temel ayırt edici özellik *kültür*dür. Birey için kültürel geleneklere başvurma istikrar arayışının ifadesidir. Yaratıcı miras olan kültürel gelenekler, etnik grup için modern dünyanın düzensizlik ve kaos koşullarında, istikrarlı bir koruyucu mekanizma görevi

[145] Bogdanoviç, "Çağdaş Kültürdilbilimde Bazı Terimler Üzerine", s.45.
[146] Selivanova, a.g.e., s.260.
[147] Amirova, "Dilbilimde Özgün Bir Yaklaşım: Kültürdilbilim", s.25.
[148] Selivanova, a.g.e., s.267-268.

görür.[149] Bunun yanında kültürel gelenekler günlük hayatta bireyin ve etnik grubun hayatını kolaylaştırır.

Etnik kimliğin psikolojik yönünü etnik karakter, etnik mizaç oluşturmaktadır. Bu ise etnik grubun çoğunluğuna özgü, belirli bir duruma tepki vermenin standart yoludur. Etnik mizaç tepki kalıplarına dayalı olarak sözlü ve sözsüz davranışın çeşitli biçimlerinde etnik karakterin dışa vurumu olarak kabul edilir.[150]

Etnik mizaç ve etnik grup için ayırt edici temel özellik kültür ve dil arasındaki ilişkidir. Kültür, etnik varlığın korunması ve yaşam koşullarının yeniden üretilmesine yöneliktir. Dil, bir ulusun dünya ve içsel-düşünsel deneyimin kategorize edilmesi ve kavramsallaştırılması yöntemlerini kaydeder, korur ve iletilmesini sağlar.[151] Deyimler ve atasözleri, etnik mizacı ortaya koyan kültürel geleneklerin somutlaştığı en önemli dilsel unsurlardandır.

Kültür birbirinin aynısı olamayacak farklı kod sistemlerinden oluşan bir hazinedir. Dil tarih boyunca kültürel anlamlar biriktirerek kültürün malzemesi olarak hizmet eder ve aynı zamanda dünyanın kavramsallaştırılmasına ilişkin anlamları, güdüleri, yorumları ve değerlendirmeleri sözel biçimlerde pekiştirir. Ritüelleri, folklorik verileri işleyen dil, kültürel kodların, kültürel geleneğin ifade biçimidir. Kültürel kodlar, kültürel gelenekler, kişinin aidiyetinin farkında olduğu etnik grupla ortak kültürel kimliğini oluşturur.[152]

Etnik kimliğin bir bileşeni olarak kültürel kimliğin türünü belirlemek için, etno-kültürel kimlik kavramını tanıtmak gerekmektedir. Kültürdilbilim açısından etno-kültürel kimliğin belirleyici bileşeni, kültürel-dilsel yetkinliktir. Bu yetkinlik, belirli bir etnik kültür ve dil taşıyıcılarının dil birimlerinde ve dil ürünlerinde kültürel olarak anlamlı kurulumları, değer yönelimlerini, kültürel kodları tanıma yeteneğini ifade eder. İlave olarak bu kültürel bilgileri yeniden yorumlama, iletişimsel davranışlarını ve metin üretimlerini buna uygun olarak düzenleme yeteneğini ifade eder. Etno-kültürel yetkinliğin birimi *kültürel stereotiplerdir*.[153] Adı geçen kültürel streotiplerden biri de iletişimde sunduğu hazır kalıplar aracılığıyla dilde en az çaba yasasına hizmet eden ve kültürel aidiyeti simgeleyen deyim ve atasözleridir.

V. Koval' tarafından dil dünya görüşünü yansıtması bakımından halkın manevi kültür alanına giren Slav deyim birimleri incelenmiştir. Dil bilimci tarafından; etnik deyim bilimin dil

[149] Selivanova, a.e., s.268-269.
[150] Selivanova, a.e., s.273-274.
[151] Selivanova, a.e., s.280.
[152] Selivanova, a.e., s.282-283.
[153] Selivanova, a.e., s.286-287.

dünya görüşü açısından yaşam çemberinin önemli bölümlerini ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Yaşam çemberi dahilinde doğum öncesi durum, doğum, aile oluşumu, çeşitli tezahürleriyle yaşam, acı veren durum, ahirete gidiş ele alınmıştır. Bu çemberi Slav deyim birimleri ile örneklendirerek incelemiştir.[154]

d) Dördüncü olarak *kültürdilbilim* ve *toplumdilbilim* arasındaki ilişkiye değinilecektir. Dil ve kültür arasındaki sorunları ele alan toplumdilbilim, "dil ve toplum arasındaki ilişkilerin tüm görünümleriyle, çeşitli kuram ve yaklaşımlara dayanılarak araştırıldığı dal" olarak tanımlanmıştır.[155] Bu çerçevede toplumsal grupların dil kullanımları ve dilsel tutumları, iki dillilik, çok dillilik benzeri konular ele alınmaktadır.

Toplumdilbilim kapsamında yapılan çalışmaların amacı kültürlerarası iletişim sorununun ortadan kaldırılmasıdır. Farklı diller arasında karşılaştırma yapılmaktadır. Kültürdilbilimin amacı yalnızca kültürlerarası iletişim sorunları değil, esasen dilsel göstergelerdeki milli düşünce yapısının incelenmesidir.[156] Toplumdilbilim, gruplara özgü toplumsal davranış biçimlerini ortaya koymaktadır. Bunu yaparken gruba özgü dil dizgesi veya metinlerden faydalanmaktadır. Böylece toplumun bilgi ve kültür birikimi ile inanç dünyasına ilişkin verilere ulaşılmaktadır.[157]

e) Beşinci olarak *kültürdilbilim* ve *ruh dil bilimi* arasındaki ilişki ele alınacaktır. Ruh dil biliminin 20.yüzyılın başında ruh bilimi ve dil bilimi çalışmalarının kesiştiği noktada, pratik sorunlara teorik temel oluşturma gerekliliğinden doğduğu ifade edilmiştir. İlave olarak söz üretimi ve kavrama süreçlerinde yaşanan ilerleme, ruh dil bilimin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Konuşma söz üretimini, dinleme ise kavrama sürecini ifade etmekte olup her ikisi de aktif süreçlerdir. Düşünce ve söz arasındaki süreç hem dilsel hem de bilişsel unsurların iç içe geçtiği bir yapıdır. Ruh dil bilimi çalışmaları kapsamında dil-düşünce ilişkisi "*söz faaliyet kuramı*" adı altında incelenmektedir. Söz faaliyeti her türlü dilsel faaliyeti içermektedir. Bu çerçevede ruh dil bilimi, "konuşma sürecini içerik, iletişim değeri, söz eyleminin somut iletişim amacına uygun olup olmadığı bağlamında inceleyen bilim dalı" olarak tanımlanmıştır.[158]

Söz eylem kuramı, kişilerin amacına, inancına ve isteğine bağlı edimsel anlam taşıyan sözcelerin konuşucu ve dinleyiciyi eyleme geçiren etkilerini incelemektedir. İnsanlar dil

[154] Nataliya Benjınovıç, "Frazeolohizmı ukrayins'koyi movı na poznaçennya diy, vçınkiv, povedinkı lyudını", **Studia Slavica Hung.**, C.65, sy.2, s.397.
[155] İmer, Kocaman ve Özsoy, **Dilbilim Sözlüğü**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011, s.242.
[156] Ruçina, "Dilbilim Disiplinleri Arasında Kültürdilbilimin Yeri", s.20.
[157] Karadüz, "Çift Eklemli Dil Olgusu", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy.25, 2004, s.17.
[158] Yapıcı, "Rus Ruhdilbilim Kuramları ve Çağrışım Sözlükleri", s.14-15.

aracılığıyla sadece dünyaya ilişkin bazı gerçek veya olguları dile getirmekle kalmaz, aynı zamanda selamlayabilir, emredebilir, uyarabilir, rica edebilir. Söz aracılığıyla insan faaliyette, eylemde bulunmuş olur. Kuram, İngiliz dil felsefecisi John L. Austin tarafından ortaya konmuş, öğrencisi Amerikalı felsefeci John Searle tarafından geliştirilmiştir.[159]

İnsanın dilsel bilinç sorunu ruh dil biliminin inceleme konusudur. Dilsel bilinç, dil dünya görüşü ve dilsel kimlik terimleri ile ilişkilidir. Dilsel kimlik belirli bir dilin kültürel bilincinin taşıyıcısıdır. Ruh dil bilimi dilsel bilinci kültürlerarası iletişim kapsamında incelemektedir. Kültürel nesnelerin niteliklerinin tam olarak bilinmesi kültürlerarası iletişimi kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda Rusya'da yapılan çalışmalarda çağrışım sözlükleri hazırlanmaktadır.[160]

Dil ve insan ilişkisini inceleyen ruh dil bilimi disiplini ile kültürdilbilim, dil bilimi çerçevesinden insanın iç dünyasına ilişkin hususları odak noktası olarak almaları dolayısıyla benzerlik gösterir. Ruh dil bilimi, insanın anlama ve konuşma faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiğini, insanın özünü, ruhunu temel alarak inceler.[161]

f) Altıncı olarak *kültürdilbilim* ve *edim bilimi* arasındaki ilişki ele alınacaktır. Edim bilimi temel olarak dili kullanıcı açısından ele alan inceleme alanı olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak bağlamla ilgili konuları önemseyen bir dil inceleme yaklaşımını yansıtır. Edim bilim yetisi, dilin doğruluğu yanında uygun ve yerinde kullanımını anlatan bir kavramdır. Edim söz, bir sözce ya da tümcenin söylenmesi ile ifade edilen işlemin yerine getirilmesidir.[162]

Edim bilim dili, gerçekleştirildiği bağlam kapsamında incelemektedir. Konuşucu tarafından hangi sözün nasıl sunulduğu bağlam tarafından belirlenirken, dinleyiciyi nasıl yorumlayacağı konusunda yönlendirir. Somut edim bilimsel birim sözcedir. Sözce, belirli bir bağlamda, belirli konuşucunun dinleyiciye belirli bir yerde söylediği sözcük, nida, onaylama gibi ifadedir. Sözce tümce veya tek bir sözcük olabilir. Sözce zamansız olan önermeden farklı olarak belirli bir yerde belirli bir zamanda söylenir.[163]

Edim bilimi bireylerin iletişim süreçlerini incelerken, iletişim sürecinin çerçevesini belirleyen, bağlama uygun kalıpların kullanılmasını mümkün kılan kültürel unsurları kapsam

[159] Ümit Deniz Turan vd., **Genel Dilbilim II**, Ed. Ayşe Sumru Özsoy, Ümit Deniz Turan, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2019, s.129.
[160] Yapıcı, "Rus Ruhdilbilim Kuramları ve Çağrışım Sözlükleri", s.16-18.
[161] Alimjanova, a.g.e., s.44-45.
[162] İmer, Kocaman ve Özsoy, a.g.e., s.110.
[163] Turan vd., a.g.e., s.119-120.

dışında bırakır. Oysa ki bu kültürel unsurlar, iletişimsel gelenek ve görenekler iletişim sürecinin önemli bir parçası olup, kültürdilbilim tarafından incelenmektedir.[164]

g) Yedinci olarak *kültürdilbilim* ve *bilişsel dilbilim* arasındaki ilişkiye değinilecektir. Dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka disiplin bilişsel dilbilimidir. Bireyin bilincinin nasıl düzenlendiği, dünyanın nasıl algılandığı, algılanan bu hususların hangi bilgiye dönüştüğünü inceler. Kültürdilbilim çerçevesinde ise odak noktası olan kültür temelinde insan ve dil ilişkisi araştırılmaktadır.[165] Kültür ile canlı dilin etkileşimi incelenmekte, dil içi ve dil ötesi içerikler bütünsel olarak ele alınmaktadır. Bilişsel dilbilimde ise dil, bilgileri dönüştüren ve kodlayan bilişsel mekanizma olarak incelenir.[166]

Önceki bölümlerde ele alınan konsept, dilin incelenmesi yönünde bütüncül bir bakış açısına sahip olan bilişsel dilbilim ve kültürdilbilim disiplinlerine özgü bir kavramdır. Bilişsel dilbilim açısından bilişsel konsept, kültürdilbilim açısından ise kültürdilbilimsel konsept kavramları kullanılmaktadır. Bilişsel dilbilime göre insan bilincinde mevcut olan konseptler aracılığıyla akıl yürütme süreci gerçekleştirilmektedir. Kültürdilbilime göre konsept, insanda yer alan kültür kalıntısı, zihninde kültür çerçevesinde oluşan ve söz ile karşılık bulan görüntü, kavram ve bilginin bütününü ifade etmektedir.[167]

Çağdaş dil biliminde insan merkezli paradigma ya da insanmerkezcilik yaklaşımının bilişsel dilbilime ve kültürdilbilimine yansımaları farklıdır. Bilişsel dilbilim açısından konseptler dile getirilir. Konseptlerle aktarılan bilginin dilsel biçimi vardır. Ancak bu bilgi bazen insanın zihninde farklı çağrışımlara neden olabilir. Bu nedenle bilişsel dilbilimde "dil-insan" ikilisi yerini "dil-insan-bilinç" üçlüsüne bırakmaktadır. Kültürün insan zihnindeki birimi kompleks bir yapıdır. Dolayısıyla kültürdilbilimde "dil-insan" ikilisi yerini "dil-insan-bilinç-kültür" yapısına bırakmaktadır. Bilişsel dilbilimi açısından her bir konsept ile her bir dilsel birim denk olmasına karşın, kültürdilbilim açısından konsept birçok dilsel birim aracılığıyla ortaya konabilir.[168]

Deyimsel anlam alanında, dilin kültürel kategoriler sistemi olarak analiz edilmesini insanmerkezci yaklaşımın mümkün kıldığı ifade edilmektedir. Buna göre insanmerkezci yaklaşım kültürel olguların deyimlerde kültürel kodlar olarak muhafaza edildiğine dikkat çeker.

---

[164] Alimjanova, a.g.e., s.45-46.
[165] Alimjanova, a.e., s.48-49.
[166] T.A. Svetonosova, "Bilişsel Dilbilim ve Kültürdilbilim: Özellikler ve Farklılıklar", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. E. Uğurlutan, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.61.
[167] Alimjanova, a.g.e., s.48-49.
[168] T.A. Svetonosova, "Bilişsel Dilbilim ve Kültürdilbilim: Özellikler ve Farklılıklar", s.62.

Deyimleri dildeki diğer unsurlardan ayıran temel özelliğinin yüksek insanmerkezciliği olduğu ifade edilmektedir. Aynı dili konuşan toplum, deyimler yardımıyla, kendini çevreleyen dünyanın kendi görüşüne göre en önemli olan parçalarını tam olarak dile getirir.[169]

Bilişsel dilbilim açısından dil dünya görüşü ile konsept dünya görüşünün (konsept kürenin) birbirinden farklı olduğu kabul edilmektedir. Konsept dünya görüşünün kapsamlılığına ve çok yönlülüğüne dikkat çekilmektedir. Bunun nedeni dünya bilgilerinin sadece sözel değil, aynı zamanda sözel olmayan bilgilerle de kodlanabilir olmasıdır. Kültürdilbilimde dil dünya görüşünün yanı sıra, değerleri yansıtan dünya görüşünün varlığı da ortaya koyulmaktadır. Evrensel ve özel görüşleri içeren bu değerler, ahlaki kurallar, hukuk, din ve halk bilimi ile ilişkili ve etkileşim halindeki yargıları, dilde muhafaza edilen kültüre ait fikir ve değerler ile birleştirir.[170] Bu yaklaşım çerçevesinde dilde yaşayan değerleri daha kapsamlı inceleme olanağı doğar.

[169] Benjınovıç, "Frazeolohizmı ukrayins'koyi movı na poznaçennya diy, vçınkiv, povedinkı lyudını", s.395-396.
[170] T.A. Svetonosova, "Bilişsel Dilbilim ve Kültürdilbilim: Özellikler ve Farklılıklar", s.64-65.

İKİNCİ BÖLÜM

DEYİM VE ATASÖZLERİNİN DİLSEL ANALİZİ

2.1. Deyimlerin Özellikleri ve Sınıflandırılması

2.1.1. Deyimlerin Özellikleri

Deyimlerin özellikleri, biçim ve anlam özellikleri olmak üzere iki ayrı grup altında incelenecektir.

2.1.1.1. Deyimlerin Biçim Özellikleri

Deyimlerin biçim özellikleri Ömer Asım Aksoy tarafından aşağıdaki şekilde sıralanmış olup, somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilecektir:

1. Kalıplaşmış sözlerden olan deyimin, atasözü ile benzer şekilde kendisini oluşturan sözcüklerin değiştirilmesi, sentaktik yapısının bozulması mümkün değildir.
2. İfade açısından kısa ve anlamlı birer araçtır.
3. En az iki sözcük ile kurulan deyimler biçim açısından iki grupta değerlendirilir:
   a. Sözcük öbeği şeklindeki deyimler: "*kaşla göz arasında*" deyimi örnek niteliğindedir.
   b. Tümce şeklindeki deyimler: Mastarla sona eren deyimler kip ve şahıs eki ile çekimlenecek olması nedeniyle bu grupta değerlendirilmektedir. Örnek olarak "*göz yummak*" deyimi verilmiştir.[171] Söz konusu deyimin Lehçe eşdeğeri "*przymykać/przymknąć oko (oczy) na (coś)*" ifadesi, Ukraynaca eşdeğeri ise "*заплющувати очі*"[172] (zapluşçuvatı oçi) deyimidir. Benzer şekilde deyimin temel bileşeni mastar şeklindeki "przymykać/przymknąć" ve "заплющувати" (zaplyuşçuvatı) fiilleridir. Uygun bağlamda kullanımı sırasında şahıs ve kip eki alarak çekimlenecektir.

[171] Aksoy, a.g.e., s.36-38.
[172] Söz konusu deyimin ilk anlamı "göz yummak" deyimi ile eşdeğerliği sağlamaktadır.

Yukarıda değinilen sözcük öbeği şeklindeki deyim örneği "*kaşla göz arasında*" ifadesinin eşdeğeri durumunda Lehçedeki deyim "*w mgnieniu oka*" ifadesidir. Ukraynacadaki eşdeğer deyimler ise "*не встигнути [і] оком моргнути*" (ne vıstıhnutı [i] okom morhnutı) veya "*у миг (мить) ока*" (u mıh (mıt') oka) ifadeleridir. Ukraynaca eşdeğer olarak verilen ilk ifadenin bünyesinde mastar (встигнути, вспіти/ моргнути) bulundurması nedeniyle farklılaştığı, ancak ikinci ifadenin sözcük öbeği şeklinde olduğu görülmektedir.

Doğan Aksan deyimleri söz dizimi açısından aşağıda yer alan belirli gruplar dahilinde incelemiş olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilecektir:

- Ad tamlamaları,
- Sıfat tamlamaları,
- Yüklemsel olmayan sözcük bağdaştırmaları, örnek olarak "*tepesi üstü*" deyimi verilmiştir.
- Eylemlikle kalıplaşmış yüklemsel sözcük bağdaştırmaları, örnek olarak "*dört ayak üstüne düşmek*" deyimi verilmiştir.
- Yüklemli tümce biçiminde kalıplaşmış deyimler, deyimleşmiş ikilemeler.[173]

"*Tepesi üstü*" deyiminin eş anlamlısı "*baş aşağı*" ifadesidir. Lehçedeki eşdeğeri zarf olarak geçen "*do góry nogami*" ifadesi, Ukraynacadaki eşdeğeri ise deyim olarak geçen "*догори ногами (дном)*" (dohorı nohamı (dnom)) ifadesidir. Lehçe ifadenin birebir çevirisi "ayaklarla yukarıya", Ukraynaca ifadenin birebir çevirisi "ayaklarla (diple) yukarıya" şeklindedir. Her üç dilde de deyimin yapısında fiil olarak bir bileşen bulunmamaktadır.

"*Dört ayak üstüne düşmek*" deyiminin Lehçe ve Ukraynacadaki eşdeğerlerinin atasözü olarak geçtiği ve "*kedi*" sözcüğü ile beraber kalıplaştığı görülmektedir.[174] Lehçe atasözü tam olarak "*kot zawsze na cztery łapy spadnie*" şeklinde, Ukraynaca atasözü ise "*кіт завжди падає на чотири ноги*" (kit zavjdı padaye na çotırı nohı) şeklindedir.

Mehmet Hengirmen (1946 -) deyimlerin biçim özelliklerini aşağıda yer alan başlıklar dahilinde incelemiş olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilecektir:

1. Deyimler kalıplaşmış ifadelerdir. Yıllardır aynı şekilde kullanılarak toplum tarafından benimsenmiş bu dilsel öğeleri oluşturan sözcükleri ve bu sözcüklerin sırasını değiştirmek mümkün değildir.

[173] Aksan, a.g.e., s.184-188.
[174] Jovkivs'kıy t.in., a.g.e., s.90.

2. Sözcük öbeğinden müteşekkil deyimler mevcuttur. Ekseriyetle iki veya daha çok sözcükten oluşur ve bitişik yazılmazlar.
3. Sonunda mastar bulunan deyimler vardır. Deyim varlığımız içinde önemli bir bölümü oluştururlar. Bu deyimlerde yer alan mastar bölümünü çekimlemek gerekir. Bu durumda deyim cümleye dönüşür.
4. Bazı deyimler tamlamalardan oluşmaktadır. Sadece sıfat ya da isim tamlamasından oluşan deyimler olabileceği gibi içeriğinde tamlama barındıran deyimler de bulunmaktadır.
5. Cümlelerden oluşan deyimler vardır. Bunlar bildirme, istek, soru veya ünlem cümlesi olabilir.
6. Bazı deyimlerde daha kalıcı olmasını sağlamak adına vezin ve uyak bulunur.
7. Bazı deyimler konuşma biçimindedir.
8. Bazı deyimler fıkra, öykü ve tarihi olaylardan oluşmuştur.[175]

Yukarıda üçüncü maddede değinilen sonunda mastar bulunan deyimlere örnek olarak eşdeğer Lehçe "*(coś) wylecieć (komuś) z głowy*", Ukraynaca "*вилетіти/вилітати з голови*" (vıletitı/vılitatı z holovı) Türkçe "*aklından çıkmak*" deyimlerini vermek mümkündür. Söz konusu deyimler cümle içinde kullanılmıştır:

- Zadzwonili ze szpitala i przypomnieli mi o dzisiejszej wizycie u lekarza. Całkowicie *wyleciało mi z głowy*.

- Мені подзвонили з лікарні і нагадали про зустріч у лікаря сьогодні. Це зовсім *вилетіло з голови*. (Meni podzvonılı z likarni i nahadalı pro zustriç u likarya s'ohodni.)

- Bugün hastaneden arayıp doktor randevumu hatırlattılar. Tamamen *aklımdan çıkmış*.

Aynı madde için diğer eşdeğer deyimler Lehçe "*nie brać/nie wziąć (czegoś) do ust*", Ukraynaca "*в рот не брати/не взяти*" (v rot ne bratı/ne vzyatı) ve Türkçe "*ağzına sürmemek*" deyimlerini vermek mümkündür. Söz konusu deyimler cümle içinde kullanılmıştır:

- *Nie biorę do ust* piwa.

- *В рот не взяв* пива. (V rot ne vzyav pıva.)

- *Ağzıma* bira *sürmem*.

Yukarıda dördüncü maddede değinilen tamlama şeklindeki deyimlere örnek olarak Türkçe "*katı yürekli (taş yürekli)*" deyimini vermek mümkündür. Söz konusu ifade Ömer Asım

[175] Hengirmen, a.g.e, s. 8-23.

Aksoy'un sözlüğünde deyim olarak yer almakta olup, Türk Dil Kurumu'nun çevrimiçi sözlüğünde mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir.[176] İfade yapı olarak sıfat tamlaması şeklindedir. Lehçedeki eşdeğer ifade "*mieć twarde serce*" olup yapı olarak mastar içeren deyim şeklinde olduğu görülmektedir. (*Mieć*- sahip olmak anlamındadır.) Ukraynacadaki eşdeğer ifade ise Lehçeye çok benzer şekilde "*мати кам'яне серце*" (matı kam'yane sertse) şeklindedir. Yine yapı olarak mastar içeren deyimdir. (*Mamu*- sahip olmak anlamındadır.)

Lehçe "*złota rączka*" ifadesini başka bir örnek olarak vermek mümkündür. Eşdeğeri Ukraynaca ifade "*золоті́ руки*" (zoloti rukı) deyimidir.[177] Lehçe ve Ukraynacadaki ifadenin yapı olarak isim tamlaması şeklinde olduğu görülmektedir. "Yetenekli ve becerikli kimse" anlamındaki bu ifadelerin dilimizdeki eşdeğeri ise "*on parmağında on hüner (marifet)*" deyimidir.

Charles Bally'e göre deyim birliğinin iç ve dış özellikleri bulunmaktadır. Bir söz öbeğinin deyim birliği kabul edilebilmesi için hem iç hem de dış özellikleri taşıması gerekir. İç özellikleri anlam özellikleri niteliğinde olup ayrıntısına *Deyimlerin Anlam Özellikleri* bölümünde yer verilecektir. Dış özellikleri biçim özellikleri ile benzer olup, aşağıda maddeler halinde yer almaktadır:

1. Deyim birliği ayrı yazılan birden fazla sözcükten oluşur.
2. Bileşenlerinin söz dizimi belirli olup, araya herhangi bir sözcüğün girmesi mümkün değildir.
3. Bileşenlerin yerinin değişmesi mümkün değildir.[178]

Iryna Kononenko dilbilgisel açıdan deyimleri, dilin temel bölümleri olan isim, fiil, sıfat, zarf etrafında oluşmuş sözcük öbekleri olarak sınıflandırmıştır. Somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilecek olup sınıflandırmanın detayı aşağıda yer almaktadır:

1. *İsim etrafında oluşmuş sözcük öbeği:* Lehçe *"od stóp do głów"*, Ukraynaca *"з голови до п'ят*" (z holovı do p'yat) deyimleri bu grupta örnek olarak verilmiştir.
2. *Fiil etrafında oluşmuş sözcük öbeği.*

[176] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025.
[177] Natalya Romanivna Şıraliyeva, "Pol'ski ta Ukrayins'ki Frazeolohizmı z Koloratıvnım Komponentom: Zistavnıy Aspekt", Kıyivs'kıy Natsional'nıy Linhvistıçnıy Universıtet-Kafedra Shidnoyi i Slov'yans'koyi Filolohiyi-Kvalifikatsiyna Robota Mahistra, Kıyiv, 2023, s.60, (Çevrimiçi) http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/5547, 08.01.2025.
[178] Fatma Ataklı Saçak, Rusçada Zıt Anlamlı Deyimler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Temmuz 2020, s.31.

3. *Sıfat etrafında oluşmuş sözcük öbeği:* Ukraynaca *"здоровий як бик*" (zdorovıy yak bık), Lehçe *"zdorowy jak rybie oko"* deyimleri örnek olarak verilmiştir.
4. *Zarf etrafında oluşmuş sözcük öbeği:* Ukraynaca "*темно хоч око виколи*" (temno hoç oko vıkolı) deyimi ile eşdeğeri Lehçe "*ciemno choć oko wykol*" deyimleri bu grup için örnek olarak verilmiştir.
5. Dilin temel bölümlerinden olmayan sözcüklerin etrafında oluşmuş deyimler de olabilir. Örnek olarak Lehçe "*sam w sobie*" deyimi ile eşdeğeri Ukraynaca "*сам по собі*" (sam po sobi) deyimidir.[179] Söz konusu deyimlerde temel olan sözcük bir zamirdir: Ukraynaca "*сам*", Lehçe "*sam*". Bu deyimlerin Türkçe eşdeğeri ise "*başına buyruk*" ifadesidir. Söz konusu ifade mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir.[180]

Yukarıda yer alan birinci maddede değinilen Lehçe *"od stóp do głów"*, Ukraynaca *"з голови до п'ят"* deyimlerinin Türkçe eşdeğeri mecaz anlamda zarf olarak geçen *"tepeden tırnağa"* ifadesidir. İfade, "baştan aşağı, her yanıyla" anlamındadır. Lehçe deyimin birebir çevirisi "ayaktan başa", Ukraynaca deyimin birebir çevirisi "baştan topuğa" şeklindedir. Farklı organ adları kullanılsa da deyimlerin isim etrafında oluştuğu görülmektedir.

İsim etrafında oluşmuş sözcük öbeği niteliğindeki deyimlere örnek olarak Ukraynaca "*майстер на всі руки*" (mayster na vsi rukı) deyimini vermek mümkündür. (Yukarıda yer alan "*золоті́ руки*" deyimi ile eş anlamlıdır.) Söz konusu deyimin birebir çevirisi "bütün ellerde usta" şeklindedir. Türkçe eşdeğer deyim "*on parmağında on marifet*" ifadesidir. Lehçe eşdeğer deyim ise "*złota rączka*" ifadesidir. Birebir çevirisi "altın el" şeklindedir. Ukraynaca ve Türkçe deyimlerin isim etrafında oluştuğu görülmektedir. Lehçe deyim ise sıfat tamlaması şeklindedir. Ukraynaca ve Lehçede somatik bileşen olarak "el", Türkçede ise "parmak" yer almaktadır.

İkinci maddede değinilen fiil etrafında oluşmuş sözcük öbeği şeklindeki deyimlere örnek olarak Türkçe *"avucunun içi gibi bilmek"* deyimini vermek mümkündür. "Bir yeri, bir şeyi çok iyi ve ayrıntılı olarak bilmek" anlamına gelen bu deyimin Lehçe eşdeğeri *"mieć w małym palcu"*, Ukraynaca eşdeğeri ise *"знати як свої п'ять пальців*" (znatı yak svoyi p'yat' pal'tsiv) deyimidir. Lehçede deyimin fiil bileşeni *"mieć"*, Ukraynacada *"знати"*, Türkçede ise *"bilmek"* şeklindedir. Somatik bileşen olarak Lehçe ve Ukraynacada "parmak" kullanılırken Türkçede "avuç" kullanılmıştır.

[179] Kononenko, a.g.e., s.324-329.
[180] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 08.04.2025.

Yukarıda değinilen sıfat etrafında oluşmuş sözcük öbeği şeklindeki deyim örnekleri Ukraynaca *"здоровий як бик"*, Lehçe *"zdorowy jak rybie oko"*, "çok sağlıklı ve güçlü" anlamındadır. Bu deyimlerin her iki dilde de benzer şekilde sıfat etrafında oluşmuş sözcük öbeği şeklinde olduğu görülmektedir. Söz konusu deyimlerin Türkçe eşdeğeri ise *"turp gibi"* deyimidir. Her üç dilde de deyimin yapısında benzetme edatı bulunmaktadır. (Ukraynaca "*як",* Lehçe "*jak",* Türkçe "*gibi"*.)

Yukarıda yer alan dördüncü maddede değinilen Ukraynaca "*темно хоч око виколи*" ile Lehçe "*ciemno choć oko wykol*" deyimlerinin Türkçe eşdeğeri isim olarak geçen "*zifiri karanlık*" ifadesidir. Lehçe deyimdeki zarf "ciemno", Ukraynaca deyimdeki zarf ise, "темно" sözcükleridir.

I. Yuşçuk tarafından isim etrafında oluşan sözcük öbeği niteliğindeki deyimlerin nesnelere veya olgulara, sıfat etrafında oluşan deyimlerin niteliklere, fiil etrafında oluşan deyimlerin eyleme veya duruma atıfta bulunduğu ifade edilmektedir.[181]

Yukarıda yer alan beşinci maddede örnek olarak verilen Lehçe "*sam w sobie*" ile Ukraynaca eşdeğeri "*сам по собі*" ifadelerinin Türkçe eşdeğeri "*başına buyruk*" olarak ifade edilmiştir. "*Başına buyruk*" ifadesi Ahmet Turan Sinan tarafından yapılan oluşum biçimlerine göre deyimler sınıflandırmasında yaklaşma grubu biçiminde deyimler arasında yer almaktadır.[182] Yaklaşma hal eki (-a/-e) almış, temelinde bir ismin bulunduğu deyimlerdir. Metin Karaörs "Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri" adlı eserinde yaklaşma (datif) grubunu kısaltma gruplarının altında değerlendirmiştir. Kısaltma gruplarının ise cümlelerin veya kelime gruplarının kısalmış, bir kurala bağlı olmaksızın kalıplaşmış yapılar olduğunu ifade etmiştir. Kısaltma gruplarını isnat grubu ve hal grupları olarak değerlendirmektedir. Hal grupları bünyesinde ise yaklaşma grubu, ilgi grubu, bulunma grubu, uzaklaşma grubu ve yapma grubunun bulunduğunu ifade etmektedir.[183] İsnat grubu, isimden sonra gelen sıfatların oluşturduğu sözcük grupları olup genellikle deyim niteliğindedir.[184]

Bileşenleri ve dilbilgisel yapısı açısından çok benzer olan Ukraynaca ve Lehçe kimi deyimlerde sözcüklerin sıralamasının farklılaştığı görülmektedir.[185] Örnek olarak Lehçe "*nosić głowę wysoko*" ve Ukraynaca "*високо нести головy*" (vısoko nestı holovu) deyimlerini vermek mümkündür. Lehçe deyimin bileşenleri fiil+isim+zarf şeklindeyken, Ukraynaca deyimin

[181] Bodık i Rudakova, a.g.e., s.55.
[182] Çetin, a.g.e, s.15.
[183] Abdurrahman Özkan, "Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları", **Arayışlar**, sy.11, 2004, s. 132.
[184] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 08.04.2025.
[185] Kononenko, a.g.e., s.326.

bileşenleri zarf+fiil+isim şeklindedir. Söz konusu deyimlerin Türkçe eşdeğeri "*başını dik tutmak*" deyimidir. Türkçe deyimin yapısı ise nesne+zarf+fiil şeklindedir.

Stanisław Skorupka (1906-1988) tarafından bileşenlerini oluşturan sözcüklerin dilbilgisel karakteri ve söz dizimsel bağlantı türüne göre deyimlerin biçimsel özellikleri aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

1. Bileşenleri söz dizimsel bütünlük oluşturan isim soylu deyimler. Deyimin ana bileşeni genellikle bir isim, sıfat, sıfat-fiil veya zarftır.
2. Ana bileşeni fiil olan deyimler. Deyimin bileşeni çekimsiz bir fiil ya da sıfat-fiildir.
3. Düzenli yapıda basit veya bileşik cümle biçimindeki deyimler.[186]

Yukarıda yer alan ikinci maddeye örnek olarak "*wstać (z łóżka) lewą nogą*" deyimi verilebilir. Deyimin birebir çevirisi "(yataktan) sol ayakla kalkmak" şeklindedir. Deyimin ana bileşeni "kalkmak" anlamındaki "wstać" fiilidir. Aynı anlamda Türkçede kullanılan deyim "*sol tarafından kalkmak*" ifadesidir. Ukraynaca eşdeğer deyim ise "*встати з лівої ноги*" (vstatı z livoyi nohı) ifadesidir. Birebir çevirisi "sol ayağından kalkmak" şeklindedir. Kalkmak anlamındaki fiil ise "встати" sözcüğüdür. Her üç dilde de ana bileşenin fiil olduğu görülmektedir.

Andriy Moklıtsya tarafından, benzetme içeren yapıların biçimsel sınıflandırmada yukarıda yer alan gruplandırmaya dahil edilmeyip ayrıca belirtildiği görülmektedir. Örnek olarak Lehçe "*strzec jak oka w głowie*" deyimi verilmiştir.[187] Benzetme edatı olarak "gibi" anlamında "jak" kullanılmaktadır. Söz konusu deyimin Türkçe eşdeğeri "*gözü gibi sakınmak (veya saklamak veya esirgemek)*" ifadesidir. Benzer şekilde benzetme edatı bulunduğu görülmektedir. "*Берегти як зіницю ока*" (berehtı yak zinıtsyu oka) aynı ifade için Ukraynaca eşdeğer deyimdir. Yine gibi anlamında "як" (yak) benzetme edatını içermektedir.

2.1.1.2. Deyimlerin Anlam Özellikleri

Deyimlerin kavram başka bir ifade ile anlam özellikleri Ömer Asım Aksoy tarafından aşağıdaki şekilde sıralanmış olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

1. Atasözünden farklı olarak deyim bir kavramı ifade eder, genel kural niteliğinde değildir. Örnek olarak "*armut piş, ağzıma düş*" ifadesi verilmiştir.

[186] Stanisław Skorupka, **Słownik Frazeologiczny Języka Polskiego**, Ed. Eugeniusz Biedka vd., I.c., Warszawa, Wiedza Powszechna, 1967, s.6.
[187] Moklıtsya, a.g.e., s.65.

2. Atasözlerinin amacı nasihat etmek, yol göstermek olup deyimlerin amacı bir kavramı hoş bir anlatımla ifade etmektedir.

3. Atasözleri ile deyimler arasında bulunan yapılara dikkat etmek gerekmektedir.

4. Kavram açısından deyimleri iki grupta değerlendirmek gerekir:

a. Deyimin kalıplaşmış söz olarak anlamı, kendisini oluşturan sözcüklerin gerçek anlamları dışındadır. "*Balık kavağa çıkınca*" deyimi örnek teşkil eder.
b. Deyimin kalıplaşmış söz olarak anlamı, kendisini oluşturan sözcüklerin gerçek anlamları dahilindedir. Örnek olarak "*ağzına layık*" deyimi verilmiştir.[188]

Yukarıda yer alan "*balık kavağa çıkınca*" deyiminin gerçek anlamda kullanılması mümkün değildir. Bu çerçevede deyim "hiçbir zaman" anlamında kullanılmaktadır. Söz konusu deyimin Lehçe eşdeğeri "*prędzej mi kaktus na dłoni wyrośnie*", Ukraynaca eşdeğeri "*як рак свисне*" (yak rak svısne) ifadeleridir. Deyimlerin aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi Ukraynaca için "kerevit ıslık çalınca", Lehçe için "avucumda kaktüs daha erken büyüyecek" şeklindedir. Türkçe deyime benzer şekilde imkansızlığın bir tarafta yine bir su canlısı olan kerevitin ıslık çalmasıyla, diğer tarafta insan avucunda kaktüs yetişmesiyle ilişkilendirilerek ifade edildiği görülmektedir.

"*Ağzına layık*" deyimi, yiyeceğin çok lezzetli olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Söz konusu ifadenin Ukraynaca eşdeğeri "*так і проситься в рот*" (tak i prosıt'sya v rot) ya da "*сам у рот лізе (проситься)*" (sam u rot lize (prosıt'sya)) şeklindedir. Her iki deyimde de somatik bileşen olarak "ağız" kelimesi kullanılmıştır.

Doğan Aksan deyimleri anlambilim açısından aşağıda yer alan belirli gruplar dahilinde incelemiş olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

- Benzetmeler grubunda somatik bileşen içeren örnek deyim olarak "*gözleri kan çanağına dönmek*" deyimi verilmiştir.
- Deyim aktarmaları (somutlaştırma) grubunda örnek olarak "*bir eli yağda bir eli balda (olmak)*" deyimi verilmiştir.
- Ad aktarmaları grubunda örnek olarak "*dili tutulmak*" deyimi verilmiştir.
- Çeviri yoluyla kavram aktarılarak oluşturulan deyim grubunda "*(kendi) ayakları üstünde durmak*" deyimi örnek olarak verilmiştir.

[188] Aksoy, a.g.e, s.38-41.

- Sözcükleri göndergesel anlamda kullanılan, aynı zamanda deyimleştirme gösteren kalıplaşmış anlatım birimleri grubunda örnek olarak *"eli ayağı tutmak"* deyimi verilmiştir.[189]

"*Bir eli yağda bir eli balda (olmak)*" deyiminin anlamı "varlık ve bolluk içinde yaşamak" şeklindedir. Deyimin Lehçe eşdeğeri "*żyć jak pączek w maśle*" ifadesi, Ukraynaca eşdeğeri ise "*як вареник у маслі (у сметані)*" (yak varenık u masli (u smetani)) deyimidir. Lehçe deyimin aslına uygun çevirisi "tereyağında ponçik gibi yaşamak", Ukraynaca deyimin birebir çevirisi "tereyağında (smetanada) varenık" şeklindedir.

I. Kononenko tarafından "*żyć jak pączek w maśle*" deyiminin türetme temelinin, hayata dair gözlemlerin mecazi yorumlanmasına dayandığı ifade edilmiştir.[190]

Ad aktarması grubu örneği olarak verilen "*dili tutulmak*" deyiminin anlamı "sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söylemez olmak" şeklindedir. Söz konusu deyimin Lehçe eşdeğeri "*zapominać/zapomnieć języka w gębie*" ifadesidir. Aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi "ağızda dili unutmak" şeklindedir. Ukraynaca aynı anlama gelen eşdeğer deyim ise "*забути язика в роті*" (zabutı yazıka v roti) ifadesidir. Birebir çevirisi Lehçe deyim ile aynıdır. Her üç dilde de aynı somatik bileşen olarak *dilin*, ilave olarak Lehçe ve Ukraynaca deyimde *ağız* sözcüğünün yer aldığı görülmektedir.

"*Ayakları üstünde durmak*" deyimi çeviri yolu ile geçen deyim grubunda örnek olarak verilmiştir. Deyimin Lehçe eşdeğeri "*stanąć na (własnych) nogach*" ifadesi, Ukraynaca eşdeğeri ise "*стати/ставати на ноги*" (statı/stavatı na nohı) deyimidir. Her iki dilde de deyimin birebir çevirisi Türkçe deyim ile aynıdır.

Sözcükleri göndergesel anlamda kullanılan deyimlere örnek olarak "*eli ayağı tutmak*" deyimi verilmiştir. Söz konusu deyimin Lehçe eşdeğeri "*mieć się dobrze*" ya da "*mieć się doskonale*" ifadeleridir. Ukraynaca aynı anlama gelen ifade ise "*живий і здоровий*" (jıvıy i zdorovıy) şeklindedir.

Charles Bally'e göre deyim birliğinin iç ve dış özellikleri bulunmaktadır. İç özellikleri anlam özellikleri ile benzer olup aşağıda maddeler halinde yer almaktadır:

1. Anlamsal açıdan deyim birliğinin yerini eşdeğer tek bir sözcük alabilir.
2. Deyim birliği anlamsal açıdan öğelere ayrılamaz.

[189] Aksan, a.g.e., s.188-192.
[190] Kononenko, a.g.e., s.306.

3. Deyim birliği bileşenlerinin birbirinden ayrı olan anlamları kaybolur.[191]

Iryna Kononenko tarafından deyimlerin anlamının deyimi oluşturan sözcüklerin sözlük anlamlarının birleştirilmesiyle değil, söz konusu sözcüklerin sözlük anlamının yeniden düşünülerek birkaç sözcüğün tek bir bütün halinde kaynaştırılmasıyla oluştuğu ifade edilmiştir. Kononenko Ukraynaca ve Lehçe deyimleri, anlam açısından temel söz varlığına ait kelimeler etrafında aşağıdaki şekilde gruplandırmış olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

1. Vücut parçaları içeren deyimler; örnek olarak "*довгі руки*" deyimi verilmiştir.
2. Doğa olgularına ilişkin deyimler; örnek olarak "*вітер у голові*" (viter u holovi) deyimi verilmiştir.
3. Faunaya ilişkin deyimler; örnek olarak "*ведмідь (слон) на вухо наступив*" (vedmid' (slon) na vuho hastupıv) deyimi verilmiştir.
4. Floraya ilişkin deyimler.
5. Özel isimlere ilişkin deyimler.
6. Aletlere ilişkin deyimler.
7. Günlük hayattaki nesnelere ilişkin deyimler.
8. Kıyafet ve ayakkabı içeren deyimler; örnek olarak Lehçe "*brać/wziąć nogi za pas*" deyimi verilmiştir.
9. Yiyecek içeren deyimler; örnek olarak Ukraynaca "*мати олію в голові*" (matı oliyu v holovi) deyimi verilmiştir.
10. Soyut sözcükler içeren deyimler.
11. Rakam içeren deyimler, örnek olarak Ukraynaca "*знати як свої п'ять пальців*" (znatı yak svoyi p'yat' pal'tsiv) deyimi verilmiştir.[192] Deyim ve eşdeğerleri ile ilgili bilgiye daha önceki bölümlerde yer verilmiştir.

"*Довгі руки*" deyimi "мати" ("sahip olmak") fiili ile beraber kullanılmaktadır. Türkçe eşdeğeri "*eli uzun*", Lehçe eşdeğeri "*mieć lepkie ręce*" deyimidir. Her üç dilde de aynı somatik bileşen "el" sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Deyimlerin aslına uygun çevirisine baktığımızda Ukraynaca ve Türkçenin aynı sıfatın kullanılması bakımından birbirine yakın olduğunu, Lehçe deyimin ise "yapışkan eli olmak" şeklinde olduğu görülmektedir. Ukraynaca "*мати довгі руки*" (matı dovhı rukı) deyiminin Lehçede bileşenleri birebir aynı karşılığı "*mieć*

[191] Saçak, Rusçada Zıt Anlamlı Deyimler, s.31.
[192] Kononenko, a.g.e., s.308-310.

długie ręce” şeklindedir. Bu ifade Lehçede farklı bir deyimdir. Anlamı “birine zarar verme gücü veya etkisi” şeklindedir. Bu çerçevede Türkçe eşdeğeri “*parmağı olmak*” deyimidir.

Yukarıda yer alan ikinci maddede, Türkçe eşdeğeri “*aklı bir (veya beş) karış yukarıda (veya havada) olmak*” olan Ukraynaca “*вітер у голові*” deyimi, doğa olgularına ilişkin deyimlere örnek olarak verilmiştir. Söz konusu deyimin Lehçe eşdeğeri ise “*mieć głowę w chmurach*” deyimidir. Her üç deyimde de deyimin anlamının temelini oluşturan “ciddiyetsizlik” kavramının hava veya havaya ilişkin rüzgar ve bulut gibi kelimelerle ifade edildiği görülmektedir. (Ukraynaca “ві́тер” (viter) sözcüğü “rüzgar” anlamında, Lehçe “chmura” sözcüğü “bulut” anlamındadır.)

Üçüncü maddede faunaya ilişkin deyimlere örnek olarak verilen Ukraynaca “*ведмідь (слон) на вухо наступив*” deyiminin Lehçe eşdeğeri “*słoń nadepnął na ucho*” ifadesidir. Türkçede eşdeğer deyim ise “*kulağı olmamak*” şeklindedir. Ukraynaca deyimde “*ведмідь*” ayı “*слон*” ise fil anlamındadır. Lehçe deyimde “*słoń*” aynı şekilde fil anlamındadır. Lehçe ve Ukraynacadan farklı olarak Türkçe deyimde hayvan adı geçmediği görülmektedir.

Yukarıda sekizinci maddede örnek olarak yer alan “*brać/wziąć nogi za pas*” deyiminin aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi “bacaklarını kemerinin arkasına almak” şeklindedir. Genellikle “korku nedeniyle hızlıca koşmak ya da kaçmak” anlamındaki bu deyimin Ukraynaca eşdeğeri “*накивати п'ятами*” (nakıvatı p’yatamı) ifadesidir. Somatik bileşen olarak “п'ята” (p’yata) *topuk* sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Türkçe eşdeğer deyim ise “*tabanları yağlamak*” ifadesidir. Somatik bileşen olarak *taban* kelimesinin kullanıldığı, bir başka ifade ile üç ayrı dilde üç farklı somatik bileşen ile hızlıca kaçmanın dile getirildiği görülmektedir.

Dokuzuncu maddede örnek olarak verilen Ukraynaca “*мати олію в голові*” deyimi; “akıllı, zeki, mantıklı, muhakeme becerisi yüksek” anlamında kullanılmaktadır. Deyimde yer alan “олія” (oliya) kelimesi sıvı yağ anlamındadır. (Deyimde belirtme hali ile çekimlenmiş ve “олію” (oliyu) olmuştur) Söz konusu deyimin Lehçe eşdeğeri “*mieć głowę na karku*” ifadesidir. Birebir çevirisi “kafanı boyunda tutmak” şeklindedir. Türkçe eşdeğer deyim ise “*kafası çalışmak*” ifadesidir. Görüldüğü üzere Lehçe ve Türkçe deyimde herhangi bir yiyecek maddesi içermemektedir.

Stanisław Skorupka deyimlerin anlam özelliklerini aşağıda yer alan şekilde incelemiştir:

1. Her bir bileşeninin gerçek anlamını koruduğu deyimler.
2. Deyimi oluşturan bir veya daha fazla öğenin sınırlı sayıda sözcük içinde değiştirilmesi mümkün olan deyimler.

3. Deyimin anlamının deyimi oluşturan bileşen bütünlüğünün anlamından farklı olan deyimler. [193] Örnek olarak Lehçe "*kuty na cztery nogi*" deyimi verilmiştir. Deyim, zeki, tedbirli, her olasılığa hazırlıklı, hayatta deneyimli kimseler için kullanılmaktadır. Deyimin aslına uygun çevirisi "dört ayağında dövülmüş" şeklindedir.

Bu gruptaki deyimler yeniden oluşturulmaz, uygun bağlamda hafızada yer alan kalıcı haliyle kullanılırlar. İlave olarak bu gruptaki deyimlerin tek kelimelik eşdeğerleri bulunabilir, bu eşdeğerleri ile yer değiştirebilirler. Örnek olarak Lehçe "*nabrać wody w usta*" deyimi verilmiştir. "Bir konuda konuşmaktan vazgeçmek" anlamındaki bu deyimin yerine, sessiz kalmak anlamındaki "milczeć" fiili kullanılabilir.[194]

Yukarıda örnek olarak verilen Lehçe "*kuty na cztery nogi*" deyiminin Ukraynaca eşdeğeri "*кований на всі чотири ноги (копита)*" (kovanıy na vsi çotırı nohı (kopıta)) deyimidir. Benzer şekilde deyimi oluşturan sözcükler ile deyimin anlamı arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Ukraynaca deyimin aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi "dört ayağının hepsinde dövülmüş" şeklindedir. Söz konusu deyimlerin Türkçe eşdeğeri ise "*kaçın kurası, eski kurt veya gün görmüş*" deyimleridir.

Yukarıda örnek olarak verilen Lehçe "*nabrać wody w usta*" deyiminin Ukraynaca eşdeğeri "*набрати води в рот*" (nabratı vodı v rot) ifadesidir. Her iki dilde de deyimlerin aslına uygun çevirisi "ağza su almak" şeklindedir. Ağzında su olduğunda konuşmanın mümkün olmadığı göz önüne alındığında deyimlerin anlamını ne kadar güzel ifade ettiği görülmektedir. Türkçede söz konusu deyimlerin eş değeri "*ağzından çıt çıkmamak"*, "*ağız dil vermemek*" ifadeleridir. Lehçe ile benzer şekilde Türkçe deyimlerin yerine sadece "susmak, konuşmamak" fiillerini kullanmak mümkündür. Ukraynacada benzer şekilde ifade edilen deyimin yerine "susmak, sesiz kalmak" anlamındaki "мовчати" (movçatı) fiili kullanılabilir.

Mehmet Hengirmen deyimlerin anlam özelliklerini aşağıda yer alan başlıklar dahilinde incelemiş olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

1. Deyimler durum ve olayları, duygu ve düşünceleri genellikle anlam aktarması ve somutlaştırma yolu ile sözcükleri kendi anlamlarının dışında kullanarak ifade eder. Somatik bileşen içeren örnek olarak "*göze girmek*" ve "*yüreği ağzına gelmek*" deyimleri verilmiştir.

[193] Skorupka, a.g.e., s.6-7.
[194] Moklıtsya, a.e., s.66-67.

2. Bazı deyimlerde sözcükler gerçek anlamlarında kullanılır. Örnek olarak "*ağzını hayra aç*", "*ağzına layık*" deyimleri verilmiştir.
3. Deyimleri sevgi, dostluk, yaşam, ölüm gibi insan hayatının belli başlı alanları ile ilişkilendirerek konularına göre gruplamak mümkündür. Mizaç grubunda "*yumuşak başlı*", inanç grubunda "*şeytanın bacağını kırmak*" deyimleri örnek olarak verilmiştir.
4. Yapı olarak birbirine benzeyen deyim ve ikilemeleri ayırt etmek gerekir. Eğer ikilemeyi oluşturan sözcüklerden birinin anlamı varsa bu ikilemeyi deyim olarak sınıflandırmak mümkündür. Örnek olarak "*bet beniz*" ve "*yüzüne vurmak*" deyimleri verilmiştir.[195]

Yukarıda yer alan birinci maddede örnek olarak verilen "*yüreği ağzına gelmek*" deyiminin anlamı "birdenbire çok korkmak, endişelenmek" şeklindedir. Lehçe eşdeğer deyim "*serce komuś stanęło w gardle*" ifadesidir.[196] Birebir çevirisi "birinin kalbi boğazında durdu" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğer deyim "*серце опинилося в п'ятах*" (sertse opınılosya v p'yatah) ifadesidir. Birebir çevirisi "kalp topuklarda durdu" şeklindedir.

"*Ağzını hayra aç*" deyiminin kötü ihtimaller söz konusu olduğunda "Tanrı korusun" anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu anlam çerçevesinde deyimin Lehçe eşdeğeri "*nie daj boże*", Ukraynaca eşdeğeri ise "*не дай Боже*" (ne day boje) ifadeleridir. Her iki dilde tamamen aynı olan ifade "Allah vermesin" anlamında olup *koruma, esirgeme* duygusuna vurgu yapmaktadır.

Mehmet Hengirmen tarafından ifade edilen deyim ve ikilemelerin birbirinden ayırt edilmesinin yanında, bünyesinde ikileme barındıran deyimler bulunmaktadır. Vecihe Hatiboğlu tarafından ikilemelerin deyimlerde etkinliği, anlatımda kolaylığı sağladığı ifade edilmektedir. Somatik bileşen içerek örnek olarak, çalışmamızda da yer alan "*göze göz dişe diş, tüyleri diken diken olmak*" deyimleri verilmiştir.[197] İlave olarak Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri somatik bileşen içeren "*ters ters bakmak*" deyimini örnek vermek mümkündür. Deyimin Lehçe eşdeğeri "*patrzeć krzywym okiem na (kogoś)*" ifadesidir. Birebir çevirisi "(birine) çarpık gözle bakmak" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğeri "*дивитися косо (криво, боком, кривим оком) на кого—що*" (dıvıtısya koso (krıvo, bokom, krıvım okom) na koho--şço) ifadesidir. Birebir çevirisi "birine-

[195] Hengirmen, a.g.e., s.23-30.
[196] Emrah Gaznevi, "Benzerlikleri Bakımından Lehçe-Türkçe Atasözleri ve Deyimlere Karşılaştırmalı Yaklaşım", **Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XVI**, Ed. Bulut Dülek, Konya, Eğitim Yayınevi, 2022, s.85.
[197] Vecihe Hatiboğlu, **Türk Dilinde İkileme**, 3.bs., Ankara, Dil Derneği Yayınları, 2022, s.78-79.

bir şeye eğri (çarpık, yan, eğri gözle) bakmak" şeklindedir. Lehçe ve Ukraynaca deyimde ikileme benzeri olabilecek herhangi bir unsur yer almamaktadır. Bir başka örnek "*ölümle burun buruna gelmek*" deyimidir. Lehçe eşdeğer deyim "*patrzeć (spojrzeć) śmierci w oczy*" ifadesidir. Aslına uygun çevirisi "ölümün gözlerinin içine bakmak" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğer deyim "*смерть заглядає (дивиться, зазирає і т.ін.) / заглянула (подивилась, зазирнула і т.ін.) в очі кому*" (smert' zahlyadaye (dıvıt'sya, zazıraye i t.in.) / zahlyanula (podıvılas', zazırnula i t.in.) v oçi komu) ifadesidir. Birebir çevirisi "ölüm birinin gözlerinin içine bakar (bakar, dikizler vb.) / baktı (baktı, dikizledi vb.)" şeklindedir. Türkçe deyimde geçen somatik bileşen "burun" ikileme şeklinde anlatım güzelliğini ifade etmek için kullanılırken, Ukraynaca ve Lehçe deyimde somatik bileşen olarak "göz" yer almaktadır. Ancak her üç deyimde *ölüm* sözcüğünün ortak olarak yer aldığı görülmektedir.

Koçerhan (1936-..) tarafından deyimsel birimlerin özellikleri şu şekilde ifade edilmiştir: tekrarlanabilirlik, anlam ve yapı açısından bütünlük ve sabitlik. Bu özellikleri aşağıdaki şekilde detaylandırmak mümkündür:

1. Deyimler sabitleşmiş dil birimleridir. Konuşmacı tarafından her konuşma sırasında yeniden üretilmesi mümkün değildir. Hafızada saklanan hali ile kullanılır.
2. Deyimin anlamı, deyimi oluşturan her bir sözcüğün anlamında değil, bütün olarak deyimin doğasında yer almaktadır.
3. Deyimi oluşturan sözcükleri yeniden düzenlemek mümkün değildir. Bu takdirde deyim anlamını kaybeder.
4. Deyimi oluşturan sözcüklerin ortasına herhangi bir sözcük ilave etmek mümkün değildir.
5. Söz dizimsel olarak deyimler tek tek sözcük olarak değil bir bütün olarak cümlenin öğesidir.
6. Deyimlerin en belirgin özelliği anlam aktarımıdır. Deyimi oluşturan sözcüklerden en az birinin gerçek anlamını ya bütünüyle ya da kısmi olarak kaybetmesi gerekir.[198]

İletişim sırasında hafızada saklanan hali ile kullanılan deyimler, konuşma sırasında her seferinde serbest sözcük birleşimleri gibi yeniden üretilmezler. Mevcut sabit şekli ve bütün halinde cümlenin öğesi olarak, fiil içeriyor ise cümlenin yapısına uygun şekilde çekimlenerek kullanılır. Anlamsal bütünlüğe sahip deyimlerin anlamı, kendisini oluşturan sözcüklerin ayrı ayrı anlamlarından yorumlanarak tahmin edilememektedir. Bir başka ifade ile deyimler,

[198] Koçerhan, a.g.e., s.241-243.

bileşeni olan sözcüklerin birincil anlamlarının dışında bütün olarak ikincil anlam temsil eder. Bu çerçevede bütünlük ve tekrarlanabilirlik açısından sözcüklere yaklaşsa da anlam yapısı olarak daha karmaşık yapıda olması nedeniyle sözcükler ile özdeşleştirilmesi mümkün olmamaktadır.[199]

Deyimin anlamı, deyimi oluşturan sözcüklerin gerçek anlamından kısmen ya da tamamen farklıdır. Örneğin "*czarne myśli*" ifadesi "olumsuz düşünme" anlamında kullanılmakta olup burada "myśli" kelimesi gerçek anlamında, "siyah" kelimesinin karşılığı olan "czarne" kelimesi ise gerçek anlamından uzaklaşarak "kötümser" anlamında kullanılmaktadır. Dilde yerleşik, karşılaştırma içeren deyimlerde de benzer bir durum söz konusudur. Lehçe "*czerwienieć jak burak*" ifadesinin birebir çevirisi "pancar gibi kızarmak" şeklindedir. Bu deyimde pancar sebzesine benzetilme değil, pancarın rengi üzerinden deyimin anlamı olan gerginlik veya utanç nedeniyle yüzün ne kadar kızardığının ortaya konulduğu görülmektedir.[200] *"Czerwienieć jak burak"* deyiminin Ukraynaca eşdeğeri "*лице (обличчя) горить*" (lıtse (oblıççya) horıt') ifadesi, Türkçe eşdeğeri ise "*yüzü kızarıp bozarmak*" deyimidir. Ukraynaca ve Türkçe eşdeğerlerinde benzetme edatının bulunmadığı görülmektedir.

Iryna Kononenko'nun deyimlerin temel özellikleri ile değerlendirmesi şu şekildedir:

1. Deyimlerin temel işlevi adlandırma değil, belirli bir durum veya olay hakkındaki duygusal veya değerlendirici anlamı iletmektir.
2. Deyimler ulusal deneyimi yansıtarak belirli olgulara karşı öznel bir tutumu ifade etmeyi mümkün kılar.
3. Güçlü tahayyül ve anlatım gücüne sahip deyimler semantik açıdan insan merkezlidir. İnsan faaliyetleri ve duyguları esastır.
4. Kimi deyimlerde kafiye ve ritim bulunmaktadır.[201]

Deyimlerin yansıttığı ulusal deneyim özellikle mecaz anlamlı deyimlerin kullanımında daha belirgin hale gelir. Örnek olarak Lehçe "*nosić koszulę w zębach*" deyiminin güncel anlamını ana dil konuşucusu çok daha rahat kavrayabilir.[202] Deyimin birebir çevirisi "dişlerine gömlek giymek" şeklindedir. Aynı deyim Blahutová'nın çalışmasında da yer almakta olup "*mieć mleko pod nosem*" deyimi ile eş anlamlı olarak verilmiştir.[203] Bu deyimin Türkçe eşdeğeri

[199] Bodık i Rudakova, a.g.e., s.52.
[200] Blahutová, "Jednostki frazeologiczne zawierające nazwy potraw, żywności i czynności z nimi związanych", s.8.
[201] Kononenko, a.g.e., s.290.
[202] Kononenko, a.e., s.306.
[203] Blahutová, "Jednostki frazeologiczne zawierające nazwy potraw, żywności i czynności z nimi związanych", s.29-30.

"*ağzı süt kokmak*" ifadesidir. Ukraynaca eşdeğeri ise "*губи в молоці у кого*" (hubı v molotsi u koho) ifadesidir. Eş anlamlı olarak ifade edilen "*nosić koszulę w zębach*" ve "*mieć mleko pod nosem*" deyimleri "deneyimsiz olmak, çok genç veya toy olmak, çocuk gibi davranmak" anlamında kullanılmaktadır.

2.1.2. Deyimlerin Sınıflandırılması

Ömer Asım Aksoy deyimleri, dil yapıları, kuruluş ve anlamları olarak kapsamını belirlediği yan nitelikleri açısından aşağıda yer alan şekilde gruplandırmaktadır. Her grupta somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

1. Kavramları mecaz yolu ile ifade eden kalıplaşmış sözcük öbekleri veya tümceler deyimlerin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Örnekler, "*bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak*" ve "*dört elle sarılmak*" deyimleridir.
2. Anlatım güzelliği taşıyan bazı deyimler iki yargılı ve uyaklıdır. Örnek olarak "*yere bakan yürek yakan*" ve "*uma uma döndük muma*" deyimleri verilmiştir.
3. Bazı deyimler mini öykü ya da konuşma şeklindedir.
4. Olaya ya da öyküye dayanan deyimler bulunmaktadır. Örnek olarak "*ağzından baklayı çıkarmak*" deyimi verilmiştir.
5. Bazı deyimler gelenekleri, inanışları ifade eder. Örnek olarak, "*ağzından yel alsın*", "*darısı başına*", "*eti senin kemiği benim*", "*kulakları çınlasın*", "*şeytan kulağına kurşun*" deyimleri verilmiştir.
6. Kavramları anlatım güzelliği olmaksızın ifade eden birtakım deyimler bulunmaktadır. Örnek olarak *"ağzını hayra aç"* ve *"boğaz tokluğuna"* deyimleri verilmiştir.
7. Birtakım deyimlerin özelliği dilbilgisi açısından belirli kurallar ile değil, özel biçimlerle kurulmuş olmasıdır. Örnek olarak *"tepesi üstü"* deyimi verilmiştir.
8. Bazı deyimler bir ya da birkaç sözcüğü söylenmemiş söz öbeği şeklindedir. Örnek "*göze göz dişe diş*" deyimidir. "*Göze karşılık göz, dişe karşılık diş*" bütün halidir.
9. İkileme şeklinde olan deyimler bulunmaktadır.
10. Bazı deyimler bir sözcüğe sadece tek bir mastarın ilavesi ile deyim niteliğini kazanmıştır. Anlam sadece getirilen mastar ile ortaya çıkar. Başka bir mastarın getirilmesi halinde o anlam oluşmaz. Örnek, "*burun kıvırmak*" deyimidir.[204]

[204] Aksoy, **Deyimler Sözlüğü**, s.497-509.

Mecaz anlatımlı deyimlere örnek olarak verilen "*bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak*" deyiminin Lehçe eşdeğeri "*słuchać jednym uchem, a drugim wypuszczać*" şeklindedir. Deyimin aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi "bir kulağınla dinlemek, ikinci ile bırakmaktır". Ukraynaca eşdeğer deyim ise "*в одне (одно) вухо впускати/впустити а в друге випускати/випустити*" (v odne (odno) vuho vpuskatı/vpustıtı a v druhe vıpuskatı/vıpustıtı) şeklindedir. Deyimin aslına uygun çevirisi "bir kulağına girmek, ikinciden çıkmak" şeklinde olup Türkçe ile benzerlik göstermektedir. Yapı olarak aynı somatik bileşen "kulak" temelinde mecazi anlatımın inşa edildiği görülmektedir.

"*Uma uma döndük muma*" deyimi yukarıda anlatım güzelliği taşıyan deyimlere örnek olarak verilmiştir. Söz konusu deyimin Lehçe eşdeğeri "*zanim słońce wzejdzie rosa oczy wyje*", Ukraynaca eşdeğeri ise "*доки сонце зійде роса очі виїсть*" (dokı sontse ziyde roca oçi vıyist') şeklindedir. Lehçe ve Ukraynacada söz konusu ifadeler atasözüdür.[205] Türkçe deyimde somatik bileşenin bulunmadığı, Lehçe ve Ukraynaca atasözünde ise "gözler" ifadesinin geçtiği görülmektedir. (Lehçe "oczy", Ukraynaca "очі".) Tüm ifadelerde iki yargının bulunduğu, uyağın ise sadece Türkçe ve Lehçe ifadede bulunduğu dikkat çekmektedir.

Yukarıda yer alan dördüncü maddede olay ya da öyküye dayanan deyimlere örnek olarak "*ağzındaki baklayı çıkarmak*" deyimi verilmiştir. Söz konusu ifadenin Lehçe eşdeğeri "*puścić farbę*" deyimidir. Ukraynaca eşdeğeri ise "*розв'язати/розв'язувати язик (рот)*" (rozv'yazatı/rozv'yazuvatı yazık (rot)) ifadesidir.[206] Lehçe deyimin birebir çevirisi "boyayı serbest bırakmak" şeklindedir. Deyimin yapısında herhangi bir somatik bileşen bulunmamaktadır. Ukraynaca deyimin birebir çevirisi "dili (ağzı) çözmek" şeklindedir. Ukraynaca ve Türkçe deyimde ortak somatik bileşen olarak "ağız", Ukraynacada ilave olarak "dil" kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıda yer alan beşinci maddede örnek olarak verilen "*ağzından yel alsın*" deyimi, TDK'nın elektronik sözlüğüne göre "*ağzını hayra aç*" deyimi ile eşanlamlıdır.[207] "*Ağzını hayra aç*" deyiminin Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerine önceki bölümlerde yer verilmiştir.

Toplumumuzda yaygın bir inanış ile nazar değmesin anlamında, kötü talihten korunmak için üç kez tahtaya vururuz. Benzer anlamda Lehçede "*odpukać"* fiili kullanılmaktadır. Nazar değmesin anlamında kullanılan, inanışları ifade eden deyimlere örnek olarak verilen "*şeytan*

[205] Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri atasözüdür. (Jovkivs'kıy t.in., a.g.e., s.58.)
[206] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin üçüncü anlamı Türkçe deyim ile eşdeğerlik sağlamaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 08.04.2025)
[207] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 08.04.2025.

kulağına kurşun" ifadesinin Lehçe eşdeğeri "*odpukać w niemalowane drewno"*, Ukraynaca eşdeğeri ise "*постукати по дереву*" (postukatı po derevu) ifadesidir. Aslına bağlı kalınarak yapılan çeviri Lehçe için "boyasız tahtayı tıklatmak", Ukraynaca için "kime kapıyı çalmak" şeklindedir.

Yukarıda yer alan sekizinci maddede değinildiği üzere eksiltili söz öbeği şeklindeki deyimlere örnek olarak "*göze göz dişe diş*" ifadesi verilmiştir. "*Göze karşılık göz, dişe karşılık diş*" ifadenin bütün halidir. Bu ifadenin kökeni Hammurabi kanunlarına dayanmakta olup tüm uygarlıklarda bilinen bir ifadedir. Bu yüzden Lehçe ve Ukraynacadaki eşdeğerleri Türkçe ile oldukça benzerdir. Lehçe eşdeğeri "*oko za oko, ząb za ząb*" deyimi, Ukraynaca eşdeğeri ise "*око за око, зуб за зуб*" (oko za oko, zub za zub) ifadesidir. Birebir çevirisi her iki dil için "göz için göz, diş için diş" şeklindedir.

Diş sözcüğünün genellikle deyimlerde saldırgan davranışları sembolize ettiği ifade edilmektedir.[208]

Ömer Asım Aksoy tarafından yapılan sınıflandırmaya göre sözcüğe özel mastar ilavesi ile deyim niteliği kazanan deyimlere örnek olarak "*burun kıvırmak*" deyimi verilmiştir. Söz konusu deyimin Lehçe eşdeğeri "*kręcić nosem na (coś)*" deyimidir. Yapıdaki mastar "*kręcić*" olup temel anlamı "sarmak, çevirmektir". Ukraynaca eşdeğeri "*крутити носом*" (krutıtı nosom) deyimi olup mastar bileşeni "*крутити*" fiilidir. Benzer şekilde anlamı "döndürmek, çevirmektir". Yapı ve anlam olarak her üç dildeki deyim benzerlik göstermektedir.

Deyimler tekrar tekrar kullanılan kalıcı yapılar olmaları nedeniyle gelenekler, inançlar, insanların geçmişteki yaşam biçimleri hakkındaki bilgileri kayıt altında tutar. Bu çerçevede Lehçede deyimler, oluşumuna kaynak teşkil eden hususlara göre, Wojciech Głuch tarafından, aşağıda yer alan şekilde gruplandırılmış olup, somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

1. Mesleklere atıfta bulunan deyimler. Özellikle tarıma ilişkin olarak ataların geleneklerine yer veren deyimler bulunmaktadır.
2. İnsan vücudu ile insanın farklı durumlardaki davranışlarının gözlemlenmesine dayanan deyimler. Örnek olarak "*zadzierać nosa*" ve "*brać na języki*" deyimleri verilmiştir.

[208] Karina Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi", **Naukovi pratsi Mijrehional'noyi akademiyi upravlinnya personalom. Filolohiya**, C. 4, sy. (14), 2024, s.14.

3. İncil kaynaklı deyimler. Ancak İncil'den alınan bazı deyimlerin dönüşüme uğradığı, bazı deyimlerin kaynak metin ile bağlarını kaybettiği ifade edilmektedir. Örnek olarak "*twarzą w twarz*" ve "*umywać ręce*" deyimleri verilmiştir.
4. Mitoloji, tarih ve antik edebiyat kökenli deyimler. Örnek olarak antik edebiyattan "*pięta achillesowa (pięta Achillesa)*" deyimi verilmiştir.
5. Güncel edebiyata dayanan deyimler.
6. Hayvanlara ve özelliklerine dayanan deyimler. Örnek olarak "*ptasi móżdżek*" deyimi verilmiştir.[209]

Yukarıda yer alan ikinci maddede örnek olarak verilen Lehçe "*zadzierać nosa*" deyiminin anlamı "kibirli olmaktır". Birebir çevirisi "burnu kaldırmak" şeklindedir. Eşdeğer Türkçe deyim "*burnu Kafdağı'nda (olmak)*", Ukraynaca deyim ise "*гнути/загнути кирпу (носа, ніс)*" (rhutı/zahnutı kırpu (nosa, nis)) ifadeleridir. Ukraynaca deyimin birebir çevirisi "kısa burnunu bükmek" şeklindedir. Her üç deyimde de aynı somatik organ "burnun" geçtiği görülmektedir. Bir diğer örnek "*brać na języki*" deyiminin aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi "dile almaktır". Türkçe eşdeğer deyim göndergesel anlamda kullanılan "*dedikodu çıkarmak*" ifadesidir. Ukraynaca eşdeğer deyim ise Lehçeye çok benzer şekilde "*брати/взяти на язика*" (bratı/vzyatı na yazıka) ifadesidir.

Yukarıda yer alan üçüncü maddede örnek olarak verilen Lehçe "*twarzą w twarz*" deyimi Ukraynaca ve Türkçede çok benzer şekilde kullanılmaktadır. Türkçe eşdeğer deyim "*yüz yüze*", Ukraynaca eşdeğer deyim ise "*лиця-в-лиця*" (lıtse v lıtse) ifadesidir. Bir diğer örnek Lehçe "*umywać ręce*" deyimi "sorumluluktan kurtulmak" anlamındadır. Kaynağın İncil olması nedeniyle Ukraynacadaki eşdeğer deyimin de oldukça benzer olduğu görülmektedir: "*умивати/умити руки*" (umıvatı/umıtı rukı). Türkçe eşdeğer deyim ise "*(bir yerden veya bir şeyden) elini ayağını (veya eteğini) kesmek (veya çekmek)*" ifadesidir. Her üç dilde de aynı somatik bileşen "el" kelimesinin geçtiği görülmektedir.

Yukarıda yer alan dördüncü maddede örnek olarak verilen Lehçe deyim Türkçede "en zayıf nokta" anlamında "*Aşil topuğu*" olarak kullanılmaktadır. Aynı deyim Ukraynacada da Lehçe ile çok benzer şekilde kullanılmaktadır: Ukraynaca "*Ахілесова п'ята*" (Ahilesova p'yata).

[209] Blahutová, "Jednostki frazeologiczne zawierające nazwy potraw, żywności i czynności z nimi związanych", s.15-20.

Yukarıda yer alan altıncı maddede örnek olarak verilen Lehçe deyim "*ptasi móżdżek*" Türkçe'de eşdeğerini "*kuş beyinli*" deyimiyle bulmaktadır. "Ptak", "kuş" anlamına gelmekte olup "ptasi" söz konusu ismin sıfat halidir. Türkçe verilen eşdeğer Ömer Asım Aksoy'un deyimler sözlüğünde yer alırken, TDK elektronik sözlüğünde mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir.[210] Lehçede aynı anlamda kullanılan diğer bir deyim ise "*kurzy móżdżek*" ifadesidir. "Kura" tavuk anlamına gelmekte olup "kurzy" sıfat halidir. Lehçe ifadenin Ukraynaca eşdeğeri ise "*порожньо в голові (у лобі) в кого*" (porojn'o v holovi (u lobi) v koho) deyimidir. Ukraynaca elektronik sözlüğünde söz konusu deyimin ilk anlamı "akılsız" şeklinde olup, bu anlamıyla eşdeğerliği sağlamaktadır.[211] Ukraynaca deyimin birebir çevirisi "birisinin kafasında veya alnında boşluk" şeklindedir. Lehçe ve Türkçe deyimde, Ukraynacadan farklı olarak hayvan ismi geçtiği görülmektedir.

Deyimlerin kaynaklarına ilişkin yukarıda yer alan sınıflandırma çerçevesinde, Katarzyna Kłosińska tarafından yapılan çalışmada, deyimlerin kaynakları aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır:

> 1. Dilsel kültürel metinler: Evrensel dilsel kültürel metinler ve diğer dilsel kültürel metinler olarak ikiye ayrılmaktadır. Evrensel dilsel kültür metinler, Polonya dahil farklı uluslar için ortak olan değerlerin ve geleneklerin taşıyıcısı ve aktarıcısı olan metinlerdir. İncil kaynaklı ortak Yahudi-Hrıstiyan mirası, mitolojide aktarılan eski Yunan ve Roma inançları. Kutsal kitaplar ile mitolojik alıntılar evrensel nitelikte olmaları nedeniyle pek çok dilde deyimlerin kaynağını oluşturmaktadır. Diğer dilsel kültürel metinler, edebi eserler, filmler, basın – gazetecilik metinleri, reklam metinleri, internette yer alan kültürel içerikli metinler, tanınmış şahsiyetlerin açıklamalarıdır. Elektronik medya ile birlikte özellikle kurgu edebi metinlerin söylem kaynağı oluşturmadaki önemi azalmaktadır. Bunun yerine elektronik ortamda iletilen film diyalogları, reklam sloganları öne çıkmaktadır.[212]
>
> 2. Dil dışı olgular: Gelenek, görenek, ayin, tören, ritüel vb. gibi insan davranışları, maddi olmayan alanda meydana gelen dünya hakkındaki ortak görüş ve fikirler bu kapsamdadır.[213]

[210] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025.
[211] (Çevrimçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 08.04.2025.
[212] Katarzyna Kłosińska, "Skąd się biorą frazeologizmy? Źródła frazeologizmów i mechanizmy frazeotwórcze", **Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej**, Ed. Gabriela Dziamska-Lenart ve Jarosław Liberek, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016, s.21-24.
[213] Kłosińska, a.e., s.26.

3. Diğer dil sistemleri: Yabancı diller ve Lehçenin diğer çeşitleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Yabancı dillerden yapılan ödünçlemeler deyimler için kaynak niteliğindedir. Ödünçleme gerçek ve yapısal (ya da öyküntü) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir alt kategori olarak deyimsel ödünçleme sözcüksel ödünçleme ile benzer şekilde kaynak dildeki biçimiyle görünen birimlerdir. Örnek olarak "*face to face, deja vu, dress code*" verilmiştir. Deyimsel yapısal ödünçlemeler (ya da deyimsel öyküntüler) ise orijinal deyimin hedef dilde aynen üretilmesidir. Örnek olarak "*dwa w jednym*" (İngilizceden "two in one"), "*mapa drogowa*" (İngilizceden "road map"), "*punkt widzienia*" (Fransızcadan "point de vue") verilmiştir.[214] "*Dwa w jednym*" ifadesinin Türkçe karşılığı "ikisi bir arada" şeklindedir. "*Mapa drogowa*" ifadesinin aslına uygun çevirisi "yol haritası" şeklindedir. Ukraynaca karşılığı aynı şekilde birebir çeviri "дорожня карта" (dorojnya karta) olup, yaygın kullanılmaktadır. "*Punkt widzienia*" ifadesinin Türkçe karşılığı "bakış, görüş açısı" şeklindedir. Ukraynaca karşılığı birebir çeviri olarak günlük hayatta "*точка зору*" (toçka zoru) şeklinde sık sık kullanılmaktadır.

Lehçenin diğer çeşitleri arasında sosyolekt (özellikle gençler arasında), mesleki ve sosyal lehçeleri değerlendirilmiştir. Bu noktada lehçenin diğer çeşitleri iç ödünçlemeye kaynak teşkil eder. Birçok deyim yabancı dilden özellikle İngilizceden ödünçlenmektedir. Doğrudan kaynak dilden veya başka bir dil aracılığıyla yapılan ödünçlemelerin kaynağı genellikle medyadır. Pazarlama stratejileri, seçkin kişilerin söylemleri de etkili olmaktadır. Örneğin "*mapa drogowa*" gerek gerçek anlamıyla, gerekse idari veya siyasi söylemlerde "eylem planı" anlamıyla kullanılmaktadır.[215]

Iryna Kononenko deyimsel birimlerin kaynağını konuşma dili veya alıntı olarak ifade etmiştir. Buna göre deyimlerin biçembilim anlamında değerlendirici, tasvir edici ve ifade edici özellikleri zenginleşir. Ekseriyetle günlük konuşma diline ait deyimleri biçembilim açısından özelliklerine göre aşağıdaki şekilde gruplamış olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

1. *Doğal üsluptaki deyimler:* Örnek olarak, Ukraynaca *"зміряти (зміряти)/зміряти (зміряти) очима"* (zmiryatı (zmirıtı)/zmiryuvatı (zmiryatı) oçıma) deyimi verilmiştir.

[214] Kłosińska, a.e., s.29.
[215] Kłosińska, a.e., s.31-32.

2. *Günlük konuşma dilindeki deyimler:* Bu gruba örnek olarak, Ukraynaca *"молоти язиком"* (molotı yazıkom) deyimi ile Lehçe *"wybić (coś) (komuś) z głowy"* deyimi verilmiştir.
3. *Basın (gazetecilik) dilindeki deyimler*
4. *Edebi dildeki deyimler.*[216]

Yukarıda yer alan birinci gruba örnek olarak verilen Ukraynaca *"змірятu (зміритu)/змірювати (змірятu) очима"* deyiminin Lehçe eşdeğeri *"mierzyć/zmierzyć (kogoś) wzrokiem (oczami)"* ifadesidir. Aslına bağlı kalınarak yapılan çeviri Ukraynaca için "gözlerle (gözle, bakışla) ölçmek", Lehçe için "(birini) ayaktan başa bakışla (gözlerle) ölçmek" şeklindedir. "Herhangi bir sebeple birine dikkatlice bakmak" anlamındaki deyimlerin Türkçe eşdeğeri *"tepeden tırnağa süzmek"* deyimidir.

Günlük konuşma dilindeki deyimlere örnek olarak verilen Ukraynaca *"молоти язиком"* deyiminin Lehçe eşdeğeri, *"mleć językiem"* deyimidir. Söz konusu deyimlerin Türkçe eşdeğeri "gevezelik etmek" anlamındaki *"çene çalmak"* deyimidir. Bir başka örnek Lehçe *"wybić (coś) (komuś) z głowy"* deyimidir. "Niyetinden caydırmak, ayartmak" anlamındaki deyimin Ukraynaca eşdeğeri *"збивати/збити з розуму (глузду)*" (zbıvatı/zbıtı z rozumu (hluzdu)) deyimi, Türkçe eşdeğeri ise "*aklını çelmek*" deyimidir. Deyimlerin Türkçe eşdeğerlerinin benzer şekilde günlük konuşmada daha yaygın şekilde kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Basın gazetecilik dilinde geçen, somatik bileşen içeren deyim örneği olarak "*забивати/забити голову чим*" (zabıvatı / zabıtı holovu çım) deyimi örnek olarak verilmiştir. Birebir çevirisi "bir şeyle kafaya sokmak" şeklindedir. Deyimin anlamı ise "gereksiz düşüncelerle kafayı aşırı doldurmak" olarak ifade edilmiştir.[217] Söz konusu deyimin Türkçe eşdeğeri "*kafaya takmak*", Lehçe eşdeğeri ise "*zaprzatać sobie (czymś) głowę*" ifadeleridir.

Edebi dilde kullanılan deyimlerin işlevi konusunda, özellikle şiirde, okumayı zenginleştiren bir kaynak olarak deyim bilimin, anlam zenginliğini harekete geçirdiği, üslup olarak dinamizm kazandırdığı ifade edilmektedir. Edebi metinlerde deyimler, sözlükte ya da toplumun hafızasında geleneksel olarak yer aldığı şekliyle geçmesi durumunda, eserin üslubunun temel özelliklerinin ortaya konmasına ve sözcüksel analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır. Öte yandan deyimler edebi metin ile girdiği ilişki sonucu, anlam alanını

[216] Kononenko, a.g.e., s.322-323.
[217] L. Ye. Azarova i O. M. Semenov, "Jarhonni Frazeolohizmı v Publitsıstıçnıh Tekstah", Vinnıts'kıy Natsional'nıy Tehniçnıy Universıtet, (Çevrimiçi) https://conferences.vntu.edu.ua/, 18.05.2025, s.2.

hareketlendirebilmekte, yeni göndermeler yaratabilmektedir. Bu durumda metinde, deyimler ile ilgili daha fazla yorumlayıcı etkinlik gerekmektedir.[218]

Iryna Kononenko deyimleri biçembilim dışında çağrışım (konotasyon) açısından belirli gruplar dahilinde incelemiş olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

1. *Nüktedan deyimler:* Ukraynaca *"як язиком злизало"* (yak yazıkom zlızalo) deyimi örnek olarak verilmiştir.
2. *İronik deyimler*
3. *Küçümseme içeren deyimler:* Lehçe *"barania głowa"* deyimi bu gruba örnek olarak verilmiştir.
4. *Aşinalık, resmi olmayan tutum içeren deyimler.*[219]

Yukarıda yer alan birinci maddede örnek olarak verilen Ukraynaca *"як язиком злизало"* deyiminin anlamı "kaybolmak, iz bırakmadan yok olmak" şeklindedir. Birebir çevirisi "bir şey, birini dille yalamış gibi (sanki)" şeklindedir. Türkçe eşdeğer deyim *"uçup gitmek veya ortadan sır olmak"*, Lehçe eşdeğeri ise *"jakby ręką odjął"* deyimidir. Lehçe deyimin aslına uygun çevirisi "sanki elle çıkarmış, ayırmış, bölmüş gibi" şeklindedir. Ukraynaca ve Lehçe deyimde somatik bileşen bulunduğu, Türkçe deyimde ise bulunmadığı görülmektedir.

Yukarıda üçüncü maddede değinilen Lehçe *"barania głowa"* deyiminin, Ukraynaca eşdeğeri *"не всі вдома (дома)*" (ne vsi vdoma (doma)), Türkçe eşdeğeri ise *"koyun gibi veya koyun bakışlı"* deyimleridir. TDK elektronik sözlüğünde *"koyun gibi"* deyim olarak geçerken, *"koyun bakışlı"* mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir.[220] Yapı olarak ise Lehçe ve Türkçede aynı bileşen olarak "koyun" sözcüğünün kullanıldığı, Ukraynaca deyimin ise tamamen farklı olduğu görülmektedir. Birebir çevirisi "herkes evde değil" şeklindedir.

Deyimleri oluşturan sözcüklerin biçemsel özelliği deyimi de etkiler. Örnek olarak Lehçe *"gadać"* fiilini içeren deyimler konuşma diline özgü olarak addedilir. "Havadan sudan konuşmak, boş konuşmak" anlamındaki bu fiilin geçtiği, somatik deyim örneği olarak *"gadać, co ślina na język przyniesie"* deyimini vermek mümkündür. Türkçe eşdeğeri *"aklına geleni söylemek"* deyimidir.

[218] Joanna Studzińska i Krzysztof Skibski, "Frazeologizmy Wisławy Szymborskiej w przekładzie. Propozycja kategorii śladu frazeologicznego", **Przestrzenie Teorii**, sy. 25, 2016, s.150-151.
[219] Kononenko, a.g.e., s.323.
[220] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 09.05.2025.

L.H. Skrıpnık tarafından deyimler farklı bir şekilde aşağıda yer alan gruplar şeklinde sınıflandırılmıştır. Deyim örnekleri somatik bileşen içermemekte olup konu bütünlüğü açısından yer verilmiştir:

1. Ukrayna'ya özgü deyimler: Ukrayna halkının tarihi olaylarını tasvir eden deyimler bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak "*піди до Кракова, всюди біда однакова*" ya da aynı deyimin başka bir formu olarak "*од Києва до Кракова – всюди біда однакова*" verilmiştir. İlk formun birebir çevirisi "Krakow'a gidin, sorun her yerde aynı", ikinci formun birebir çevirisi "Kyiv'den Krakow'a, sorun her yerde aynı" şeklindedir.

2. Ödünç alınan deyimler: Ukrayna dil zeminine yerleşen deyimler bu grupta değerlendirilmektedir. Örnek "*ab ovo*" ifadesi verilmiştir. Romalı şair Horatius'un eserinden alıntıdır. "Ezelden beri" anlamına gelmektedir.

3. Deyimsel öyküntüler: Yabancı dilden birebir çevrilen deyimler bu grupta değerlendirilmektedir. Örnek olarak "*blue stocking – синя панчоха*" (sınya pançoha) ifadesi verilmiştir. Evlenmemiş, çekici olmayan, ancak kendisini yetiştirmiş, farklı ilgi alanlarına sahip kadınlar için kullanılan bir ifadedir.[221]

I.Kononenko deyimsel anlamların oluşturulma biçimine göre deyimleri aşağıdaki gruplar dahilinde incelemiş olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

1. Mecaz anlatımlı deyimler: Mecazi, metonomi ile yapılan ya da ad aktarmalı, karşılaştırmalı ve dolambaçlı anlatıma sahip deyimler olarak sınıflandırılmıştır.
2. Mecazi anlatımından uzaklaşmış deyimler: Örnek olarak Lehçe "*mieć muchy w nosie*" deyimi verilmiştir.
3. Gerçek anlamlı deyimler.[222]

"*Mieć muchy w nosie*" deyiminin Ukraynaca eşdeğeri "*мати мухи (муху) в носі*" (matı muhı (muhu) v nosi) deyimidir. Deyimi oluşturan sözcükler her iki dilde birbirinin aynısı olup aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi "burnunda sinekler olmak" şeklindedir. Eşdeğer Türkçe deyim ise "*surat asmak*" ifadesidir. "Sebepsiz yere, görünürde bir neden olmaksızın kötü bir ruh hali içinde olmak" anlamında kullanılan Lehçe ve Ukraynaca deyimin temelinde, burna sinek kaçmasının verdiği rahatsızlık hissi bulunmaktadır. Bu nedenle mecazi anlatımdan

[221] Vasıl'çışına, Frazeolohiya Volıns'kıh Hovirok, s.17.
[222] Kononenko, a.g.e., s.307.

uzaklaşmış olarak değerlendirildiği düşünülmektedir. Türkçe deyim örneği anlamca eşdeğer konumunda olup, Ukraynaca ve Lehçe deyimlerin aksine mecaz anlamlıdır.

Bazı deyimler Slavların karakteristik özelliklerini, inançlarını, geleneklerini, tarihlerini yansıtmaktadır.[223] Bu bağlamda örnek, Lehçe "*krew z mlekiem*" ifadesi ile tamamen aynı bileşenlerden oluşan Ukraynaca "*кров з молоком*" (krov z molokom) deyimidir. Elektronik sözlükte Lehçe ifade sıfat tamlaması[224] olarak, Ukraynaca ifade ise deyim olarak yer almaktadır. Bir kişi ve onun cildi hakkında söylenen bu deyim, "sağlıklı veya kırmızı" anlamında kullanılmaktadır. Söz konusu deyimin Türkçe eşdeğeri "*yanağından kan damlamak*" ifadesidir.

I.Kononenko tarafından Lehçe ve Ukraynacada deyimler arasındaki benzerliğin genellikle eski deyimlerde daha fazla olduğu, daha sonra oluşan ya da daha güncel deyimlerin her ulusun kendine özgü yaşam şartlarını yansıttığı için nispeten uzaklaştığı ifade edilmiştir. Benzerlik anlamında Lehçe "*podstawić komuś nogę*" deyimi ile Ukraynaca "*підставляти / підставити ногу кому*" (pidstavlyatı/pidstavıtı nohu komu) deyimini vermiştir.[225] Söz konusu deyimler "birisine zarar vermek, bir şey yapmasını engellemek, sorun çıkarmak" anlamındadır. Dilimizdeki eşdeğer deyim "*çelme takmak*" ifadesidir.

V. Vinogradov tarafından deyimler aşağıdaki şekilde sınıflandırılmakta olup somatik bileşen içeren deyim örneklerine yer verilmiştir:

1. *Deyim kaynaşmaları*: Nedensiz ve türevsiz olarak bir araya gelmiştir. Deyimin anlamını kendisini oluşturan bileşenler oluşturmaz. Anlamsal açıdan bölünemez, bütünsel olarak anlam ifade eder.[226] Bu tür deyimlerin kelimesi kelimesine değil, hedef dildeki anlam açısından eşdeğer deyimin bulunması yolu ile çevrilmesi gerekir. Bu grupta Ukraynaca "*пекти/спекти ракiв*" (pektı/spektı rakiv) deyimi örnek olarak verilmiştir.[227]
2. *Deyim birlikleri*: Deyim anlamsal olarak bütündür. Bileşenlerinin sözcük anlamlarına bölünemez. Özlü sözler bu grupta değerlendirilir.[228] Deyimin anlamı, kendini oluşturan bileşenlerin anlamları tarafından türetilir. Bu tür deyimler sözcük

[223] Kononenko, a.e., s.292.
[224] (Çevrimiçi) https://pl.wiktionary.org/wiki/krew_z_mlekiem, 10.01.2025.
[225] Kononenko, a.g.e., s.307.
[226] Viktor Vladimiroviç Vinogradov, "Bir Dilbilim Disiplini Olarak Rus Deyimbilimin Temel Kavramları", **Deyimbilim: Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Fatma Ataklı Saçak, Çev. Canan Paşalıoğlu, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024, s.56-60.
[227] Koçerhan, a.g.e., s.24.
[228] Vinogradov, "Bir Dilbilim Disiplini Olarak Rus Deyimbilimin Temel Kavramları", s.73-77.

öbeğinin mecazi anlam kazanmasından doğar. Bu gruba Ukraynaca "*пальцем не поворухнути*" (pal'tsem ne povoruhnutı) deyimi örnek olarak verilmiştir.[229]

3. *Deyimsel birleşimler*: Anlam birliği koşulsuz değil, analitiktir. Deyimi oluşturan sözcüklerin bağımsız anlamları mevcuttur. Bu tür deyimlerde bileşenlerden biri bağımlı anlamda kullanılır.[230] Bir başka ifadeyle bileşenlerden birinin diğer öğe ile ilintili anlamı mevcuttur. Koçerhan tarafından bu grup için örnek olarak "*брати участь"* ifadesi verilmiştir. [231] Söz konusu ifadenin birebir çevirisi "katılım almak" olup, deyim olarak anlamı "katılmak" şeklindedir. (*Брати* (bratı) fiili tek başına "almak" anlamına gelmektedir.) İfadenin Lehçe eşdeğeri ise "brać udział" şeklindedir.

Koçerhan, Vinogradov tarafından yapılan yukarıdaki sınıflandırmaya *deyimsel ifadeler* olarak dördüncü bir grup eklemektedir. Deyim bilimi kapsamını daha geniş olarak değerlendiren dil bilimciler tarafından bu grupta yer alan ifadeler bir deyim türü olarak ilave edilmektedir. Ünlü politikacıların, yazarların, bilimsel ve kültürel anlamda öne çıkan figürlerin deyişlerinden oluşmaktadır.[232] Doğan Aksan tarafından bu ifadeler kalıplaşmış sözler olarak bölümlendirilmektedir.

Yukarıda yer alan birinci maddede örnek olarak verilen "*пекти/спекти раків*" deyiminin anlamı "utançtan kızarmak" şeklindedir. Birebir çevirisi ise "kerevitleri pişirmektir". Deyimin Türkçe eşdeğeri "*yüzü kızarmak*", Lehçe eşdeğeri ise "*spalić się ze wstydu*" deyimidir. Lehçe deyimin birebir çevirisi "utançtan yanmak" şeklindedir.

Birinci grupta yer alan deyimlerin bütün olarak cümlenin üyesi olabileceği gibi, tek başına cümle olarak da kullanılabildiği ifade edilmiştir. İlave örnek olarak Ukraynaca "*бити байдики*" (bıtı baydıkı) deyimi verilmiştir.[233] "Hiçbir şey yapmamak, hiçbir şeyle ilgilenmemek" anlamındaki bu deyimin Türkçe eşdeğeri "*el el üstünde oturmak*" ifadesidir. Lehçe eşdeğeri ise "*siedzieć z założonymi rękami*" deyimidir. Türkçe ve Lehçe deyimde somatik bileşen olarak "el" yer alırken, Ukraynaca deyimde yer almamaktadır.

Yukarıda yer alan ikinci maddede Ukraynaca "*пальцем не поворухнути*" deyimine değinilmiştir. "Hiçbir şey yapmamak" anlamına gelen bu deyimin Türkçe eşdeğeri "*parmağını bile oynatmamak, kılı bile kıpırdamamak*" deyimidir. Lehçe eşdeğeri ise "*nie kiwnąć palcem w*

[229] Koçerhan, a.g.e., s.245.
[230] Vinogradov, "Bir Dilbilim Disiplini Olarak Rus Deyimbilimin Temel Kavramları", s.83-84.
[231] Koçerhan, a.g.e., s.246.
[232] Koçerhan, a.g.e., s.247.
[233] Bodık i Rudakova, a.g.e., s.52-53.

bucie, nie ruszyć palcem" deyimleridir. Bu grupta yer alan ifadeleri gerçek anlamda bir birleşik sözcük olarak veya mecazi anlamda deyim olarak kullanmak mümkündür. Bu ifadelerin hangi anlamda kullanıldığını anlayabilmek için bağlam önem arz etmektedir.

2.2.Atasözlerinin Özellikleri

Atasözlerinin özellikleri, biçim ve anlam özellikleri olmak üzere iki ayrı grup altında incelenecektir.

2.2.1. Atasözlerinin Biçim Özellikleri

Ömer Asım Aksoy, atasözlerinin biçim özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamış olup somatik bileşen içeren atasözü örneklerine yer verilmiştir:

1. Kalıplaşmış olmaları nedeniyle, kendisini oluşturan sözcüklerin başka sözcüklerle değiştirilmesi, sentaktik biçiminin bozulması mümkün değildir.
2. Dilde en az çaba yasasına uygun olarak az sözcükle çok şey anlatır.
3. Bir ya da iki cümle şeklinde olan atasözlerinin daha uzun hali çok bulunmamaktadır. Cümlelerin yaygın olarak geniş zaman ile çekimlendiği görülür. Nasihat niteliğindeki atasözlerinde emir kipi ile çekimlenmektedir. Örnek olarak "*yerin kulağı var*" atasözü verilmiştir.[234] Söz konusu atasözünün Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerinde benzer biçimde somatik bileşen olarak "kulak" sözcüğünün geçtiği görülmektedir. Lehçe eşdeğer atasözü "*ściany mają uszy*", Ukraynaca eşdeğer atasözü "*стіна вуха мають*" (stina vuha mayut') şeklindedir. Her iki atasözünün birebir çevirisi ise "duvarın kulakları var" şeklindedir. Tüm atasözlerinin ortak biçimde geniş zaman ile çekimlendiği görülmektedir.

Aksoy ilave olarak atasözlerinde devrik cümle şeklinde olanların sayıca çok olduğunu, bunun da anlatımı daha etkileyici hale getirdiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede "*besle kargayı oysun gözünü*" atasözü örnek olarak verilmiştir.[235] Söz konusu atasözünün Lehçe eşdeğeri "*wyhodować żmiję na własnym łonie (na własnej piersi)*" ifadesidir. Aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi "kendi koynunda (kendi göğsünde) yılan yetiştirmek" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğer atasözü ise "*відігрівати (пригріти) змію біля серця (на грудях)*" (vidihrivatı (prıhritı) zmiyu bilya sertsya (na hrudyah)) ya da "*вигріти змію за пазухою*" (vıhritı zmiyu za

[234] Aksoy, **Atasözleri Sözlüğü**, s.13-15.
[235] Aksoy, a.e., s.25.

pazuhoyu) ifadeleridir. Birebir çevirisi "kalbine yakın (göğüslerde) yılanı ısıtmak" ya da "yılanı koynunda ısıtmak" şeklindedir. Yapı olarak Türkçenin aksine Lehçe ve Ukraynacada mastar şeklindeki fiil olduğu, cümle şeklinde olmadığı görülmektedir. Somatik bileşen olarak Türkçede "göz", Lehçe ve Ukraynacada "göğüs", Ukraynacada ilave olarak "kalp" yer almaktadır. Atasözünün anlam açısından temelinde yatan "nankörlük" algısı Türkçede *karga* ile, Lehçe ve Ukraynacada *yılan* ile ilişkilendirilmiştir.

Doğan Aksan, atasözlerinde, uzun olmayan, yalın ve dolaysız anlatım özelliğine sahip olanların fazla olduğunu, ağırlıklı olarak atasözlerimizin girişik ve sıralı tümce biçiminde olduğunu ifade ederek, söz dizimi açısından aşağıda yer alan şekilde gruplamıştır. Her grupta somatik bileşen içeren atasözü örneklerine yer verilmiştir:

1. Yalın tümce biçiminde bulunan atasözleri: "*Balık baştan kokar*" atasözü örnek olarak verilmiştir.
2. Girişik tümce biçiminde atasözleri: Örnek "*göz görmeyince gönül katlanır*" atasözüdür.
3. Sıralı tümce biçimindeki atasözleri: Örnek "*gönlün yazı var, kışı var*" atasözüdür.
4. Sorulu – yanıtlı öykü içeren atasözleri.[236]

Birinci maddede örnek olarak verilen "*balık baştan kokar*" atasözünün Lehçe eşdeğeri "*ryba psuje się od głowy*" ifadesidir. Birebir çevirisi "balık baştan bozulur" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğer atasözü ise "*риба гниє з голови*" (rıba hnıye z holovı) ifadesidir. Birebir çevirisi "balık baştan çürür" şeklindedir. Her üç ifadenin de Türkçe ile benzer şekilde yalın tümce olduğu görülmektedir.

"*Göz görmeyince gönül katlanır*" atasözü "yakınımızda bulunmayanların özlemini daha kolay tolere edebiliriz" anlamında kullanılmaktadır. Söz konusu atasözünün Lehçe eşdeğeri "*czego oko nie widzi, tego sercu nie żal*" şeklindedir. Birebir çevirisi "gözün görmediği kalbe keder değil" şeklindedir. Cümle yapısı bileşik cümledir. Eşdeğer Ukraynaca atasözü ise "*чого очі не бачать, того серцю не жаль*" (çoho oçi ne baçat', toho sertsyu ne jal') ifadesidir. Birebir çevirisi Lehçe ile benzer şekildedir.

Sıralı tümce biçimindeki atasözlerine örnek olarak verilen "*gönlün yazı var, kışı var*" atasözünün Lehçe eşdeğeri "*raz na wozie, raz pod wozem*" ifadesidir. Aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi "bir arabanın üstünde, bir arabanın altında" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğer atasözü ise "*був на коні й під конем*" (buv na koni y pid konem) ifadesidir. Aslına uygun

[236] Aksan, a.g.e., s.195-196.

çevirisi "atın üzerinde ve altındaydı" şeklindedir. Sıralı yapının Türkçeye benzer şekilde Lehçe ve Ukraynaca atasözlerinde de bulunduğu görülmektedir.

Iryna Kononenko'nun atasözlerinin biçim özellikleri hususundaki görüşlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Atasözlerinin kafiyeli olması ayırt edici en önemli özelliklerinden biridir. Böylece akılda kalması kolaylaşır.
2. Atasözünün kafiyesi başka bir dildeki eş değerinde kayboluyorsa o zaman atasözünün ait olduğu topraklarda doğduğu teyit edilmiş olur.
3. Atasözleri sözcükler ve deyimler ile benzer şekilde sadece ulusal özellikleri yansıtacak şekilde kendi coğrafyasında oluşmuş değil, bazen ödünçleme yolu ile de alınabilir. Ödünç alınan atasözleri genellikle edebi kaynaklardan alınmaktadır. Örneğin eşdeğer olan Ukraynaca "*гора народила мишу*" (hora narodıla mışu) ile Lehçe "*góra urodziła mysz*" atasözlerinin kaynağı Ezop masallarıdır.
4. Ukraynaca ve Lehçe atasözlerinde belirli tarihi figürlere, folklorik tasvirlere veya sembol isimlere atıfta bulunan atasözleri dikkat çeker. Bu tip önemli isimler bazı karakteristik özellikler ile ilişkilendirilir.[237]

Üçüncü maddede yer alan atasözlerinin Türkçe eşdeğeri "*dağ doğura doğura bir fare doğurmuş*" ifadesidir. Lehçe ve Ukraynaca atasözlerinin birebir çevirisi "dağ fare doğurdu" şeklinde olup, Türkçe atasözünde aynı anlamın daha güçlü bir şekilde ifade edildiği dikkat çekmektedir.

Dördüncü madde için örnek olarak Türkçede melek "Azrail'in" adının geçtiği, Ömer Asım Aksoy'a ait Atasözleri Sözlüğünde yer verilen "*Azrail, büyük, küçük demez; eceli gelenin canını alır*" atasözünü örnek olarak vermek mümkündür.

Atasözleri metin birim olarak adlandırılmaktadır. Halihazırda atasözleri cümle halinde olup, diyalogda veya metnin içinde olduğu haliyle, herhangi bir değişikliğe uğramadan yer alır. Oysa deyim bileşeni olan sözcükler, yakın sözcüklerin gerektirdiği şekilde biçim değiştirebilirler. (Mastar içeren deyimler şahıs, zaman veya kip eki alarak çekimlenmektedir.) Atasözleri belli bir içeriği ifade etmek amacıyla hazır yapılar olarak bir dilin söz varlığına dahil olur. Cümle halinde bulunan atasözleri genellikle sıralı, bağlı cümle şeklindedir.[238]

[237] Kononenko, a.g.e., s.345-351.
[238] Kłosińska, **Słownik Przysłów Przysłownik**, s.11.

Atasözlerinin değişmez, sabit yapısı biçimsel açıdan en önemli özelliğidir. Atasözleri kültürün etkisi ile dilde farklı şekillerde ortaya çıkabilir. İki farklı atasözünün aynı atasözünün varyantı olarak kabul edilebilmesi için aralarındaki farkın önemsiz olması ve aynı metaforik imgeyi içermesi gerekmektedir. Örnek atasözü olarak "*lepszy wróbel w ręku niż gołąb na dachu*" ya da "*lepszy wróbel w garści niż gołąb na dachu*" ifadeleri verilmiştir.[239] Birinci varyantın birebir çevirisi "eldeki serçe damdaki güvercinden iyidir" şeklindedir. Söz konusu atasözünün Ukraynaca eşdeğeri "*краще синиця в руках, ніж журавель у небі*" (kraşçe sınıtsya v rukah, nij juravel′ u nebi) ifadesidir. Birebir çevirisi "ellerdeki baştankara, gökteki turnadan iyidir" şeklindedir. Türkçe eşdeğeri ise "*eldeki bir kuş daldaki iki kuştan iyidir*" atasözüdür. Her üç dildeki atasözünde aynı somatik bileşen olarak "el" geçtiği, benzetmenin kuş ancak farklı kuş türleri üzerinden yapıldığı görülmektedir.

Atasözleri ve deyimler karşılıklı etkileşim halinde, birbirleri için kaynak görevi görmektedir. Örneğin "*el etek öpmek*" deyimi "*etek öpmekle ağız aşınmaz*" atasözünde anlam genişlemesi şeklinde işlevini devam ettirmektedir. Bir başka örnek "*gözden ırak olmak*" deyimidir. "*Gözden ırak olan gönülden de ırak olur*" atasözünün kısaltılmış halidir.

Atasözü bileşenlerinin akılda kalmasını sağlayacak şekilde birbirine bağlayan kafiye, atasözünün en önemli özelliğidir. Geçmişte kafiyelerin amacının sadece akılda kalıcılığı sağlamak değil, aynı zamanda iyi bir şeyin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla kafiyeli ifadeler kullanıldığı belirtilmektedir.[240] Ancak atasözlerindeki söylenenin kulağa hoş gelmesini sağlayan kafiyeli, ritmik yapı, ana fikrin önüne geçmemektedir.[241]

Atasözlerinin kalıcılığı ve ifade gücü edebi sanatlar yolu ile artmaktadır. Örneğin "*can boğazdan gelir*" atasözünde kinaye bulunmaktadır.[242]

Ömer Asım Aksoy tarafından söz sanatları yolu ile atasözlerinin yüzyıllardır kullanılmasına rağmen canlılığını yitirmediği ifade edilmiştir. Kinaye içeren somatik atasözü olarak "*balık baştan kokar*", aliterasyon içeren atasözü olarak "*kızını dövmeyen dizini döver*", cinas içeren atasözü olarak "*aç ile eceli gelen söyleşir*", eğretileme içeren atasözü olarak "*et tırnaktan ayrılmaz*", mecazımürsel içeren atasözü olarak "*borçlunun dili kısa gerek*" örnekleri verilmiştir.[243]

[239] Kłosińska, a.e., s.12.
[240] Kłosińska, a.e., s.11.
[241] Pazyak, a.g.e., s.26.
[242] Çetin, a.g.e., s.8.
[243] Aksoy, a.g.e., s.20-22.

"*Aç ile eceli gelen söyleşir*" atasözünün Ukraynaca eşdeğeri "*голодному не попадайся під руки*" (holodnomu ne popadaysya pid rukı) ifadesidir. Birebir çevirisi "aç bir insanın elinin altında yakalanma" şeklindedir. Lehçe eşdeğer atasözü ise "*nie dratuj głodnego*" ifadesidir. Motomat çevirisi "açları ezme" şeklindedir.

2.2.2. Atasözlerinin Anlam Özellikleri

Uzun bir gözlem veya tecrübenin sonucu olarak ortaya çıkan atasözlerinin kavram ya da anlam özellikleri Ömer Asım Aksoy tarafından aşağıdaki şekilde sıralanmıştır. Her grupta somatik bileşen içeren atasözü örneklerine yer verilmiştir:

1. Sosyal olayların nasıl meydana geldiğini ifade eden atasözleri bulunmaktadır. Örnek olarak "*sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer*" ifadesi verilmiştir.
2. Doğa olaylarının nasıl meydana geldiklerini ifade eden atasözleri bulunmaktadır.
3. Toplumsal olayların nasıl meydana geldiklerini ifade eden atasözleri bulunmaktadır. Bu tip atasözleri üstü kapalı olarak nasihat verici niteliktedir.
4. Direkt olarak ahlaki ders ve nasihat niteliğinde olan atasözleri bulunmaktadır. Örnek olarak "*ayağını yorganına göre uzat*" atasözü verilmiştir.
5. Bir düşünceye, gerçeğe ya da felsefeye dayalı yol gösterici atasözleri bulunmaktadır. Örnek olarak "*bal bal demekle ağız tatlı olmaz*" atasözü verilmiştir.
6. Gelenek ve görenekleri ifade eden atasözleri bulunmaktadır. Örnek olarak "*dost başa bakar, düşman ayağa*" atasözü verilmiştir.
7. Bazı inanışları bildiren atasözleri bulunmaktadır. Örnek olarak "*baykuşun kısmeti ayağına gelir*" atasözü verilmiştir.[244]

Yukarıda birinci maddede yer alan "*sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer*" atasözünün Lehçe eşdeğeri "*kto się na gorącym sparzył, ten na zimne dmucha*" ifadesidir. Atasözünün birebir çevirisi "sıcakta yanan soğuğu üfler" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğer atasözü ise "*хто на окропі спарився, той і на холодну (на зимну) воду дмухає*" (hto na okropi sparıvsya, toy i na holodnu (na zımnu) vodu dmuhaye) ifadesidir. Aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi "kim kaynar suda yanarsa, o soğuk (kışın olan) suya üfler" şeklindedir.

Nasihat veren atasözlerine örnek olarak "*sabreyle işine, hayır gelsin başına*" ifadesi bulunmaktadır. Söz konusu atasözünün Lehçe eşdeğeri "*cierpliwością i pracą ludzie się bogacą*" şeklindedir. Aslına uygun çevirisi ise "sabırla ve çalışmakla insan zengin olur"

[244] Aksoy, a.e., s.15-17.

şeklindedir.[245] Sabrın sonunda mükafat alınacağı biçiminde bakış açısının Türkçe ve Lehçe atasözlerinde benzer şekilde olduğu görülmektedir.

Yukarıda yer alan beşinci maddede örnek olarak verilen "*bal bal demekle ağız tatlı olmaz*" atasözü, Vecihe Hatiboğlu tarafından ikileme içeren atasözleri grubunda sınıflandırılmıştır. Atasözlerinin öğüt verme özelliğinin en güzel ikileme ile ifade edildiği belirtilmiştir.[246]

Doğan Aksan atasözlerini anlam açısından aşağıda yer alan belirli gruplar dahilinde incelemiş olup, her grupta somatik bileşen içeren atasözü örneklerine yer verilmiştir:

1. Sözcükleri göndergesel anlamlarında olan atasözleri yalın anlatımlı olan atasözleridir.
2. Deyim aktarmaları (somutlaştırma) niteliğindeki atasözlerinde ifade edilmek istenen konu bir imge yolu ile dile getirilmektedir. Örneğin, "*bal tutan parmağını yalar*", "*et tırnaktan ayrılmaz*", "*kılavuzu karga olanın burnu boktan kurtulmaz*", "*her koyun kendi bacağından asılır*". "*Et tırnaktan ayrılmaz*" atasözünde kan bağı ile birbirine bağlı olan kimselerin arasındaki bu bağı koparmanın ne kadar zor olduğu et ve tırnağın bütünlüğü aracılığıyla dile getirilmektedir.
3. Ad aktarmaları niteliğindeki atasözlerinde ifade edilmek istenen konu ilgili başka bir kavram aracılığıyla dile getirilmektedir. Örnek olarak "*kaşla göz, gerisi söz*" ifadesi verilmiştir.
4. Eksiltili anlatıma yönelen atasözlerinde kalıcılık kısa ve öz ifade ile sağlanmaktadır. Örnek olarak, "*ağanın gözü, yiğidin sözü*" atasözü verilmiştir.
5. Şiir öğelerinden yararlanan atasözlerinin anlatım açısından hece ölçüsü ve/veya uyak kullanılarak göze ve kulağa hitap ettiği ve bu nedenle daha kalıcı olduğu ifade edilmektedir. Somatik atasözü olarak belirtebileceğimiz örnekler, "*bir elin nesi var iki elin sesi var*", "*akıl yaşta değil, baştadır*", "*azıcık aşım, kaygısız başım*" ifadeleridir.[247]

Birlikte hareket etmenin, iş birliğinin önemini vurgulayan "*bir elin nesi var iki elin sesi var*" atasözünün Lehçe eşdeğeri "*więcej rąk więcej zrobi*" ifadesidir. Ukraynaca eşdeğeri ise "*дe рукu ŭ oxoma, мaм cnopa poбoma*" (de rukı y ohota, tam spora robota) şeklindedir. Her

[245] Kamila B. Stanek, "Kültür-Dil-Gramer Leh ve Türk Atasözlerinin Türkçe Öğretiminde Rolü", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, C.64, sy.1, 2017, s.111.
[246] Hatiboğlu, a.g.e., s.79.
[247] Aksan, a.g.e., s.196-200.

üç atasözünde de somatik bileşen olarak "el" üzerinden iş birliğinin öneminin sembolize edildiği ve kalıcılığı sağlayacak ritim ve kafiyenin bulunduğu görülmektedir.

Yukarıda yer alan ikinci maddede örnek olarak verilen "*her koyun kendi bacağından asılır*" atasözünün Lehçe eşdeğeri "*każdy jest kowalem swojego losu*" ifadesidir. Aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisi "herkes kendi kaderinin nalbantıdır" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğer atasözü ise "*що посієш - те й пожнеш*" (şço posiyeş, te y pojneş) ifadesidir. Birebir çevirisi "ne ekersen onu biçersin" şeklindedir. Aynı şekilde Türkçe atasözü de bulunmaktadır. "*Her koyun kendi bacağından asılır*" ve "*ne ekersen onu biçersin*" atasözleri TDK'nın elektronik sözlüğünde kontrol edildiğinde paralel anlamlara sahip olduğu görülmektedir.

İkinci maddede yer alan bir diğer örnek "*et tırnaktan ayrılmaz*" atasözüdür. Lehçe eşdeğeri "*krew nie woda*" ifadesidir. Birebir çevirisi "kan su değildir" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğeri "*[i] водою не розлити (не розіллятu)*" ([i] vodoyu ne rozlıtı (ne rozillyatı)) ifadesidir. Birebir çevirisi "su ile dökmemek" şeklindedir. Sadece Türkçe atasözünde somatik bileşen bulunmaktadır. Ancak Lehçe ifadede imgenin çok güçlü bir şekilde verildiği dikkat çekmektedir.

Atasözleri, deyimler gibi mecaz anlam taşır. Ancak atasözleri deyimlerden farklı olarak iki aşamalı bir anlama sahiptir. Genel bir kuralın ortaya çıktığı belirli bir durumdan bahseder.[248] Örnek olarak Lehçe "*pomyśl dobrze głową, nim wymówisz słowo*" atasözünü vermek mümkündür. Birebir çevirisi "lafı söylemeden önce, kafanla iyi düşün" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğer atasözü "*спочатку подумай, а потім говори*" (spoçatku podumay, a potim hovorı) şeklindedir. Aslına uygun çevirisi "önce düşün, sonra konuş" şeklindedir. Her iki atasözünde de ifadenin iki aşamalı olduğu görülmektedir.

Iryna Kononenko atasözlerinin anlam özellikleri hususundaki görüşleri aşağıda yer almakta olup somatik bileşen içeren atasözü örneklerine yer verilmiştir:

1. Mecaz anlamlı olabileceği gibi gerçek anlamında kullanılan atasözleri de bulunmaktadır.
2. Atasözleri genellikle insanların alışkanlıklarını, deneyimlerini yansıtır. Ulusal ve kültürel geleneklere dayanır.
3. Atasözlerinde tasvir edilen hususlar hem ulusal hem de uluslararasıdır. Bu nedenle bazı atasözlerinde hem yapısal hem de anlam açısından farklı dillerde çakışma görülür. Ancak bu husus daha nadir olup genellikle biçim farklılığı gösteren

[248] Kłosińska, a.g.e., s.12.

atasözleri daha yaygındır. Bu da başka bir dilde eşdeğerini bulmayı zorlaştırmaktadır.

4. Atasözlerinin deyimler ile benzer şekilde ulusal özellik taşımasının temelinde insanları, florayı, faunayı, doğa olaylarını, günlük eşyaları esas alması yatmaktadır.
5. Bazı atasözleri yakın coğrafyada yaşayan halklar için ortaktır. Slav halkları için Slav dil birliğinin olduğu dönemde ödünç alınan kimi atasözleri için bu durum söz konusudur. Örnek olarak Lehçe "*darowanemu koniowi nie patrzy/zagląda się w zęby*" atasözü ile Ukraynaca "*дарованому коневі в зуби не дивляться/заглядають*" (darovanomu konevi v zubı ne dıvlyat'sya/zahlyadayut') atasözü verilmiştir.
6. Atasözleri deyimler için kaynak oluşturabilir.
7. Bir atasözünün sözlük birimlerinden biri bazen güncelliğini yitirebilir, bu durumda modern dil taşıyıcıları için söz konusu atasözünün anlamı belirsizleşir.
8. Atasözlerinin anlam açısından mizahi ya da ironik çağrışımı olabilir.[249]

Yukarıda beşinci maddede yer alan atasözünün Türkçe eşdeğeri "*bahşiş atın dişine (veya yaşına) bakılmaz*" olup anlamı "para verilmeden sağlanan bir şeyin ufak tefek kusurları hoş görülmelidir" şeklindedir.

Atasözleri hayat gibi zıtlıklar üzerine kuruludur. Güzellik çirkinliğin, aşk ayrılığın, gençlik yaşlılığın, hayat ise ölümün karşıtı olarak atasözlerinde kendini ifade eder.[250]

Atasözlerinin özelliklerine değinilmesinin ardından, biçim ve anlam özellikleri bağlamında deyimler ile aralarındaki farkların belirtilmesi ihtiyacı doğmuştur. Buna göre;

1. Atasözü metin birimi, metin içindeki metinken, deyimler dilsel birim, metnin parçasıdır.
2. Atasözü deyimden farklı olarak cümle şeklinde bir yapıya sahiptir.
3. Atasözleri ve deyimler mecaz anlamlı yapılardır. Ancak atasözlerinin anlamı iki aşamalıdır.[251]
4. Atasözünün amacı nasihat vermeyken, deyimler daha çok kavramı, duyguyu, düşünceyi hoş bir anlatım ile ifade eder.

Atasözleri ve deyimlerin benzeyen yönleri ise her ikisinin de sabit, değişmeyen, kalıcı yapılar olmaları, kısa ve özlü olmaları, sentaktik yapılarının bozulamaması şeklinde özetlemek mümkündür. Atasözleri ve deyimlerin biçim ve anlam özelliklerinde benzerlik ve farklılık

[249] Kononenko, a.g.e., s.345-351.
[250] Pazyak, a.g.e., s.25.
[251] Kłosińska, a.g.e., s.12.

gösteren hususlara ilişkin olarak hazırlanan özet şekil aşağıda yer almaktadır. Şeklin sol tarafı deyime, sağ tarafı atasözüne aittir. Ortada yer alan dairede benzerlikler, kenarlarda yer alan dikdörtgenlerde ise farklılıklar gösterilmiştir.

Şekil 2. Atasözleri ve Deyimlerin Özelliklerine İlişkin Benzerlik ve Farklılıklar

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜRDİLBİLİM KAPSAMINDA DEYİM VE ATASÖZLERİNİN KÜLTÜREL ANALİZİ

3.1. Deyim ve Atasözlerinin Kültürel Analizi

Kültürdilbilimi ile Diğer Disiplinlerin İlişkisi bölümünde yer verilen budun dil bilimi ve kültürdilbilim etkileşimi ile bu bölümde yapılacak kültürel analizin teorik temeli oluşturulmuştu. Kültürel analiz ile birer stereotip olan deyim ve atasözlerinin taşıdığı kültürel kodu ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Ana dili Türkçe olan bir Türk, Lehçe konuşarak bir Polonyalı ile iletişime geçtiğinde farklı iki kültüre ait dil taşıyıcıları arasında, kültürlerarası iletişim gerçekleştirilmektedir. Günümüzde yabancı kültürlere hoşgörü gösterilmesi, onlara ilgi ve saygı duyulması kültürlerarası iletişime olan ilginin artmasını sağlamıştır. Kültürlerarası iletişimin en önemli hedeflerinden biri, kültürel görelilik ve yabancı kültürlerin ve dillerin kültürel standartlarına karşı hoşgörü temelinde kültürlerarası iletişim becerilerinin geliştirilmesidir. Başka bir dilin bilinmesi ile iletişim başarısı otomatik olarak sağlanmamaktadır. İletişim için dil ve kültürel kodların organik bir şekilde birleştirilmesi gerekir. Yabancı kültürel deneyim eksikliği durumunda, konuşmacı bu eksikliği ana kültür koduyla telafi edebilir, bu da sıklıkla kültürlerarası iletişim paradokslarına, anlaşılmazlığa ve iletişim kanallarının kısmi olarak engellenmesine yol açar. Milli-kültürel çerçeve etkisi altında seçilen kelimeler, farklı bir kodda gereksiz çağrışımlara yol açabilir. Sonuç olarak ortaya çıkan anlaşmazlığı önlemenin yolu kültürlerarası eğitimdir.[252] Bu da yabancı dil öğreniminde son derece hassas olan başka bir alanı ortaya çıkarmaktadır. Deyim ve atasözleri, gündelik iletişimde yoğun olarak kullanılması nedeniyle yabancı dil öğreniminde önemli bir alandır. Öğrenilen yabancı dilde sağlıklı iletişim becerisinin kazanılması deyim ve atasözlerinin kültürel arka planının farkında olarak öğrenilmesini zorunlu kılmaktadır.

Dil öğrenmenin temel amacı iletişimdir. İletişim becerisi zamana, ortama uygun dil kullanımını içerir. Dilin gündelik hayatta uygun bir şekilde kullanılması, toplumsal ve kültürel unsurların göz önünde bulundurulmasını gerektirir.[253]

[252] Selivanova, a.g.e., s.304-308.
[253] Bayraktar, a.g.e., s.114.

Kültür tanımlarına baktığımızda en geniş anlamda yaşam tarzı olarak ifade edildiği görülmektedir. Ancak bu yaşam tarzı farklı kurallara bağlı kalarak oluşan, bireyi diğerlerinden ayıran, kendi örf ve adet ölçütüdür.[254] Aynı toplumdaki bireyler, etnik açıdan kökeni aynı, coğrafi anlamda aynı bölgede yaşayanlar, yaşam tarzı ya da kültür anlamında benzeşen, birleşen özellikleri ile diğer toplumlardan farklılaşırlar.

Budun, insan topluluğu olup temelinde dil, kültür ve gelenek birlikteliği bulunmaktadır.[255] Budun kültürel öğe olarak ifade edilen milli kültürel öğeleri yansıtan dil birimleri, toplumun maddi kültürünü yansıtan öğeler, toplumun manevi kültürünü yansıtan öğeler, iletişim kültürünü yansıtan öğeler olarak sınıflandırılır. Budun kültürel öğe kapsamında, iletişim kültürünü yansıtan selamlaşmayı ele alalım. Türk toplumunda selamlaşma sırasında yakınlık seviyesine bağlı olarak tokalaşma, sarılma, kucaklaşma, öpüşme vardır.[256] Polonya toplumunda saygı ve nezaket her zaman ön planda olup selamlaşma sırasında tokalaşma, samimiyet derecesine bağlı olarak öpüşme veya sarılma vardır. Ancak her biri üç defa tekrarlanır. Ukrayna toplumunda benzer şekilde selamlaşma esnasında mutlaka tokalaşma vardır. Öpüşme samimiyete bağlı olarak bir veya üç defa olur. Erkeklerde sadece baba-oğul arasında öpüşme olur. Genellikle çocuklar anne ve babalarına, büyük anne ve büyük babalarına "siz" diye hitap eder. Türk toplumu ile benzer şekilde yaşlı aile büyüklerinin eli öpülür.

İnsanlık tarihinin ortak mirasının sonucu olarak her dilde diğer dillerdeki deyimlere tam olarak veya kısmen eşdeğer olan deyimler bulunur. İnsanlığın evrenselleşmiş manevi değerlerini yansıtan deyimlerin, bazı kavramları karşıladığı için (iyi-kötü, yalan-doğru, vb.) farklı dillerde ortak olduğu görülür. Ancak milli değerlere, ulusal kültüre ait kodları taşıyan, davranış kurallarını içeren, günlük konuşmada kullanılan deyimlerin her zaman başka bir dilde eşdeğeri bulunmayabilir. Bu durumda dil biliminde özellikle kültürdilbilim ve budun dil biliminde ortaya çıkan yeni eğilimler önemlidir. Farklı iki dile de hakim olan dil kullanıcıları, deyimleri doğru bir şekilde algılayarak, deyimlerin anlamını yansıtan karşılığını bulabilir. Deyimlerin en belirgin özelliği kalıplaşma, tekrarlanabilirlik ve öngörülebilirliktir. Ancak deyimler ana dilde ve yabancı dilde aynı düzeyde algılanmamaktadır. Yabancı dil öğrenen

[254] Alimjanova, a.g.e., s.10.
[255] Amirova, "Dilbilimde Özgün Bir Yaklaşım: Kültürdilbilim", s.24.
[256] Esra Elmacıoğlu, "Dile Ait Ögelerin Kültürdilbilimsel Açıdan İncelemesi", **Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, C.5, sy.1, 2022, s.40.

kimse öncelikli olarak kendi dilindeki deyimlere hakim olmalıdır. Aksi halde öğrendiği yabancı dildeki deyimlerin tekrarlanabilirlik ve öngörülebilirlik özelliği fayda sağlamayacaktır.[257]

Deyimler, bireyin karakterini inşa edebilmesi için önemli bir kaynaktır. Deyimlerin iç biçimi, ilk hikayesi, tarihi ve kültürel bilgiler, deneyimler, değerlendirmeler içerir. Bu yüzden öncelikli ana dilde, sonrasında yabancı dilde öğrenimi önem arz etmektedir. Yapı ve anlam açısından muhafazakar olması ve gramer ve morfolojik özelliklerinin değişmemesi nedeniyle deyimler tarihi ve kültürel bilgileri muhafaza etmektedirler. Deyimlerin iç biçimini doğru değerlendirebilmek için sadece dil bilimi çalışmaları değil, budun dil bilimi, halk bilim, toplumdilbilim ve ruh dil bilimi bağlamında araştırmalar yapılmaktadır. Ekseriyetle edebi metinlerde izlenebilen deyimlerin değişen kullanımı, deyimin düşünceyi aktarma işlevinde uğradığı değişimi göstermektedir. Toplumun dünyayı nasıl algıladığı deyimlerin iç biçiminde yer alan tasviri etkiler. Tarihi, coğrafik koşullar, göçler, dillerin harmanlanmasına veya birbirini etkilemesine neden olmuştur. Sadece söz varlığında değil deyimlerde de ödünçleme veya çeviri yolu ile aktarım gerçekleşmiştir. Bu da eşdeğerlik kavramını gündeme getirmiştir.[258]

Yabancı dil öğrenen kişiler için deyimlerin, öğrendikleri dildeki eşdeğerlerine ulaşmak son derecede önemlidir. Eşdeğerleri bulunmayan deyimler hem yabancı dil öğreniminde öğrenciler için hem de çeviri sürecinde çevirmenler için zorluk oluşturmaktadır. Kültürel değerleri, kültürel kodları yansıtan iki veya çok dilli deyimler sözlüklerinin hazırlanması deyimlerin algılanmasını kolaylaştırır, kullanımını arttırır.[259] Farklı dil ailelerine ya da gruplarına ait üç dilde karşılaştırma içeren bu çalışma ile eşdeğer somatik deyim ve atasözlerine erişimin kolaylaştırılması hedeflenmektedir.

Deyimlerin kültürdilbilimsel çözümlemesi halkın düşünce yapısının temeli niteliğindeki kültürel bilincinin, deyimsel göstergeler aracılığıyla, farklı tür söylemlerde, ne ölçüde ifade edilebildiğinin ortaya konulmasıdır. Budun dil bilimi ve kültürdilbilim çerçevesinde kültür dilinin, doğal dilin deyimlerine ve kültürel açıdan önemli bilgilerin gösteriliş biçimlerine nasıl nüfuz ettiğinin ortaya konulmasını amaçlayan yol ve yöntemler belirlenir. Bu nedenle deyimlerin kültürdilbilimsel çözümlemesinde budun dil bilimi ile koordineli olarak dil ötesi araçlardan faydalanılır. *Kültür dünya görüşü* dilsel göstergelere yansır. Konumuz özelinde deyim ve atasözlerinin içinde kendine yer edinir, nesilden nesile aktarılır. Deyimler, farklı

[257] Z. B. Özer, "Rusça ve Türkçedeki Deyimlerin Milli Kültürel Özellikleri", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. E. Elmacıoğlu, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.163-165.
[258] Zeynep Bağlan Özer, "Deyimlerin İç Biçimi", **Deyimbilim: Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Fatma Ataklı Saçak, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024, s.167-175.
[259] Özer, "Rusça ve Türkçedeki Deyimlerin Milli Kültürel Özellikleri", s.166.

toplumların *kültür dünya görüşü* arasındaki farkları ortaya koyan etnik mantığı aydınlatmaktadır. Deyimlerin karşılaştırılması yolu ile toplumların kültürel bilinci arasındaki farkı ortaya koymak mümkün hale gelir.[260]

Deyimlerin hangi kültür değişmezi ya da hangi kültür kodu ile ilişkili olduğunun ortaya konması gerekir. Belirli bir toplumdaki doğal nesneler, sanat eserleri, zihinsel olgular, dünya görüşünü etkileyen hareket ve olaylar kültür kodunu şekillendiren katmanlardır. Kültürü tanımlamayı sağlayan kültürel simgesel anlam, arketip, totem, simge, ritüel, basmakalıp veya mitolojide kendini ortaya koyar. Deyimlerin metaforik anlamı, ana dil konuşucuları tarafından *kültür dünya görüşünü* yansıtan anlamı olarak ayırt edilir. Bu yüzden metafor kültürel gösterge haline gelir. Kültür dilinin kültür anlambilimiyle etkileşimini, kültürel öz bilinci yansıtan dilsel göstergeler yolu yani deyim yolu ile ortaya konması kültürdilbilimsel çözümleme olarak kültürdilbilimin amacıdır.[261] Bu bağlamda sonraki bölümde deyim ve atasözlerinin kültürel çözümlemesi yapılacaktır.

3.1.1. Somatik Bileşene Göre Deyimlerin Sınıflandırılması ve Tespitler

Bir dilin deyimlerinin oluşumunda gündelik hayat, ailevi ve toplumsal ilişkiler, çalışma hayatı ve süreçleri, tarihi olaylar, gelenekler, doğa olayları, flora ve fauna gözlemleri etkilidir. Her dilde deyimler ilgili toplumun dil dünya görüşünü canlı bir şekilde yansıtır.[262]

Somatik leksik birimi dilde aktif olarak kullanılmakta olup dil taşıyıcılarının mantalitesini canlı şekilde ifade etmektedir. Vücut parçaları bütün beden içinde işgal ettiği alan ile yerine getirebildikleri, yapabildikleri, görevleri aracılığıyla belirli bir işlevsel güce sahiptir. Bu güç, insan faaliyetinin çeşitli alanları ile ilişkilendirilerek somatik deyimler yolu ile dile getirilir. Somatik deyimler esas olarak metonomik ilkeler ile, başka bir ifade ile ad aktarması yolu ile inşa edilir. Diller arasında karşılaştırma yapmaya müsait yapılardır. Lehçede 2422 deyimde somatik bileşen olduğu ifade edilmektedir.[263]

Somatik unsurları içeren deyimler ve atasözleri, bünyesinde yer alan somatik bileşenin vücutta yerine getirdiği fonksiyona paralel olarak mecaz anlam taşırlar. Bu anlamlar söz konusu

---

[260] Veronika Nikolayevna Teliya, "Kültür Bağlamında Dildeki Deyim Bileşenlerinin Araştırılmasında Başlıca Sorunlar ve Yöntemsel Problemler", **Deyimbilim**: **Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Fatma Ataklı Saçak, Çev. Hanife Erdoğan, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024, s.259-263.
[261] Teliya, a.e., s.266-270.
[262] Kononenko, a.g.e., s.290-291.
[263] Olena Levçenko, **Frazeolohiçna Sımvolika: Linhvokul'turolohiçnıy Aspekt)**, L'viv, Vıdavnıtstvo L'vivs'koho rehional'noho instıtutu derjavnoho upravlinnya Natsional'noyi akademiyi derjavnoho upravlinnya prı Prezıdentovi Ukrayinı, 2005, s.163-165.

deyim ve atasözünün ait olduğu toplumun dil dünya görüşünü yansıtan, deneyim ve bilgi birikiminin sonucunda oluşurlar.

Somatik unsurlar, vücut parçalarının isimleri, düşünceleri eksiksiz bir şekilde aktarmak, söylenenler hakkında doğru bir izlenim oluşturmak veya tanıdık bir şeyi ifade etmek amacıyla deyimlerde metaforik olarak kullanılmaktadır. Her bir vücut parçasının bu anlamdaki üretkenliği farklıdır. Topuk, diz, omuz gibi vücut parçaları daha az üretken, baş, el, göz, dil, ayak gibi unsurların kullanım oranı daha fazladır. Çünkü söz konusu vücut parçalarının işlevi daha nettir.[264] Somatik bileşen kullanımına göre vücut parçalarını içeren deyim adetleri, Ukraynaca «Словника фразеологізмів української мови» (Slovnıka frazeolohizmiv ukrayins'koyi movı) sözlüğünde yapılan inceleme ile ortaya konmuştur. Bu inceleme sonuçlarına göre içerdiği somatik bileşene göre deyim sayısı şöyledir: "göz" içeren 281, "el" içeren 180, "baş" içeren 156, "ayak" içeren 80, "dil" içeren 75, "dişler" içeren 52, "kulak" içeren 43, "burun" içeren 40, "omuz" içeren 31, "parmak" içeren 15, "saç" içeren 13, "alın" ve "boyun" içeren 17, "topuk" içeren 10, "diz" içeren 7.[265] Toplamda 1000 adet deyimde somatik bileşen tespit edilmiştir.

Somatik sözcükler deyimleşme sürecinde çeşitli anlamsal dönüşümlere uğrasalar da temel anlamı ile olan genetik bağlantısını koparmamaktadır. Bu çerçevede somatik sözcükler ve taşıdıkları sembolik anlamlar şu şekilde sıralanmıştır: *saç* için güç, *ağız* için konuşma, *kan* için akrabalık, *kalp* için hayat, aşk ve şefkat.[266]

Bu bölümde milli kültürel kodları taşıyan deyim ve atasözleri, inceleme konumuz olan diller arasında somatik bileşenleri temelinde gruplandırılarak incelenecektir. Deyimlerin incelenmesi, aynı somatik bileşene sahip eşdeğer deyimlerin, diller arası benzerliğe göre sınıflandırılması ile yapılmıştır. Atasözleri ise sayıca az olması nedeniyle genel liste şeklinde incelenecek, somatik bileşen bazında özet tablo verilecektir.

3.1.1.1. Dil ile İlgili Deyimler

Türkçede "dil", Lehçede "język" sözcükleri gerek organ gerekse iletişimi sağlayan işaret sistemi anlamında kullanılmaktadır. Ukraynacada "язик" (yazık) kelimesi daha çok konuşma

[264] Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi", s.13-14.
[265] Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi", s.15.
[266] Oksana Kostyantınivna Çayenkova, "Somatıçni Frazeolohizmı z Komponentom "Ruka" (na Materiali Ukrayins'koyi, Turets'koyi ta Anhliys'koyi Mov), **Mova**, 2021, sy.35, s.203.

ve tat alma organı olarak, “мова” (mova) kelimesi ise düşünce ve iletişimi sağlayan ses, sözcük ve dilbilgisel araçların toplamı olarak “dil” anlamında kullanılmaktadır.

“Dil” sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.1. Her Üç Dilde “Dil” İçeren Deyimler[267]

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
rozwiązać (komuś) język	birinin dilini çözmek	dili çözülmek	розв'язати/розв'язувати язик (язика, рота, мову і т.ін.) (2)	*(rozv'yazatı/rozv'yazuvatı yazık (yazıka, rota, movu i t.in.)*	dil gevşetmek (dili, ağzı, dili vb.)
ugryźć się w język	dili ısırmak	dilini tutmak	прикусити язика	*(prıkusıtı yazıka)*	dili ısırmak
trzymać język za zębami	dili dişlerin arkasında tutmak	dilini tutmak / çenesini tutmak	тримати (держати) язик (язика) за зубами	*(trımatı (derjatı) yazık (yazıka) za zubamı)*	dili dişlerinin arkasında tutmak
zapominać/zapomnieć języka w gębie	ağızda dili unutmak	dili tutulmak	забути язика в роті	*(zabutı yazıka v roti)*	ağızda dili unutmak
		apışıp kalmak / dilini yutmak	проковтнути (затягнути) язика (язик)	*(prokovtnutı (zatyahnutı) yazıka (yazık))*	dili yutmak (sürükleme k)
łamać sobie język	dilini kırmak	dili dönmemek	ламати язика (собі)	*(lamatı yazıka (sobi))*	(kendi) dilini kırmak
mieć (coś) na koncu języka	(bir şey) dilin sonunda olmak	dilinin ucunda	крутиться (вертиться) на язиці	*(krutıt'sya (vertıt'sya) na yazıtsi)*	dilde döndürmek
mieć na czubku języka	dilin ucunda olmak				
ostry język	keskin dil	sivri dil[268]	гострий на язик (на слово, на слова, на мову і т.ін.)	*(hostrıy na yazık (na slovo, na slova, na movu i t.in.))*	dile keskin (sözcüğe, sözcüklere, dile vb.)

Tablo 3.2. Lehçe ve Ukraynacada “Dil” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	

[267] a) “/” işareti fiillerin bitmişlik/bitmemişlik görünüşünü belirtmek amacıyla kullanılmıştır.
b) Tabloyu eşdeğerlik anlamında yatay olarak değerlendirmek gerekmektedir. Örneğin Lehçe “trzymać język za zębami “deyimi, Türkçe “dilini tutmak” ve “çenesini tutmak” deyimleri ile eşdeğerdir.
c) Bu açıklamalar devam eden tüm deyim tabloları için geçerlidir.

[268] TDK elektronik sözlüğünde mecaz isim olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025)

mieć (za) długi język	(çok) uzun dili olmak	boşboğazlık etmek	мати довгого язика (довгий язик)	*(matı dovhoho yazıka (dovhıy yazık))*	uzun dili olmak (uzun dil)
brać na języki	dile almak	dedikodu çıkarmak	брати/взяти на язика	*(bratı/vzyatı na yazıka)*	dile almak
			плескати (патякати, плести) язиком (язиками)	*(pleskatı (patyakatı, plestı) yazıkom (yazıkamı))*	dille (dillerle) sıçratmak (boş konuşmak, iftira atmak)
mleć językiem	dille öğütmek	çene çalmak	молоти язиком	*(molotı yazıkom)*	dille öğütmek
			правити теревені	*(pravıtı tereveni)*	saçmalık yönetmek

Tablo 3.3. Lehçe ve Türkçede "Dil" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
być wziętym na języki	dile alınmış olmak	dile düşmek	потрапити на зуби кому	*(potrapıtı na zubı komu)*	birinin dişlerine düşmek
stać się tematem plotek	dedikodu konusu olmak		попадатися/попастися на язик (на язика) кому	*(popadatısya/popastısya na yazık (na yazıka) komu)*	birinin diline (diline) yakalanmak

Tablo 3.4. "Dil" İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Dil	7	3	1	0

Dil sözcüğü genellikle deyimlerde iletişimi sembolize etmektedir. Çalışmaya konu olan her üç dilin deyimlerinde ortak olarak yer alan "dil" somatik bileşeninin, "çok konuşmak, susmak ya da konuşamamak" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

3.1.1.2. Göz ile İlgili Deyimler

"Göz" sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.5.Her Üç Dilde “Göz” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
		göz açıp kapayıncaya kadar	у миг (мить) ока	*(u mıh (mıt') oka)*	gözün anında
w mgnieniu oka	gözün anında	kaşla göz arasında	не встигнути (не вспіти) [і] оком моргнути (змигнути)	*(ne vstıhnutı (ne vspitı) [i] okom morhnutı (zmıhnutı))*	göz kırpmaya yetişememek (göz kırpamamak)
wodzić (za kimś) oczami	(birini) gözlerle götürmek	gözü (gözleri) (bir şeyde, bir şeyin üzerinde) olmak	водити очима (1)[269]	*(vodıtı oçıma)*	gözlerle götürmek
zdjąć (komuś) bielmo z oczu	(birine) gözlerinden beyaz çıkarmak	gözünü açmak	відкривати (розкривати) /відкрити (розкрити) очі кому	*(vidkrıvatı (rozkrıvatı)/vidkrıtı (rozkrıtı) oçi komu)*	birine gözleri açmak
na oko	göz için	göz kararı[270]	на око	*(na oko)*	göz için
			мозолити очі кому	*(mozolıtı oçi komu)*	birinin gözleri nasırlaştırmak
(coś) (kogoś) kluć w oczy	gözde oluşmak	gözüne batmak	колоти (випікати) очі кому	*(kolotı (vıpikatı) oçi komu)*	birinin gözlerini bastırmak (pişirmek)
łza kręci się / zakręciła się (komuś) w oku	(birinin) gözünde gözyaşı döndürmek	gözleri dolmak (veya dolu dolu olmak)	тремтять сльози на очах у кого	*(tremtyat' sl'ozı na oçah u koho)*	birinin gözlerinde gözyaşları titriyor
mydlić/zamydlić (komuś) oczy	(birinin) gözlerini sabunlamak	göz boyamak	замилювати (рідше милити) / замилити очі кому	*(zamılyuvatı (ridşe mılıtı)/zamılıtı oçi komu)*	birinin gözlerini yıkamak (nadiren köpürtmek)
nie zmrużyć oka	gözünü kırpmamak	gözüne uyku girmemek	не змикати (не стуляти)/не зімкнути (не стулити) очей (повік)	*(ne zmıkatı (ne stulyatı)/ne zimknutı (ne stulıtı) oçey (povik))*	gözleri (göz kapakları) kapatmamak (kapatmamak)

[269] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin birinci anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 10.05.2025)

[270] “Göz kararı” TDK elektronik sözlüğünde isim olarak nitelendirilmekte, Lehçe eşdeğeri elektronik sözlükte zarf tümceciği, Ukraynaca eşdeğeri ise elektronik sözlükte deyim olarak yer almaktadır. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, https://pl.wiktionary.org/wiki/na_oko, https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 10.05.2025)

patrzeć na (kogoś) złym okiem	(birine) kötü gözle bakmak	kötü gözle bakmak	лихим (злим і т.ін.) оком, зі сл. поглядати, дивитися	*(lıhım (zlım i t.in.) okom, zi sl.pohlyadatı, dıvıtısya)*	kötü (kötü vb.) gözle; zaman zaman bakmak, bakmak kelimeleri ile
przymykać/przymknąć oko (oczy) na (coś)	(birşeye) gözü (gözleri) kapatmak	göz yummak	заплющувати (рідше закривати, замикати) / заплющити (рідше закрити, замкнути) очі. (1.)[271]	*(zaplyuşçuvatı (ridşe zakrıvatı, zamıkatı)/zaplyuşçıtı (ridşe zakrıtı, zamknutı) oçi)*	gözleri kapatmak (nadiren kapatmak, kilitlemek vb.)
rzucać/rzucić okiem na (kogoś) (coś)	(birine) (birşeye) gözle atmak	göz atmak	кидати/кинути оком на кого--що	*(kıdatı/kınutı okom na koho --- şço)*	birine, birşeye gözle atmak
spojrzeć (komuś) prosto w oczy	birinin gözüne dik bakmak	gözünün içine baka baka	дивитися [прямо (зі спокійною совістю, сміливо і т.ін.)] в очі кому--чому	*(dıvıtısya [pryamo (zi spokiynoyu sovistyu, smilıvo i t.in.)] v oçi komu--çomu)*	birinin, birşeyin gözlerine bakmak (doğrudan temiz bir vicdanla, cesaretle vb.)
strzec/pilnować jak źrenicy oka	göz bebeği gibi korumak/gözetmek	gözü gibi sakınmak (veya saklamak veya esirgemek)	Берегти як зіницю ока	*(berehtı yak zınıtsyu oka)*	göz bebeği gibi korumak
strzec jak oka w głowie	kafadaki göz gibi korumak				
świeczki stają/stanęły (komuś) w oczach (przed oczami)	mumlar gözlerde (gözlerin önünde) duruyordu	gözünde (veya gözlerinde) şimşek (veya şimşekler) çakmak	аж червоні вогні в очах мигтять (блискотять)	*(aj çervoni vohni v oçah mıhtyat' (blıskotyat'))*	gözlerde kırmızı ateş kamaşana (parlayana) kadar
rozpalić kogoś do białości	birine beyazlığa tutuşturmak				
nie spuszczać oka z (kogoś,czegoś)	(birinden, birşeyden) gözü çekmemek	gözünü üstünden ayırmamak	не спускати / не спустити [з] ока ([з] очей) з кого--чого	*(ne spuskatı / ne spustıtı [z] oka ([z] oçey) z koho--çoho)*	gözü (gözleri) birinden--birşeyden indirmemek
nie dowierzać/wierzyć (swoim, własnym) oczom	(kendi) gözlerinle inanmamak	gözlerine inanamamak	не вірити своїм очам	*(ne vırıtı svoyim oçam)*	kendi gözlerinle inanmamak
			не йняти/не пойняти віри кому, чому	*(ne ynyatı/ne poynyatı vırı komu, çomu)*	birine, birşeye inanmamak

[271] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin birinci anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 10.05.2025)

zamknąć oczy	gözleri kapatmak	hayata gözlerini yummak	заплющувати (рідше закривати, замикати і т.ін.) / заплющити (рідше закрити, замкнути і т.ін.) очі (2.)[272]	*(zaplyuşçuvatı (ridşe zakrıvatı, zamıkatı i t.in.) / zaplyuşçıtı (ridşe zakrıtı, zamknutı i t.in.) oçi)*	gözleri kapatmak (nadiren kapatmak, kilitlemek vb.)
jak daleko wzrokiem sięgnąć	ne kadar uzağa görüşle erişmek	göz alabildiğine	скільки сягає / сягне око	*(skil'kı syahaye /syahne oko)*	gözün ulaştığı kadar
jak okiem sięgnąć	gözle ne kadar erişmek		скільки оком кинеш	*(skil'kı okom kıneş)*	gözün görebildiği kadar
bez zmrużenia oka	göz yummadan	göz kırpmadan	не моргнувши (рідше не зморгнувши) [оком (бровою)]	*(ne morhnuvşı (ridşe ne zmorhnuvşı) [okom (brovoyu)])*	göz kırpmadan (nadiren göz kırpmadan) [gözle(kaşla)]
bez mrugnięcia okiem	gözle kırpmadan				
zniknąć z oczu	gözden kaybolmak	gözden kaybolmak	пропадати (пропасти) з очей	*(propadatı (propastı) z oçey)*	gözden kaybolmak
rzucać się w oczy	gözlere yönelmek	göze çarpmak	кидатися/кинутися в очі (у вічі, в око)	*(kıdatısya/kınutıs ya v oçi (u viçi, v oko)*	gözlere yönelmek
			впадати (рідше падати)/впасти в око (в очі, у вічі)	*(vpadatı (ridşe padatı) / vpastı v oko (v oçi, u viçi)*	göze (gözlere, göze) götürmek (nadiren düşmek)
bić po oczach	gözlere vurmak	göze batmak	бити у вічі (в око)	*(bıtı u viçi (v oko))*	göze (göze) vurmak
rosnąć w czyichś oczach	birinin gözlerinde büyümek	gözünde büyümek	виростати/вирости в очах	*(vırostatı/vırostı v oçah)*	gözlerde büyümek
oczy wychodzą/wyszły (komuś) z orbit	(birinin) gözleri yörüngeden çıkarlar / çıktılar	gözleri yuvalarından (veya evinden) fırlamak (veya uğramak)			
robić/zrobić (duże, wielkie, okrągłę) oczy	(büyük, iri, yuvarlak) gözler yapmak		зробити великі очі	*(zrobıtı velıki oçi)*	büyük gözler yapmak
oczy zaświeciły się	gözler parlamaya başlamak	gözleri parlamak / gözlerinin içi gülmek	аж іскорки в очах замиготіли	*(aj iskorkı v oçah zamıhotilı)*	gözlerde kıvılcımlar parlamaya başlamak

[272] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin ikinci anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 10.05.2025)

przebiegać okiem co	birşeyin gözle üzerinden geçmek	göz gezdirmek	пробігати / пробігти очима що, по чому	*(probihatı/probihtı oçıma, şço, po çomu)*	birşeyin üzerinden gözle geçmek
oko za oko, ząb za ząb	göz için göz, diş için diş	göze göz dişe diş	око за око, зуб за зуб	*(oko za oko, zub za zub)*	göz için göz, diş için diş
miarka za miarkę	ölçüden ölçüye	kısasa kısas[273]			

Tablo 3.6. Lehçe ve Ukraynacada "Göz" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
patrzeć krzywym okiem na (kogoś)	(birine) çarpık gözle bakmak	ters ters bakmak	дивитися косо (криво, боком, кривим оком) на кого--що	*(dıvıtısya koso (krıvo, bokom, krıvım okom) na koho--şço)*	birine-bir şeye eğri (çarpık, yan, eğri gözle) bakmak
patrzeć (spojrzeć) śmierci w oczy	ölümün gözlerinin içine bakmak	ölümle burun buruna gelmek	смерть заглядає (дивиться, зазирає і т.ін.) / заглянула (подивилась, зазирнула і т.ін.) в очі кому	*(smert' zahlyadaye (dıvıt'sya, zazıraye i t.in.) / zahlyanula (podıvılas', zazırnula i t.in.) v oçi komu)*	ölüm birinin gözlerinin içine bakar (bakar, dikizler vb.) / baktı (baktı, dikizledi vb.)
mierzyć/zmierzyć (kogoś) wzrokiem (oczami) od stóp do głów	(birini) ayaktan başa bakışla (gözlerle) ölçmek	tepeden tırnağa süzmek	зміряти (змірити)/змірювати (зміряти) очима (оком, поглядом)	*(zmiryatı (zmirıtı)/zmiryuvatı (zmiryatı) oçıma (okom, pohlyadom)*	gözlerle (gözle, bakışla) ölçmek
ciemno choć oko wykol	göz oyulmuşça sına karanlık	zifiri karanlık[274] göz gözü görmemek	темно хоч око виколи	*(temno hoç oko vıkolı)*	gözünü çıkarsan bile karanlık

Tablo 3.7. Lehçe ve Türkçede "Göz" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
czytać w (czyichś) oczach	(birinin) gözlerinde okumak	gözlerinden okumak	читати в душі чиїй (в серці чиєму)	*(çıtatı v duşi çıyiy (v sertsi çıyemu))*	birinin ruhunda (kalbinde) okumak

[273] TDK elektronik sözlüğünde isim olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr, 10.05.2025)
[274] TDK elektronik sözlüğünde isim olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr, 10.05.2025)

mieć oczy szeroko otwarte na (coś)	(bir şeye) gözleri geniş açmak	gözünü dört açmak	держати (тримати) вухо гостро	*(derjatı (trımatı) vuho hostro)*	kulağı keskin tutmak

Tablo 3.8. Ukraynaca ve Türkçede "Göz" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
być zielonym z zazdrości	kıskançlıktan yeşil olmak	sağ gözünü sol gözünden sakınmak	в очах зеленіє	*(v oçah zeleniye)*	gözlerde yeşil olmak

Tablo 3.9. "Göz" İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Göz	27	4	2	1

En önemli duyu organlarından biri olarak bilginin kaynağı olan "göz", çevremizi algılamamızı sağlamaktadır. Aynı zamanda "göz" gizemli ve büyülü güçlerle ilişkilendirilmektedir. *Göz* deyimlerde "izlemek, takip etmek, gözlemlemek" anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca hayret ve hile ifade eden deyimlerde somatik bileşen olarak göze yer verildiği görülmektedir.[275] Bu çerçevede "hayret etme" anlamında kullanılan, Tablo 3.5'te yer alan "*gözlerine inanamamak*" deyimi ile, "kandırmak" anlamında kullanılan "*göz boyamak*" deyimlerinin Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerinin de aynı somatik bileşen ile kurulduğu görülmektedir.

Türkçe deyimlerde "göz" sözcüğü kullanıldığında, ifade edilmek istenen sevme ve değer verme hisleri ile sevinme, imrenilme, gıpta etme durumudur.[276] Bu anlamda "*gözleri parlamak*" ile "*gözlerinin içi gülmek*" deyimleri dikkat çekmektedir. Tablo 3.5'te yer alan Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerinde benzer anlamda "sevinme" anlamının, "parlamak" fiili ile ifade edildiği görülmektedir.

[275] Jale Coşkun, "Rusça ve Türkçe Somatik Deyimlerde "Göz" Sözcüğünün Karşılaştırılması", **Günce Filoloji ve Sosyal Bilimler Çalışmaları I**, Ed. Veli Uğur, İzmir, Günce Yayınları, 2023, s.342-344.
[276] Özkan ve Şadiyeva, "Somatik Deyimler", s.139.

Göz öncelikli olarak görme organıdır. Ukraynaca "*кидати/кинути оком на кого—що*" (kıdatı/kınutı okom na koho—şço) deyiminde bu temel anlamıyla kullanılmaktadır.[277] Tablo 3.5'te yer alan deyimin birebir tercümesi "birine, bir şeye gözle atmak" olup, Lehçe ve Türkçe eşdeğer deyimlerde de benzer biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Türk toplumunda yaygın olan nazar inancına benzer şekilde Ukrayna toplumunda uğursuzluk anlamında *gözün* deyimlerde simgesel olarak kullanımı söz konusudur. Çalışmamızda yer alan "*лихим (злим і т.ін.) оком, зі сл. поглядати, дивитися*" (lıhım (zlım i t.in.) okom, zi. sl. pohlyadatı, dıvıtısya) deyimi buna örnek teşkil etmektedir. Öte yandan bireyin fiziksel durumunu ifade etmek amacıyla "göz" deyimlerde kullanılmaktadır.[278] Bu anlamda "*hayata gözlerini yummak*" deyimi örnek teşkil eder. Tablo 3.5'te yer alan Lehçe ve Ukraynaca eşdeğeri deyimlerin benzer biçimde olduğu, birebir çevirilerinin "gözlerini kapatmak" şeklinde olduğu görülmektedir.

3.1.1.3. Ayak ile İlgili Deyimler

"Ayak" sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.10. Her Üç Dilde "Ayak" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
walić się z nóg	ayaklardan düşmek	ayakta duramamak			
nogi się (komuś) placzą	(birisinin) bacakları ağlıyor	bitkin olmak			
padać z nóg	ayaklardan düşmek	bitap düşmek ayaklarına kara sular inmek	валитися (падати) / звалитися з ніг	*(valıtısya (padatı)/zvalıtısya z nih)*	ayaklardan düşmek
ledwo powłóczyć nogami	ayaklarla zar zor sürüklemek	ayakta zor durmak	ледве (ледь) триматися (держатися, стояти) на ногах	*(ledve (led') trımatısya (derjatısya, stoyatı) na nohah)*	ayaklarda zar zor tutunmak (tutunmak, durmak)
mieć nogi jak z ołowiu	kurşundan ayakları olmak				

[277] Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi", s.14.
[278] Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi", s.14.

nie czuć nóg	bacakları hissetmemek	ayaklarına kara sular inmek	не чути (не відчувати) ніг [під собою] (2)[279]	*(ne çutı (ne vidçuvatı) nih [pid soboyu])*	[kendi altındaki] bacakları duymamak (hissetmemek)
stanąć na (własnych) nogach	(kendi) ayaklarında durmak	ayakları üstünde durmak	стати/ставати на [свої (власні, рівні)] ноги	*(statı/stavatı na [svoyi (vlasni, rivni)] nohı)*	(kendi) ayaklarında durmak
			[міцно (твердо)] триматися (держатися) на ногах	*([mitsno (tverdo) trımatısya (derjatısya) na nohah)*	(güçlü, sıkıca) ayaklarında tutunmak
stawać na nogi (1)	ayaklarda durmak	ayağa kalkmak (2)	стати (встати, звестися, піднятися і т.ін.) / ставати (зводитися, підніматися і т.ін.) на [свої (власні, рівні)] ноги (4)	*(statı (vstatı, zvestısya, pidnyatısya i t.in.) / stavatı (zvodıtısya, pidnimatısya t.in.) na [svoyi (vlasni, rivni)] nohı)*	(kendi) ayaklarında durmak (ayağa kalkmak, yükselmek)
być jedną nogą w grobie	bir ayağıyla mezarda olmak	bir ayağı çukurda olmak	стояти однією ногою в могилі	*(stoyatı odniyeyu nohoyu v mohılı)*	bir ayağıyla mezarda olmak

Tablo 3.11. Lehçe ve Ukraynacada “Ayak” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
wyciągnąć nogi	ayakları çıkartmak	nalları dikmek öbür dünyayı boylamak	витягти (витягнути, простягти, простягнути, протягнути)/витягати (витягувати, простягати) ноги	*(vıtyahtı (vıtyahnutı, prostyahtı, prostyahnutı, protyahnutı) / vıtyahatı (vıtyahuvatı, prostyahatı) nohı)*	bacakları uzatmak (germek)
przewracać/przewrocić (coś) do góry nogami	ayaklarla yukarıya çevirmek	altüst etmek	перевертати/перевернути догори дном (ногами, коренем) кого, що	*(perevertatı/perevernutı dohorı dnom (nohamı, korenem) koho, şço)*	birini, birşeyi (ayaklarla, köklerle) diple yukarıya çevirmek
tracić/stracić grunt pod nogami	ayaklar altında	sakata gelmek	втрачати / втратити ґрунт під ногами	*(vtraçatı / vtratıtı grunt pid nohamı)*	ayaklar altında

[279] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin ikinci anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 10.05.2025)

	zemini kaybetmek				zemini yitirmek
wstać (z łóżka) lewą nogą	(yataktan) sol ayakla kalkmak	sol tarafından kalkmak	встати з лівої ноги	*(vstatı z livoyi nohı)*	sol ayaktan kalkmak
do góry nogami	ayaklarla yukarıya	tepesi üstü baş aşağı[280]	догори ногами (дном)	*(dohorı nohamı (dnom))*	ayaklarla yukarıya (diple)
podstawić komuś nogę	birine ayak koymak	çelme takmak	підставляти / підставити ногу кому	*(pidstavlyatı / pidstavıtı nohu komu)*	birine ayak koymak
kuty na cztery nogi	dört ayağında dövülmüş	kaçın kurası[281] eski kurt gün görmüş	кований на всі чотири ноги (копита)	*(kovanıy na vsi çotırı nohı (kopıta))*	dört ayağının hepsinde dövülmüş

Tablo 3.12. "Ayak" İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Ayak	6	7	0	0

Her üç dilde ortak olarak "ayak" yer alan deyimlerde genellikle yorgunluğun ifade edildiği görülmektedir. İlave olarak kendine güven duygusu yine benzer şekilde her üç dilde "ayak" sözcüğü üzerinden ifade edilmiştir. Tablo 3.10'de yer alan "*bir ayağı çukurda olmak*" deyimi ile, Tablo 3.11'de yer alan "*nalları dikmek, öbür dünyayı boylamak*" deyimlerinin, "çok hasta olma" ya da "vefat etme" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri de dikkate alındığında, "ayak" sözcüğünün "hayatta olma, sağlıklı olma" hali ile ilişkilendirilmesi de söz konusudur.

Ayak dikey anlamda insan vücudunda en alttaki bölümdür. Bu yüzden "ayak" sözcüğü deyimlerde genellikle aşağılanmayı ve ahlaki baskıyı ifade etmektedir. Güç ve desteğin sembolü olarak kullanılabilmektedir. Bu anlamda Ukraynaca "*[міцно (твердо)] триматися (держатися) на ногах*" deyimi örnek olarak verilmiştir. Tablo 3.10'da Türkçe ve Lehçe

[280] Ömer Asım Aksoy'un Deyimler Sözlüğünde yer alan ifade, TDK elektronik sözlüğünde zarf olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr, 10.05.2025)

[281] Türkçe eşdeğer olarak verilen tüm ifadeler Ömer Asım Aksoy'un Deyimler Sözlüğünde yer alırken, TDK elektronik sözlüğünde mecaz sıfat, mecaz isim olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr, 10.05.2025)

eşdeğerleri yer almaktadır. İlave olarak "ayak" sözcüğü deyimlerde hız ve hareketi sembolize etmektedir.[282]

Lehçe Ukraynaca ve Türkçede tamamen farklı somatik bileşen içeren dört deyime ulaşılmıştır. Ek 2'deki tabloda detayı yer almaktadır. Bu deyimlerden birinde Lehçede somatik bileşen olarak "ayak", Ukraynacada "topuk", Türkçede ise "taban" yer almaktadır. İlgili sözcükler deyimde altı çizili olarak ifade edilmiştir. Söz konusu Lehçe deyim "*brać/wziąć nogi za pas*", eşdeğer Ukraynaca deyim "*накивати п'ятами*" (nakıvatı p'yatamı), eşdeğer Türkçe deyim "*tabanları yağlamak*" ifadesidir. Aslına bağlı kalınarak yapılan çeviri Lehçe için "bacaklarını kemerinin arkasına almak", Ukraynaca için ise "topuklarla hareket etmek" şeklindedir. Deyimlerin anlamı "hızlıca kaçmak" olup bunu sağlayan organlar ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

3.1.1.4. El ile İlgili Deyimler

"El" sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.13. Her Üç Dilde "El" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
wszystko, coś leci (komuś) z rąk	herşey, bir şey (birinin) elinden uçuyor	eli ayağı tutmamak	валитися з рук у кого	*(valıtısya z ruk u koho)*	birinin elinden düşmek
wymykać się/wymknąć się (komuś) z rąk	birinin elinden düşmek	elinden kurtulmak / paçayı kurtarmak	вирватися з рук чиїх	*(vırvatısya z ruk çiyih)*	birinin ellerinden kaçmak
dostać się w (czyjeś) ręce	birinin eline varmak		підвертатися (попадати, попадатися, потрапляти і т.ін.) / підвернутися (попасти, попастися, потрапити і т.ін.) під руку (в руки)	*(pidvertatısya (popadatı, popadatısya, potraplyatı i t.in.) / pidvernutısya (popastı, popastısya, potrapıtı i t.in.) pid ruku (v rukı))*	el altında tesadüfen karşılaşmak (düşmek, yakalanmak)
wpaść w (czyjeś) ręce	birinin eline düşmek	eline düşmek			
dostać (dorwać) (kogoś) w swoje ręce	kendi eline (birini)	ele geçirmek	Брати голими руками	*(bratı holımı rukamı)*	çıplak ellerle almak

[282] Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi, s.14.

	almak (yakalamak)				
mieć dwie lewe ręce do (czegoś)	(bir şeyin) iki eli olmak	elinden bir iş gelmemek	дві ліві руки	*(dvi livi rukı)*	iki sol el
mieć lepkie ręce	yapışkan eli olmak	eli uzun	мати довгі руки	*(matı dovhi rukı)*	uzun elleri olmak
			нечистий на руку	*(neçıstıy na ruku)*	eldeki temiz değil
nosić (kogoś) na rękach	(birini) kollarında taşımak	el üstünde tutmak	носити на руках кого	*(nosıtı na rukah koho)*	birini kollarında taşımak
plamić/splamić ręce (czyjąś) krwią	(birinin) kanıyla elleri lekelemek	elini kana bulamak	обагрити/обагряти [свої] руки кров'ю	*(obahrıtı/obahryatı [svoyi] rukı krov'yu)*	(kendi) ellerini kana bulamak
podawać komuś rękę	birini eli uzatmak	el vermek	подавати (давати і под.) / подати (дати і под.) [братню, помічну і т.ін.] руку [допомоги] ко му	*(podavatı (davatı i pod.)/podatı (datı i pod.) [bratnyu, pomiçnu i t.in.] ruku [dopomohı] komu)*	birine [kardeşçe, yardımsever likle vb.] [yardım] elini uzatmak (vermek)
podnosić/podnieść rękę na (kogoś)	(birine) eli kaldırmak	el kaldırmak	піднімати (підіймати, підводити, зводити і т.ін.) / підняти (підійняти, підвести, звести і т.ін.) руку (руки) на кого (3)[283]	*(pidnimatı (pidiymatı, pidvodıtı, zvodıtı i t.in.) / pidnyatı (pidiynyatı, pidvestı, zvestı i t.in.) ruku (rukı) na koho)*	kime eli (elleri) kaldırmak
podpisywać się/podpisać się pod (czymś) obiema rękami	iki elle (bir şeyin) altına imza atmak	dört elle sarılmak (veya yapışmak)	обома руками хапатися/схопитися (ухопитися) за кого--що	*(oboma rukamı hapatısya/shopıtısya (uhopıtısya) za koho -- şço)*	iki elle biri, bir şey için tutunmak/ kavramak
trzymać się (czegoś) rękami i nogami	eller ve ayaklarla (bir şeye) tutunmak				
mieć związane ręce	bağlı elleri olmak	eli kolu (eli ayağı) bağlı kalmak (veya olmak)	зв'язувати/зв'язати руки кому, чиї (2)[284]	*(zv'yazuvatı/zv'yazatı rukı komu, çıyi)*	kime, kimin elleri bağlamak

[283] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin üçüncü anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 09.05.2025)

[284] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin ikinci anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 09.05.2025)

z ręką na sercu	kalpte el ile	elini vicdanına koymak	покласти руку на серце	*(poklastı ruku na sertse)*	eli kalbe koymak
nabić rękę	eli doldurmak	eli yatmak eli alışmak ehil olmak	набити/набивати [собі́] руку на (в) чому	*(nabıtı/nabıvatı [sobi] ruku na (v) çomu)*	birşeyi eli doldurmak
przechodzić z rąk do rąk	elden ele geçmek	el değiştirmek elden ele geçmek	ходити по руках	*(hodıtı po rukah)*	ellerde yürümek

Tablo 3.14. Lehçe ve Ukraynacada “El” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
wyciągnąć do (kogoś) rękę (dłoń)	(birine) elini (avucunu) çıkartmak	destek olmak	грати на руку кому	*(hratı na ruku komu)*	kimin eline oynamak
			держатися руки чиєї, кого	*(derjatısya rukı çıyeyi, koho)*	kimin ellerine tutunmak
machnąć na (kogoś) (coś) ręką	(birine) (bir şeye) el ile sallamak	kendi haline bırakmak	махнути рукою	*(mahnutı rukoyu)*	el ile sallamak
mieć szczęśliwą rękę	şanslı eli olmak	tuttuğunu koparmak talihi yaver gitmek	легка рука у кого	*(lehka ruka u koho)*	birinde hafif el
odpuszczać/opuścić ręce	elleri bırakmak	pes etmek	опустити/опускати руки	*(opustıtı/opuskatı rukı)*	elleri indirmek
prosić/poprosić (kogoś) o rękę	birinin elini dilemek	evlenme teklif etmek	просити руки в кого, кого, чиєї	*(prosıtı pukı v koho, koho, çıyeyi)*	birinin elini dilemek
starać się o rękę	el için çabalamak				
ubiegać się o rękę	elin peşinden koşmak		виходьте за мене заміж	*(vıhod'te za mene zamij)*	beni evlilik için çıkınız
umywać ręce	elleri yıkamak	(bir yerden veya bir şeyden) elini ayağını (veya eteğini) kesmek (veya çekmek) kenara çekilmek sorumluluk almamak	умивати/умити руки	*(umıvatı/umıtı rukı)*	elleri yıkamak
wziąć się w garść	avuca başlamak	kendini toparlamak	брати/взяти себе в руки	*(bratı/vzyatı sebe v rukı)*	kendini ellere almak

		kendine gelmek			
			золоті руки	*(zoloti rukı)*	altın eller
złota rączka	altın el	on parmağında on marifet	майстер (рідше мастак) на всі руки	*(mayster (ridşe mastak) na vsi rukı)*	bütün ellerde usta
nałożyć na siebie ręce	birbirine elleri koymak	canına kıymak	накладати/на класти (наложити) на себе руки	*(nakladatı/naklastı (nalojıtı) na sebe rukı)*	kendine elleri koymak

Tablo 3.15. Lehçe ve Türkçede "El" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
			[по] сім неділь на тиждень справляти (мати)	*([po] sim nedil' na tıjden' spravlyatı (matı))*	haftada yedi Pazar gününe sahip olmak
siedzieć z założonymi rękami	ellerini üzerini koyarak oturmak	el el üstünde oturmak	бити байдики	*(bıtı baydıkı)*	bir şey yapmamayı dövmek

Tablo 3.16. "El" İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
El	15	9	1	0

Somatik deyimler içinde "el" içeren deyimler evrensel niteliktedir. Çünkü insanın en önemli fonksiyonlarını yerine getirmesini, toplumun tam anlamıyla parçası olabilmesini sağlamaktadır. "El" içeren deyimler genellikle çalışma, çalışkanlık ile ilişkilidir. Bu anlamda insanın niteliğini ifade eder şekilde kullanılabilmektedir. Örnek olarak verilen Ukraynaca deyim "*золоті руки*" ifadesidir.[285] Söz konusu deyim Tablo 3.14'de Türkçe ve Lehçe eşdeğerleri ile yer almaktadır.

[285] Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi", s.14.

Hristiyan ve Müslüman inancında benzer şekilde "el" çalışmanın ve vermenin sembolü olmuştur. Çalışma dışında "el", güç ve inanç gibi olgularla ile de ilişkilidir.[286]

Çalışmanın karşıtı olarak tembellik kavramının yine "el" somatik bileşeni üzerinden Türkçe deyimde "*el el üstünde oturmak*" deyimiyle ifade edildiği Tablo 3.15'de görülmektedir. Lehçe eşdeğer deyimi de yine "el" somatik bileşenini içermektedir.

Lehçe, Ukraynaca ve Türkçede tamamen farklı somatik bileşen içeren eşdeğer dört deyime ulaşılmıştır. Ek 2'deki tabloda detayı yer almaktadır. Bu deyimlerden birinde Lehçede somatik bileşen olarak "el", Ukraynacada "diz" bulunmaktadır. Söz konusu Lehçe deyim "*być w rękach (w ręku) boga*" ifadesidir. Birebir çevirisi "Tanrının ellerinde olmak" şeklindedir. Eşdeğer Ukraynaca deyim "*лежати в богів на колінах*" (lejatı v bohiv na kolinah) ifadesidir. Birebir çevirisi "Tanrının dizlerine uzanmak" şeklindedir. Eşdeğer Türkçe deyim ise "*işi Allah'a kalmak*" ifadesidir. Somatik bileşen içermemektedir. Lehçe ve Ukraynacada Tanrının iradesine olan teslimiyet, itaat çağrıştıran "diz" ve çalışma çağrıştıran "el" ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

Ek 2'deki tabloda detayı yer alan farklı somatik bileşen içeren deyimler arasında, Lehçede, "el" sözcüğünün yer aldığı bir diğer deyim "*jak, jakby ręką odjął*" ifadesidir. Eşdeğer Türkçe deyim "*uçup gitmek*" veya "*ortadan sır olmak*" ifadeleridir. Eşdeğer Ukraynaca deyim ise "*як (мов, ніби і т.ін.) язиком злизало кого, що*" (yak (mov, nibı , t.in.) yazıkom zlızalo koho, şço) ifadesidir. Ukraynaca deyimde "dil" sözcüğünün geçtiği, Türkçe deyimde ise somatik bileşen bulunmadığı görülmektedir.

Türkçe "*evlenme teklif etmek*" deyimi, kavramı temel alan gerçek anlamdaki bir deyimdir. Eşdeğer Ukraynaca deyim "*просити руки в кого*" (prosıtı rukı v koho) şeklindedir. Birebir çevirisi "birinin elini dilemek" şeklindedir. Lehçe eşdeğer deyimler ise "*prosić/poprosić (kogoś) o rękę, starać się o rękę, ubiegać się o rękę*" ifadeleridir. Aslına bağlı kalınarak yapılan çevirileri sırasıyla "birinin elini dilemek, el için çabalamak, elin peşinden koşmak" şeklindedir. Evlilik kurumu, birliktelik ile "el" sözcüğünün ilişkilendirildiği görülmektedir.

Ek 3'deki tabloda yer alan "*bir eli yağda bir eli balda (olmak)*" deyiminin Lehçe eşdeğeri "*żyć jak pączek w maśle*" ifadesi, Ukraynaca eşdeğeri ise "*як вареник у маслі (у смета́ні)*" (yak varenık u masli (u smetani)) deyimidir. "Varlık içinde yaşamak" anlamına gelen deyimlerde bu algının her üç dilde de *yağ* üzerinden sembolize edildiği görülmektedir.

[286] Çayenkova, "Somatıçni Frazeolohizmı z Komponentom "Ruka" (na Materiali Ukrayins'koyi, Turets'koyi ta Anhliys'koyi Mov), s.203.

Lehçe deyimde yer alan "masło" sözcüğü ile Ukraynaca deyimde geçen "масло" (maslo) sözcüğü "tereyağı" anlamına gelmektedir. Somatik bileşenin sadece Türkçe deyimde bulunduğu, Ukraynaca ve Lehçe deyimde yer almadığı görülmektedir.

Türk dil dünya görüşünde dört rakamını içeren deyimlerin genel olarak olumlu çağrışım içerdiği ifade edilmektedir.[287] "Bir işe özen göstermek" anlamındaki "*dört elle sarılmak*" deyimi hem somatik bileşen hem de rakam içermektedir. Tablo 3.13'de detayı yer almaktadır. Eşdeğeri durumundaki Lehçe ve Ukraynaca deyimlerin birebir çevirisine bakıldığında gerek aynı somatik bileşeni içerdiği gerekse de iki ele vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede "*gözünü dört açmak*" deyimi de farklı bir somatik bileşen içerse de aynı rakamı içermesi bağlamında örnek niteliğindedir. Tablo 3.7.'de görülebileceği üzere eşdeğeri durumundaki Lehçe ve Ukraynaca deyim rakam içermemekte, Lehçe deyim aynı somatik bileşeni, Ukraynaca deyim ise farklı olarak "kulak" sözcüğünü içermektedir.

3.1.1.5. Parmak ile İlgili Deyimler

"Parmak" sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.17. Her Üç Dilde "Parmak" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
nie kiwnąć palcem w bucie	ayakkabıda parmakla oynatmamak	parmağını bile oynatmamak	пальцем не поворухнути	*(pal'tsem ne povoruhnutı)*	parmakla hareket ettirmemek
nie ruszyć palcem	parmakla oynatmamak	kılı bile kıpırdamamak			
wtykać/wtyknąć (kogoś) palcami (palcem)	parmaklarla (parmakla) (birini) yerleştirmek	parmakla göstermek	тикати (штрикати, показувати і т.ін.) пальцями (пальцем) на кого	*(tıkatı (ştrıkatı, pokazuvatı i t.in.) pal'tsyamı (pal'tsem) na koho)*	parmaklarla (parmakla) birini işaret etmek (dürtmek, göstermek vb.)
		rezil etmek			
policyzć/zliczyć (kogoś) (coś) na palcach (jednej ręki)	(bir elin) parmaklarıyla (birini) (birşeyi) saymak	parmakla sayılacak kadar az olmak	на (по) пальцях [можна (легко)] перелічити (порахувати і т.ін.) кого, що	*(na (po) pal'tsyah [mojna (lehko)] pereliçıtı (porahuvatı i t.in) koho, şço)*	parmaklarla birini, birşeyi [muhtemelen kolayca] saymak (belirli bir

[287] Sonnur Aktay, "Rus ve Türk Kültüründe Rakamlı Deyimler Üzerine Kültürdilbilimsel Bir İnceleme", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.8, sy.25, 2020, s.242.

					sayıya, belirli bir zamana kadar saymak vb.)
(coś) przecieka/przeciekło (komuś) przez palce	parmak tarafından (bir şey) (birine) sızıyor/sızmış	(parmaklarının arasından) akıp (kaçıp) gitmek	текти (розтікатися, іти і т.ін.) / потекти (розтектися, піти і т.ін.) крізь пальці (поміж пальцями)	*(tektı (roztikatısya, ıtı i t.in.) / potektı (roztektısya, pitı i t.in.) kriz' pal'tsi (pomij pal'tsyamı))*	akmak (yayılmak, gitmek vb.) / parmaklar arasından (parmaklar arasında) akmak (yayılmak, gitmek vb.)
maczać w (czymś) palce	parmakları bir şeye daldırmak	parmağı olmak	докладати/доласти [своїх] рук до чого	*(dokladatı/doklastı [svoyih] ruk do çoho)*	[kendi] ellerini birşeye ek olarak koymak
palce lizać	parmak yalamak	parmaklarını (birlikte) yemek	[тільки] пальчики (рідше пальці) оближеш	*([til'kı] pal'çıkı (ridşe pal'tsi) oblıjeş)*	[sadece] parmakçıkları (nadiren parmakları) yalayın
niebo w gębie	ağızda cennet				

Tablo 3.18. Lehçe ve Ukraynacada “Parmak” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
znać (coś) jak własną kieszeń	(bir şeyi) kendi cebin gibi bilmek	avucunun içi gibi bilmek	як свої (своїх) п'ять пальців, зі сл. знати, вивчити	*(yak svoyi (svoyih) p'yat' pal'tsiv, zi sl. znatı, vıvçıtı)*	kendi (kendinin) beş parmağı gibi; bilmek, öğrenmek kelimeleri ile birlikte
znać na wylot	deliği bilmek				
mieć w małym palcu	küçük parmakta olmak				
patrzeć przez palce	parmak ile bakmak	görmezden gelmek	дивитися крізь пальці	*(dıvıtısya kriz' pal'tsi)*	parmaklar sayesinde bakmak
palcem niczego nie tknąć	hiçbir şeye parmakla dokunmamak	elini sürmemek	і пальцем не торкатися/не торкнутися чого, до чого	*(i pal'tsem ne torkatısya/ne torknutısya çoho, do çoho)*	bir şeye parmakla dokunmamak

Tablo 3.19. "Parmak" İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Parmak	6	3	0	0

Parmağın sayı sayma aracı olarak kullanılmasının deyimlere de geçtiği, miktar zarfı anlamında "*parmakla sayılacak kadar az olmak*" deyiminin Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerinde benzer şekilde kullanıldığı Tablo 3.17'de görülmektedir.

Bir organ olarak yemek yemeye yardımcı olan parmak, simgesel açıdan anlam kazanmış ve bu özelliğiyle "*parmaklarını birlikte yemek*" deyiminde kullanılmıştır. Adı geçen deyimin Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerinde de aynı somatik bileşeni içerdiği Tablo 3.17'de görülmektedir.

"Bir yeri veya bir şeyi çok iyi bilmek" anlamındaki "*avucunun içi gibi bilmek*" deyiminin Tablo 3.18'de yer alan Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerının birebir tercümelerine bakıldığında somatik bileşen olarak "parmak" sözcüğünün yer aldığı görülmektedir. Türkçe deyim ile aynı somatik bileşeni içermese de paralel bir bakış açısı bulunmaktadır.

3.1.1.6. Kulak ile İlgili Deyimler

"Kulak" sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.20. Her Üç Dilde "Kulak" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
			розпускати (розставляти)/ розпустити (розставити) вуха (уха)	*(rozpuskatı (rozstavlyatı)/ rozpustıtı (rozstavıtı) vuha (uha))*	kulakları bırakmak (yaymak)
dać/dawać ucha (komuś) (czemuś)	(birine) (birşeye) kulak vermek	(birisini) (bir şeyi) can kulağıyla dinlemek	наставляти (нащулювати)/ наставити (нащулити) вуха (вухо)	*(nastavlyatı (naşçulyuvatı)/ nastavıtı (naşçulıtı) vuha (vuho))*	kulakları ayarlamak (dinlemek)
nie wierzyć wlasnym uszom	kendi kulağına inanmamak	kulağına inanamamak	не вірити/не повірити [своїм (власним)] вухам	*(ne virıtı/ne povirıtı*	kendi kulaklarına inanmamak

				[svoyim(vlasnım)] buham)	
puszczać (coś) mimo uszu	kulaklara rağmen bırakmak	kulak arkası (veya ardı) etmek	пропускати (пускати)/ пропустити (пустити) повз вуха	*(propuskatı (puskatı)/propustıtı (pustıtı) povz vuha)*	kulağın yanından geçmesine izin vermek (tutmayı bırakmak)
słuchać jednym uchem, a drugim wypuszczać	bir kulağınla dinlemek ikinci ile bırakmak	bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak	в одне (одно) вухо впускати/впустити а в друге випускати/випустити	*(v odne (odno) vuho vpuskatı/vpustıtı a v druhe vpuskatı/vıpustıtı)*	bir kulağına girmek, ikinciden çıkmak
zatykać na coś uszy[288]	birşeye kulakları tıkamak	kulak (veya kulaklarını) tıkamak	затикати/заткнути вуха	*(zatıkatı/zatknutı vuha)*	kulakları tıkamak
udawać że się nie słyszało	duymamış gibi davranmak	duymazlıktan gelmek			
słoń nadepnął na ucho	fil kulağa bastı	kulağı olmamak	ведмідь (слон) на вухо наступив	*(vedmid' (slon) na vuho nastupıv)*	ayı (fil) kulağa bastı
nadstawiać / nadstawic ucha (uszu)	kulağı (kulakları) uzatmak	kulak kabartmak	насторожувати (нагострювати, нашорошувати і т.ін.) / насторожити (нагострити, нашорошити і т.ін.) вуха (уха)	*(nastrojuvatı (nahostryuvatı, naşoroşuvatı i t.in.) / hastorojıtı (nahostrıtı, naşoroşıtı i t.in.) vuha (uha))*	kulakları uyandırmak (keskinleştirmek)

Tablo 3.21. Lehçe ve Ukraynacada "Kulak" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
ciągnąć za uszy	kulakları çekmek	destek olmak / yardım etmek	витягувати (тягти, тягнути) / витягти за вуха кого	*(vıtyahuvatı (tyahtı, tyahnutı) / vıtyahtı za vuha koho)*	birini kulaklarından çekmek
jeść aż się uszy trzęsą	kulaklar çınlayana kadar yemek	yalayıp yutmak	аж за (поза) вухами (рідше ушами) лящить, зі сл. їсти	*(aj za (poza) vuhamı (ridşe uşamı) lyaşçıt', zi sl. yistı)*	kulaklara kadar çınlamak, yemek kelimesi ile birlikte

[288] Kübra Mutlu, "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Benzer Atasözü ve Deyimlerin Önemi ve Polonyalılara Türkçe Öğretiminde Bunların Kullanımı", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, C. 64, sy.2, 2017, s.263.

Tablo 3.22. Lehçe ve Türkçede "Kulak" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
coś obiło się komuś o uszy	birinin kulağına bir şey sıçradı	kulağına çalınmak	на слуху перев. зі сл. бути	*(na sluhu perev. zi sl. butı)*	duyduğuma göre, olmak kelimesi ile birlikte

Tablo 3.23. "Kulak" İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Kulak	7	2	1	0

"Kulak" sözcüğü deyimlerde temel anlamı olan "duymak" ve çevresindeki dünyayı tanımlamak ile ilintili kullanılmaktadır. İlave olarak "kulak" simgesinin gizem ve güçlü duygularla ilişkili olduğu ifade edilmektedir.[289] Kulak sözcüğünü içeren deyimlerin işitsel algının özelliklerini ve iletişimsel davranışı sembolize ettiği belirtilmektedir.[290]

Tablo 3.20'de yer alan her üç dilde ortak olarak "kulak" içeren deyimlerin anlamlarına bakıldığında tamamının işitsel algı ile ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Sadece "*kulağı olmamak*" deyiminin Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerine bakıldığında, ilave olarak "fil" ya da "ayı" kelimelerini içerdiği görülmektedir.

"İştahla yemek" anlamındaki Türkçe deyim "*yalayıp yutmak*" ifadesinin Tablo 3.21'da yer alan Lehçe ve Ukraynaca eşdeğer deyimlerine bakıldığında, iştahın "kulaklar" üzerinden sembolize edildiği görülmektedir.

3.1.1.7. Ağız ile İlgili Deyimler

"Ağız" sözcüğü TDK elektronik sözlüğünde, Lehçe ve Ukraynacadan farklı olarak, anatomik organ anlamının yanında diyalekt ve üslup, ifade biçimi anlamında kullanılmaktadır.[291]

[289] Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi", s.15.
[290] Canan Paşalıoğlu, "Sopostavıtel'nıy Analiz Frazeologızmov s Komponentom "Uho" (Na Materiale Turetskogo i Russkogo Yazıkov)", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C.8, sy.1, s.134.
[291] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 11.05.2025.

"Ağız" sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.24. Her Üç Dilde "Ağız" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
zamykać/zamknać usta (komuś)	(birine) ağzı kapatmak	ağzını kapamak	[і] рота не розкривати (не роззявляти) / не розкрити (не роззявити)	*([i] rota ne rozkrıvatı (ne rozzyavlyatı) / ne rozkrıtı (ne rozzyavıtı))*	ağız açmamak
nie puścić pary z gęby	ağızdan buhar bırakmamak	ağzını sıkı veya pek tutmak	ні (ані) пари з вуст (з рота)	*(ni (ani) parı z vust (z rota))*	ağızdan buhar yok
nie brać/nie wziąć (czegoś) do ust	(bir şey) ağzına almamak	ağzına sürmemek	в рот не брати/не взяти чого (1)[292]	*(v rot ne bratı/ne vzyatı çoho)*	birşeyi ağzına almamak
nabrać wody w usta	ağza su almak	ağzından çıt çıkmamak ağız dil vermemek	набрати води в рот	*(nabratı vodı v rot)*	ağza su almak
trzymać gębę na kłódkę	ağzı kilitte tutmak	ağzına kilit takmak (veya vurmak)	тримати рот на замку	*(trımatı rot na zamku)*	ağzı kilitte tutmak

Tablo 3.25. Ukraynaca ve Türkçede "Ağız" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
mieć mleko pod nosem (na brodzie)	burnun altında (sakalda) süt olmak	ağzı süt kokmak	губи в молоці у кого	*(hubı b molotsi u koho)*	kimin dudakları sütte
			[ще] [материне] молоко на губах не обсохло	*([şçe] [materıne] moloko na hubah ne obsohlo)*	[hala] [annenin] sütü dudaklarda kurumamış
puścić farbę	boyayı serbest bırakmak	ağzındaki baklayı çıkarmak	розв'язати / розв'язувати язик (язика, рота, мову і т.ін.)(3)[293]	*(rozv'yazatı/rozv'yazuvatı yazık (yazıka, rota, movu i t.in.))*	dil çözmek (dili, ağzı, dili vb.)

[292] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin birinci anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 08.04.2025)
[293] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin üçüncü anlamı ile eşdeğerlik sağlamaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 08.04.2025)

Tablo 3.26. “Ağız” İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Ağız	5	0	0	2

Çalışmaya konu olan her üç dilin deyimlerinde ortak olarak yer alan “ağız” sözcüğünün, “dil” ile benzer şekilde iletişimde aldığı görev çerçevesinde “susmak, konuşmamak” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Tablo 3.25’de yer alan “*ağzı süt kokmak*” deyiminde ise farklı bir durum söz konusudur. Deyimde tecrübesizlik hali Türkçe ve Ukraynacada ortak olarak *ağız, dudak* somatik bileşeni ile, Lehçede ise *burun* somatik bileşeni ile ifade edilmiştir. Ancak her üç deyimde ortak bakış açısıyla anlamı veren simgesel araç “süt” sözcüğüdür.

3.1.1.8. Burun ile İlgili Deyimler

Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe elektronik sözlüklerde “burun” sözcüğünün anlamı kontrol edildiğinde anatomik organ olmasının yanı sıra, Türkçede direkt mecaz olarak “büyüklük taslama” anlamının bulunduğu dikkat çekmektedir.[294]

“Burun” sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.27. Her Üç Dilde “Burun” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
zadzierać nosa	burnu kaldırmak	kendini beğenmek burnu havada[295] burnu Kafdağı'nda (olmak)	гнути (дерти, задирати і т.ін.) / загнути (задерти і т.ін.) кирпу (носа, ніс) перед ким	*(hnutı (dertı, zadıratı i t.in.) / zahnutı (zadertı i t.in.) kırpu (nosa, nis) pered kım)*	birinin önünde kısa burnunu bükmek (parçalamak, yukarı kaldırmak)
wtykać (wsadzać) (wścibiać) nos w (coś) (gdzieś)	(bir şeye) (bir yere) burun sokmak	burnunu (bir şeye), (bir yere) sokmak, karışmak	встромляти (сунути і т.ін.) / встромити (всунути і т.ін.) [свого] носа ([свій]	*(vstromlyatı (sunutı i t.in) / vstromıtı (vsunutı i t.in) [svoho] nosa ([sviy] nis)*	[kendi] burnunu birşeye, bir yere sokmak

[294] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, http://pl.wiktionary.org/wiki/nic, https://goroh.pp.ua/ Тлумачення/ніс, 09.05.2025.

[295] TDK elektronik sözlükte mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025)

			ніс) перев. у що, куди	*perev. u şço, kudı)*	
kręcić nosem na (coś)	burunla bir şeye sarmak	burun kıvırmak	крутити/покрутити носом	*(krutıtı/pokrutıtı nosom)*	burunla çevirmek
pod nosem	burnun altında	burnunun dibine sokulmak	під (перед) [самим] носом	*(pid (pered) [samım] nosom)*	burnun altında (önünde)
widzieć tylko koniec swego nosa	sadece burnunun sonunu/ucunu görmek	burnunun ucundan ötesini (veya ilerisini) görmemek	не бачити далі свого носа	*(ne baçıtı dali svoho nosa)*	kendi burnunun ötesini görmemek

Tablo 3.28. Lehçe ve Ukraynacada "Burun" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
wodzić (kogoś) za nos	(kimin) burun için götürmek	(birini) parmağında oynatmak	водити за носа	*(vodıtı za nosa)*	burun için götürmek
mieć muchy w nosie	burnunda sinekler olmak	surat asmak	мати мухи (муху) в носі	*(matı muhı (muhu) v nosi)*	burnunda sinekler olmak

Tablo 3.29. "Burun" İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Burun	5	2	0	0

"Burun" sözcüğü bilgi almak ve fazla merak ile ilişkili olarak deyimlerde kullanılmaktadır. Merak ile ilgili Ukraynaca "*встромлятu (сунутu і т.ін.) / встромитu (всунутu і т.ін.) [свого] носа ([свій] ніс) перев. у що, куди*" (vstromlyatı (sunutı i t.in) / vstromıtı (vsunutı i t.in) [svoho] nosa ([sviy] nis) perev. u şço, kudı) deyimi örnek olarak verilmiştir.[296] Söz konusu deyimin Türkçe eşdeğeri "*burnunu (bir şeye), (bir yere) sokmak, karışmak*", Lehçe eşdeğeri ise "*wtykać (wsadzać) (wścibiać) nos w (coś) (gdzieś)*" ifadeleridir.

[296] Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi, s.14.

Ukraynaca ve Lehçe deyimin birebir çevirilerinin Türkçe eşdeğer deyime yakın olduğu görülmektedir.

Lehçe Ukraynaca ve Türkçede tamamen farklı somatik bileşen içeren eşdeğer dört deyime ulaşılmıştır. Ek 2'deki tabloda detayı yer almaktadır. Bu deyimlerden birinde Ukraynacada "burun", Türkçede "avuç" yer almakta, Lehçe eşdeğer deyimde ise somatik bileşen bulunmamaktadır. Ukraynaca deyim "*лишитися (залишитися і т.ін.) з носом*" (lışıtısya (zalışıtısya i t.in.) z nosom) ifadesidir. Birebir çevirisi "burunla kalmak" şeklindedir. Eşdeğer Türkçe deyim "*avucunu yalamak*" ifadesidir. Eşdeğer Lehçe deyim ise "*ktoś obchodzi się smakiem*" ifadesidir. Birebir çevirisi "biri tatla ilgileniyor" şeklindedir. Deyimlerin anlamı "umduğunu bulamamaktır". Arzu edilene ulaşamama hali Ukraynaca ve Türkçede bir organ ile baş başa kalma şeklinde ifade edilirken, Lehçede böyle bir ilişkilendirilme görülmemektedir.

"Burun" kelimesinin mecazi olarak Türkçe deyimlerde kullanımı ile gurur, kibir, kendini beğenmişlik ile bencillik ifade edilmektedir.[297] Bu anlamda "*burnu Kafdağı'nda (olmak)*" deyimi kullanılmaktadır. Söz konusu deyimin Lehçe eşdeğeri "*zadzierać nosa*" ifadesidir. Birebir çevirisi "burnu kaldırmak" şeklindedir. Ukraynaca eşdeğeri ise "*гнути (дерти, задирати і т.ін.)/загнути (задерти і т.ін.) кирпу (носа, ніс) перед ким*" (hnutı (dertı, zadıratı i t.in.)/zahnutı (zadertı i t.in.) kırpu (nosa, nis) pered kım) deyimidir. Birebir çevirisi ise "birinin önünde kısa burnunu bükmek (parçalamak, yukarı kaldırmak)" şeklindedir. Kibir her üç dilde aynı somatik bileşen "burun" ile ifade edilmiştir.

Duygu durumunu ifade eden diğer bir Türkçe deyim "*burun kıvırmak*" ifadesidir. "Önem vermemek" anlamında kullanılmaktadır.[298] Eşdeğer Lehçe deyim "*kręcić nosem na (coś)*", Ukraynaca deyim ise "*крутити/покрутити носом*" (krutıtı/pokrutıtı nosom) ifadeleridir. Duygu durumu benzer şekilde her üç dilde "burun" somatik bileşeni üzerinden ifade edilmektedir.

"Dar görüşlü olmak" anlamında Türkçede "*burnunun ucundan ötesini (veya ilerisini) görmemek*" deyimi kullanılmaktadır. Eşdeğer Lehçe deyim "*widzieć tylko koniec swego nosa*" ifadesidir. Birebir çevirisi Türkçe deyime yakın olup "sadece burnunun sonunu görmek" şeklindedir. Eşdeğer Ukraynaca deyim ise "*не бачити далі свого носа*" (ne baçıtı dali svoho nosa) ifadesidir. Birebir çevirisi "kendi burnunun ötesini görmemek" şeklindedir. Bu

[297] Özkan ve Şadiyeva, "Somatik Deyimler", s.140.
[298] Paşalıoğlu, "Rusça ve Türkçe Deyimlerde Burun Kavramı: Kültürdilbilimsel Bir İnceleme", s.844.

deyimlerde “burun”, hem mesafe algısını ortaya koyan somatik bileşen, hem de mecaz olarak da “dar görüşlü” anlamında kullanılmıştır.

3.1.1.9. Kalp ile İlgili Deyimler

Kalp, kan dolaşımında görevli hayati organdır. Bu somut görevinin dışında manevi çağrışımı daha fazladır, duyguların sığınağıdır. Bu çerçevede eşdeğer deyimlerin tespitinde “gönül” ve “yürek” kavramları eş anlamlı olarak değerlendirilmiştir.

“Kalp” sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.30. Her Üç Dilde “Kalp” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
gołębie serce	güvercin kalbi	yufka yürekli[299]	мати м'яке серце	*(matı m'yake sertse)*	yumuşak kalbi olmak
mieć miękkie serce	yumuşak kalbi olmak				
mieć serce z wosku	balmumundan kalbi olmak				
mieć twarde serce	sert kalbi olmak	katı (taş) yürekli[300]	мати кам'яне (камінне) серце	*(matı kam'yane (kaminne) sertse)*	taş kalbi olmak
otwierać/otworzyć przed (kimś) serce	birinin önünde kalbi açmak	içini dökmek yüreğini açmak	відкривати (розкривати)/ відкрити (розкрити) душу (серце) кому, перед ким	*(vidkrıvatı (rozkrıvatı)/vidkrıtı (rozkrıtı) duşu (sertse) komu, pered kım)*	birine, birinin önünde ruhu (kalbi) açmak
podbijać/podbić (czyjeś) serce	(birinin) kalbini fethetmek	kalp (veya kalbini) kazanmak (veya fethetmek) kalbini çalmak	полонити серце	*(polonıtı sertse)*	kalbi ele geçirmek

[299] TDK elektronik sözlüğünde mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025)

[300] Ömer Asım Aksoy’un Deyimler Sözlüğünde yer alan ifade, TDK elektronik sözlüğünde mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025)

bez serca	kalpsiz	kalpsiz[301]	не мати серця	*(ne matı sertsya)*	kalbi olmamak
złamać serce	kalp kırmak	kalp kırmak	розбивати/розбити серце (душу) чиє (чию), кому	*(rozbıvatı/rozbıtı sertse (duşu) çıye (çıyu), komu)*	birinin kalbini (ruhunu) parçalamak
serce się kraje	kalp kırılıyor	yüreği parçalanmak	душа (серце) розривається (рветься) надвоє (навпіл) у кого, чия (чиє)	*(duşa (sertse) rozrıvayet'sya (rvet'sya) nadvoye (navpil) u koho, çıya (çıye))*	kimin ruhu (kalbi) ikiye (yarıya) bölünür (yırtılır)
serce krwawi	kalp kanıyor	acı çekmek yüreği cız etmek			
serce zamarło	kalp dondu	yüreği yerinden oynamak	серце падає (обривається)/впало (обірвалося) у кого, чиє	*(sertse padaye (obrıvayet'sya)/ vpalo (obirvalosya) u koho, çıye)*	kimin kalbi düşer (kırılır)/düştü (kırıldı)
serce komuś stanęło w gardle	birinin kalbi boğazında durdu	yüreği ağzına gelmek	серце опинилося в п'ятах	*(sertse opınulosya v p'yatah)*	kalp topuklarda durdu

Tablo 3.31. Lehçe ve Ukraynacada “Kalp” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
boli (kogoś) serce	(birinin) kalbi acıyor	içi sızlamak	серце болить / заболіло (зболіло, наболіло); душа болить (зболіла)	*(sertse bolıt'/zabolilo (zbolilo, nabolilo); duşa bolıt' (zbolila))*	kalp ağrıyor (ağrımaya başladı, ağrılı hale geldi); ruh ağrıyor (ağrımaya başladı)
nie mieć Boga w sercu	kalpte Allah olmamak	Allah'tan korkmamak	не мати Бога в душі (в серці, в животі)	*(ne matı boha v duşi (v sertsi, v jıvoti))*	ruhta (kalpte, karında) Allah olmamak
czytać w (czyichś) myślach (sercu) (oczach)	birinin düşüncelerini (kalbini) (gözlerini) okumak	(birisinin) içini okumak	читати в душі чиїй (в серці чиєму)	*(çıtatı v duşi çıyiy (v sertsi çıyemu))*	birinin ruhunda (kalbinde) okumak

Tablo 3.32. “Kalp” İçeren Deyimler Özet Tablo

[301] Türkçe ifade TDK elektronik sözlüğünde sıfat, eşdeğer Lehçe ifade elektronik sözlükte sıfat tamlaması, eşdeğer Ukraynaca ifade ise elektronik sözlükte deyim olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, https://pl.wiktionary.org/wiki/bez_serca, https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 10.05.2025)

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	*Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler*	*Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler*	*Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler*
Kalp	9	3	0	0

"Kalp" sözcüğünün deyim ve atasözlerinde aşk, dilek, bireyin karakteri, nezaket, hakikat, korku gibi sembolize anlamlar taşıdığı ifade edilmektedir.[302]

Türkçe deyimlerde sevinme, acıma, bunalma gibi duygular, "kalp" ve "yürek" sözcükleri ile dile getirilmektedir.[303] Örnek olarak "*yüreği parçalanmak*" deyimi Tablo 3.30'da yer almaktadır. Eşdeğeri olan Lehçe ve Ukraynaca deyimlerin aslına uygun çevirilerine bakıldığında benzer şekilde "kanamak, kırılmak, bölünmek" fiilleri ile "kalp" somatik bileşeni üzerinden acıma duygu durumunun ifade edildiği görülmektedir.

Tablo 3.30'da görüldüğü üzere insanın karakterini ya da duygusal durumunu ifade eden deyimlerin Lehçe ve Ukraynacada "kalp" ile kurulduğu dikkat çekmektedir. Aynı tabloda yer alan "*yüreği ağzına gelmek*" deyiminin Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri ile ilgili detaylara önceki bölümlerde yer verilmiştir. Her iki dildeki deyimlerin aslına bağlı kalınarak yapılan çevirisinde, korku ve endişenin, kalp ya da yüreğin ağza ya da topuklara gitmesi şeklinde anlam aktarması yolu ile ifade edildiği görülmektedir.

3.1.1.10. Kafa ile İlgili Deyimler

Kafa ve baş sözcüğü eş anlamlı olarak değerlendirilmiştir. Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe elektronik sözlükler kontrol edildiğinde sözcük anlamı olarak anatomik organ anlamının yanı sıra, akıl, zeka, zihniyet, başkan, yetkili kişi vb. mahiyette anlamlarının bulunduğu görülmektedir.[304]

"Kafa" sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.33. Her Üç Dilde "Kafa/Baş" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	

[302] Jale Coşkun, "Somatik Deyim Olan "Kalp" Sözcüğünün Rusça ve Türkçe Karşılaştırmalı Analizi", **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sy.23, 2021, s.545-547.
[303] Özkan ve Şadiyeva, "Somatik Deyimler", s.138.
[304] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, https://pl.wiktionary.org/wiki/głowa, https://goroh.pp.ua/, 09.05.2025.

zawracać (komuś) głowę	(birine) kafayı döndürmek	kafa (veya kafasını) şişirmek	морочити голову	*(moroçıtı holovu)*	kafayı rahatsız etmek
chować / schować głowę w piasek	başı kumda saklamak	deve kuşu gibi başını kuma sokmak	ховати голову в пісок	*(hovatı holovu v pisok)*	başı kuma saklamak
głowa (komuś) pęka (puchnie)	(birine) kafa patlıyor (şişiyor)	başı tutmak	голова лопається	*(holova lopayet'sya)*	baş kabuğunu yırtıyor
łamać (suszyć) sobie głowę nad (czymś)	(bir şey) üzerinde kendi kafasını kırmak (kurutmak)	kafa patlatmak kafa yormak	ламати [собі] голову	*(lamatı [sobi] holovu)*	[kendi] kafasını kırmak
mieć głowę nie od parady	geçit töreninden olmayan kafası olmak	kafası çalışmak	мати голову на плечах	*(matı rolovu na pleçah)*	omuzlarda başı olmak
mieć głowę na karku	kafayı boyunda tutmak	aklı başında olmak	макітра розуму в кого	*(makitra rozumu v koho)*	kimde tas aklı
			мати олію в голові	*(matı oliyu v holovi)*	kafada sıvı yağ olmak
nosić głowę wysoko	kafayı yüksek tutmak	başını dik tutmak	високо нести (тримати) голову	*(vısoko nestı (trımatı) holovu)*	kafayı yüksek tutmak
zaprzatać sobie (czymś) głowę	birinin kafasını işgal etmek	(bir şeyi) kafaya takmak	сушити/висушити [собі́] голову (мозок) над чим, чим (3)[305]	*(suşıtı/vısuşıtı [sobi] holovu (mozok) nad çım, çım)*	bir şey hakkında, bir şey ile [kendi] başını kurutmak
			вбивати/вбити собі в голову що	*(vbıvatı/vbıvıtı sobi v holovu şço)*	kendi başına sokmak
			забивати / забити голову чим	*(zabıvatı/zabıtı holovu çım)*	bir şeyle kafaya sokmak
mieć głowę w chmurach	kafa bulutlarda olmak	aklı bir (veya beş) karış yukarıda (veya havada) olmak	вітер у голові [грає (віє, свище, посвистує і т.ін.)] у кого	*(viter u holovi [hraye (viye, svışçe, posvıstuye i t.in.)] u koho)*	kimde kafada rüzgar [oynuyor (üfler, ıslık çalmak, düdük çalmak vb.)

[305] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin üçüncü anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 09.05.2025)

Tablo 3.34. Lehçe ve Ukraynacada “Kafa/Baş” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
mieć pusto w głowie	boş kafaya sahip olmak	kuş beyinli[306]	порожньо в голові (у лобі) в кого (1)[307]	*(porojn'o v holovi (u lobi) v koho)*	birinin kafasında (alnında) boşluk
ptasi móżdżek	kuş beyinli				
kurzy móżdżek	tavuk beyinli				
posypać głowę popiołem	başa külle serpmek	karalar bağlamak	посипати голову попелом	*(posıpatı holovu popelom)*	başa kül serpmek
od stóp do głów	ayaktan başa	tepeden tırnağa	з голови до п'ят	*(z holovu do p'yat)*	baştan topuğa
			з (від) голови [аж] до ніг (до стіп)	*(z (vid) holovı [aj] do nih (do stip))*	baştan ayağa
(coś) wyleciało (komuś) z głowy	(bir şey) (birinin) kafasından uçtu	aklından çıkmak	вилетіти (вивітритися)/ вилітати (вивітрюватися) з голови (з пам'яті)	*(vıletitı (bıvitrıtısya)/ vılitatı (vıvitryuvatısya) z holovı (z pam'yati))*	kafadan (hafızadan) uçmak
przyjść, wpaść (komuś) do głowy	(birinin) kafaya gelmek, düşmek	aklına gelmek	прийти/приходити в голову	(prıytı/prıhodıtı v holovu)	kafaya gelmek kafaya yönelmek
			кинутися в голову	*(kınutısya v holovu)*	kafaya yönelmek

Tablo 3.35. Lehçe ve Türkçede “Kafa/Baş” İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
zawracać/zawrócić (komuś) w głowie	birine kafasında döndürmek	başını döndürmek	зводити/звести з розуму (з ума)	*(zvodıtı/zvestı z rozumu (z uma))*	akıldan (mantıktan) çekmek
pójść po rozum do głowy	aklı başına gelmek	aklını başına toplamak	доводити/довести до розуму (до ума, до глузду)	*(dovodıtı/dovestı do rozumu (do uma, do hluzdu))*	akla (akla, mantığa) götürmek

[306] Ömer Asım Aksoy’un Deyimler Sözlüğünde yer alan ifade, TDK elektronik sözlükte mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025)

[307] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin birinci anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 09.05.2025)

świat się komuś wali na głowę	dünya birinin kafasına yıkılıyor	dünya başına yıkılmak	світ [догори ногами] перевертається (перекидається) / перевернувся (перекинувся)	*(svit [dohorı nohamı] perevertayet'sya (perekıdayet'sya) /perevernuvsya (perekınuvsya))*	dünya [ayaklarla yukarıya] dönüyor (devriliyor)/döndü (devrildi)

Tablo 3.36. Ukraynaca ve Türkçede "Kafa/Baş" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
(mieć) sztywny, twardy kark	sert, katı boynu (olmak)	başına buyruk[308]	сам (сама) собі голова	*(sam (sama) sobi holova)*	kendi kafası
sam w sobie	kendi kendine		сам по собі́	*(sam po sobi)*	kendi kendine

Tablo 3.37. "Kafa/Baş" İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Kafa/Baş	8	5	3	1

Eski zamanlardan itibaren dil bilimi ilişkilendirmenin ve metaforun yönünü oluşturmaktadır. "Kafa" zihni ve düşünceleri kontrol ettiği için bu anlamdaki ilişkilendirmelerin temel somatik bileşenidir. Örnek olarak Ukraynaca "*мати голову на плечах*" (matı holovu na pleçah) deyimi verilmiştir. İlave olarak "kafa" insanın fiziksel durumu, faaliyeti ve ölçü ya da kademe ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. İnsan faaliyetini ifade eden Ukraynaca deyim örneği olarak "*ховати голову в пісок*" (hovatı holovu v pisok) ifadesi verilmiştir.[309] Tablo 3.33'de ayrıntılı görülebileceği üzere söz konusu deyimin Türkçe eşdeğeri "*deve kuşu gibi başını kuma sokmak*" ifadesidir. Lehçe eşdeğeri ise "*chować /schować głowę w piasek*" ifadesidir. Lehçe ve Ukraynaca ifadenin birebir çevirileri incelendiğinde, Türkçe deyimde ilave olarak "deve kuşu gibi" benzetmesi ile anlatımın güçlendirildiği görülmektedir.

[308] Ömer Asım Aksoy'un Deyimler Sözlüğünde yer alan ifade, TDK elektronik sözlüğünde mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025)
[309] Bortun, "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi, s.14.

Deyimlerde zeka ile ilişkilendirmelerin temelinde "kafa" sözcüğü bulunmaktadır. Tablo 3.34'de görülen "*kuş beyinli*" deyiminin Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri kontrol edildiğinde, "akılsız olma" anlamının her iki dilde paralel şekilde "kafada boşluk olmak" birebir çevirisindeki deyimlerle izah edilmesi dikkat çekicidir.

Tablo 3.35'de yer alan "umutlarını yitirmek" anlamındaki "*dünya başına yıkılmak*" deyiminin Lehçe eşdeğerinin aynı somatik bileşen ile kurulduğu, Ukraynaca eşdeğerinde ise somatik bileşen bulunmadığı görülmektedir. Buna karşın her üç deyimde ortak olarak "dünya" sözcüğünün yer aldığı dikkat çekmektedir.

3.1.1.11. Diz ile İlgili Deyimler

"Diz" sözcüğünün yer aldığı eşdeğer deyimlere, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 3.38. Her Üç Dilde "Diz" İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
		diz çökmek	ставати/стати на коліна перед ким	*(stavatı/statı na kolina pered kım)*	birinin önünde dizde durmak
padać na kolana	diz çökmek	boyun eğmek	падати/впасти на коліна (навколішки, ниць) перед ким	*(padatı/vpastı na kolina (navkolişkı, nıts') pered kım)*	birinin önünde dize düşmek (dize, yüz aşağı)
padać przed kimś,przed czymś na kolana	birinin, birşeyin önünde dize düşmek	diz çökmek (saygı)	лягати/лягти до ніг (під ноги і т.ін.) кому, кого	*(lyahatı/lyahtı do nih (pid nohı i t.in.) komu, koho)*	birinin, birine ayaklara uzanmak (ayaklar altına vb.)

Tablo 3.39. "Diz" İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Diz	2	0	0	0

Güç, kuvvet ya da zıt anlamlı olarak zayıflık ve güçsüzlük ifadesi Türkçe deyimlerde "diz" sözcüğü aracılığıyla ifade edilmektedir.[310] Yukarıda yer alan tabloda görüldüğü üzere güçsüzlük çağrışımı yapan "*diz çökmek*" deyimi Lehçe ve Ukraynacada da benzer şekilde kullanılmaktadır.

3.1.1.12. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Deyimler

Deri, diş, boğaz, yüz, saç,sakal,bıyık, sırt, topuk, avuç ve *karın* içeren deyimler bu bölümde yer almaktadır.

Tablo 3.40. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Her Üç Dilde Aynı Organ Adı İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
Deri					
skóra i kości	deri ve kemik	bir deri bir kemik (kalmak)	[самі (тільки)] кістки та шкіра (шкура)	*([sami (til'kı)] kistkı ta şkira (şkura))*	(sadece) kemikler ve deri
		kaburgaları çıkmak (veya sayılmak	[аж] ребра світяться в кого	*([aj] rebra svityat'sya v koho)*	kimde kaburga parlıyor
			самі вуха та зуби	*(sami vuha ta zubı)*	sadece kulaklar ve dişler
Diş					
zaciskać / zacisnąć zęby	dişleri sıkmak	dişini sıkmak	зціпивши зуби	*(ztsipıvşı zubı)*	dişleri gıcırdatarak
pokazywać/pokazać pazurki (zęby)	pençeleri (dişleri) göstermek	diş göstermek	показати/показувати [свої] зуби (роги, пазури)	*(pokazatı/pokazuvatı [svoyi] zubı (rohı, pazurı))*	(kendi) dişini (boynuzlarını, pençelerini) göstermek
Boğaz					
drzeć gardło	boğaz parçalamak	boğazını yırtmak	дерти горло (горлянку) (2)[311]	*(dertı horlo (horlyanku))*	boğazı (gırtlağı) yırtmak
zdzierać gardło	boğaz yırtmak				
przystawać (przyłożyć) (komuś) nóż do gardła	(birine) boğazına bıçak dayamak	tehdit etmek	наступати / наступити на горло	*(nastupatı/nastupıtı ha horlo)*	boğaza basmak
		boğazına sarılmak			
Yüz					

[310] Özkan ve Şadiyeva, "Somatik Deyimler", s.138.

[311] Ukraynaca elektronik sözlükte söz konusu deyimin ikinci anlamı ile eşdeğerlik sağlanmaktadır. ((Çevrimiçi) https://goroh.pp.ua/Фразеологія, 10.05.2025)

twarzą w twarz	yüzle yüz	yüz yüze[312]	лице-в-лице	*(lıtse v lıtse)*	yüz yüze
			обличчя до обличчя	*(oblıççya do oblıççya)*	yüz yüze
w cztery oczy	dört göze	baş başa[313]	віч-на-віч	*(viç na viç)*	göz göze

"Diş" ile ilgili deyimler, daha önceki bölümde ifade edildiği üzere saldırgan davranışları sembolize etmektedir. Yukarıdaki tabloda yer alan "*diş göstermek*" deyiminin her üç dilde bu minvalde olduğu görülmektedir.

Tablo 3.41. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Lehçe ve Ukraynacada Aynı Organ Adı İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
Göğüs					
bronić własnymi piersiami	kendi göğüsleriyle savunmak	siper olmak	ставати / стати грудьми	*(stavatı / statı hrud'mı)*	göğüslerle olmak
Saç, sakal, bıyık					
gęsia skórka	kazlarla deri	tüyleri diken diken olmak	волосся дибом стає / став (стало)	*(volossya dıbom staye / stav (stalo))*	saçlar dik oluyor/oldu
włosy stają dęba	saçlar şaha kalkmak				
na kręcić sobie na wąs	kendi bıyığında sarmak	göz önünde tutmak (veya bulundurmak) dikkate almak	мотати (рідше намотувати) / намотати [собі] на вус (на вуса)	*(motatı (ridşe namotuvatı)/ namotatı [sobi] na vus (na vusa))*	(kendi) bıyığına sarmak
Deri					
dbać o własną skórę	kendi derisini önemsemek	çıkarına bakmak	дбати [тільки] про свою шкуру	*(dbatı [til'kı] pro svoyu şkuru)*	[sadece] kendi derisini önemsemek
wilk w owczej skórze	kuzu derisinde kurt	kuzu postuna bürünmek	вовк в овечій шкурі	*(vovk v oveçiy şkuri)*	koyun postunda kurt
Sırt					
mieć plecy	sırtı olmak	arkasını birine vermek	мати плечі	*(matı pleçi)*	omuzları olmak
Diş					

[312] TDK elektronik sözlükte mecaz zarf olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025)
[313] TDK elektronik sözlükte zarf olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025)

szczerzyć (suszyć) zęby	gülümserken dişlerini göstermek (kurutmak)	pişmiş kelle gibi sırıtmak	продавати зуби	*(prodavatı zubı)*	dişler satmak
Topuk					
pięta Achillesa	Aşil'in topuğu	Aşil topuğu[314]	Ахіллесова п’ята	*(ahillesova p'yata)*	Aşil'in topuğu

Tablo 3.41’de yer alan “*çıkarına bakmak*” deyiminin Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerinin ortak somatik bileşen olarak “deri” sözcüğünü içerdiği görülmektedir. “Kendi menfaatini düşünme” anlamı Lehçe ve Ukraynacada tüm vücudu saran *deri* üzerinden sembolize edilmiştir.

Tablo 3.42. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Lehçe ve Türkçede Aynı Organ Adı İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
Avuç					
ktoś trzymać w garści kogoś	birini avucunda tutmak	avucunun içine almak	прибирати/прибрати до [своїх] рук	*(prıbıratı / prıbratı do [svoyih] ruk)*	[kendi] ellerinize temizlemek
Yüz					
wyjść z twarzą z (czegoś)	(bir şeyden) yüzünle çıkmak	(bir işten) yüz (yüzünün) akı ile çıkmak	з честю, перев. зі сл. виконати, витримати, здійснити і т.ін.	*(z çestyu, perev. zi. sl. vıkonatı, bıtrımatı, zdiysnıtı i t.in.)*	onurlu bir şekilde, yerine getirmek, dayanmak, gerçekleştirmek vb. kelimeler ile birlikte

Tablo 3.43. Diğer Somatik Bileşenler ile İlgili Ukraynaca ve Türkçede Aynı Organ Adı İçeren Deyimler

Lehçe Deyim	**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**	**Ukraynaca Deyim**		**Birebir Çevirisi**
			Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
Diş					
ostrzyć sobie zęby na (kogoś) (coś)	kendi dişlerini (birine) (bir şeye) keskinleştirmek	göz koymak	покласти око (2)	*(poklastı oko)*	göz koymak

[314] TDK elektronik sözlüğünde mecaz isim olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 10.05.2025)

Yüz					
spełniać czyjeś nadzieje	birinin ümitlerini gerçekleştirmek	yüzünü kara çıkarmamak	не ударити лицем (обличчям) у грязь (у болото) перед ким	*(ne udarıtı lıtsem (oblıççyam) u hryaz' (u boloto) pered kım)*	yüzünü çamura (bataklığa) çarpmamak
czerwienieć jak burak	pancar gibi kızarmak	yüzü kızarıp bozarmak	лице (обличчя) горить ([аж] пашить і т.ін.) чиє, у кого, від чого	*(lıtse (oblıççya) horıt' ([aj] paşıt' i t.in.) çıye, u koho, vid çoho)*	kimin yüzü (yüz) yanar (yanana kadar)
czerwony jak burak	pancar kadar kırmızı				
Karın					
kiszki (komuś) marsza grają	(birinin) bağırsakları marş çalıyor	karnı zil çalmak	підвело живіт (живота)	*(pidvelo jıvit (jıvota))*	karna yaklaştı

Tablo 3.44. Diğer Somatik Bileşenler İçeren Deyimler Özet Tablo

	Her üç dilde aynı organ adı içeren deyimler	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren deyimler***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren deyimler***
Göğüs	0	1	0	0
Deri	1	2	0	0
Sırt	0	1	0	0
Diş	2	1	0	1
Boğaz	2	0	0	0
Yüz	1	0	1	2
Karın	0	0	0	1
Saç, sakal, bıyık	0	2	0	0
Topuk	0	1	0	0
Avuç	0	0	1	0

3.1.2. Somatik Bileşene Göre Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Tespitler

L.H. Skrıpnık tarafından Ukraynacada içinde baş, göz, kulak, kalp, el ve ayak sözcüklerinin yer aldığı birçok atasözü bulunduğu ifade edilmiştir. "Baş" kelimesi etrafında yaklaşık 200 adet bulunmaktadır. Atasözlerinde geçen anahtar sözcüklerin içeriği belirlediği ifade edilmektedir. Örneğin "baş" sözcüğü zihinle ilgili; "göz, yüz, kaş" sözcükleri güzellik ile ilgili; "dil, dudaklar ve ağız" dil ya da konuşma ile ilgili; "eller" çalışma ile ilgili, "kalp ve ruh" ise duygu ile ilgilidir. Bileşenlerinden biri "burun" olan atasözlerinin mecaz anlamda olduğu ve kibir ile ilgili alay içerdiği ifade edilmektedir. "Göz" sözcüğü güzelliğin yanı sıra sahtekar, utanmaz olan kimse

ile ilgili alay ifade etmek için kullanılmaktadır. "Ağız, dil, dudaklar ve dişler" dilin yanı sıra tat, metaforik düzeyde ise boş konuşmama anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Atasözlerinde genellikle "parmak" çocukları, ebeveynlerin çocuklarına olan sevgisini ifade etmekte, "serçe parmak" ise en küçük çocuğu ifade etmektedir.[315]

Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe somatik bileşene göre karşılaştırmalı detay atasözü tablosu aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3.45. Karşılaştırmalı Atasözleri[316]

	Lehçe Atasözü	**Birebir Çeviri**	**Türkçe Atasözü**	**Ukraynaca Atasözü**		**Birebir Çeviri**
				Kiril Alfabesi	**Transliterasyon**	
	Język i do Krakowa dopyta.	Dil Krakow'a sorar.		Язик до Києва доведе.	(*yazık do Kıyeva dovede.*)	Kyiv'i dil gösterecek.
1	Język i do Rzymu doprowadzi.	Dil Roma'ya doğru götürecek.	Sora sora Bağdat (veya Kabe) bulunur.	Язик до Києва доведе а в Києві заблудить.	(*yazık do Kıyeva dovede a vı Kıyevi zabludıt'.*)	Kyiv'i dil gösterecek ve kaybolacak.
	Mowa jest srebrem, a milczenie złotem.	Konuşmak gümüş, sessizlik ise altındır.		Слово — срібло, а мовчання — золото.	*(Slovo-sriblo, a movçannya - zoloto.)*	Kelime gümüş, sessizlik ise altındır.
2	Lepiej milczeć niż gadać.	Sessizlik konuşmaktan (gevezelik etmekten) iyidir.	Söz gümüşse sükut altındır.	Язик мій — ворог мій.	*(Yazık miy - voroh miy.)*	Dilim düşmanım.
	Co w sercu, to i na języku.		Dervişin fikri ne ise zikri de odur. İçi dışı bir olmak	Що на серці, те й на язиці.	*(Şço na sertsi, te y na yazıtsi.)*	Kalpte ne varsa dilde de o var.
3	Co na sercu, to i na języku.	Kalpte ne varsa dilde de o var.		Що на думці то й на язиці.	*(Şço na dumtsi to y na yazıtsi.)*	Düşüncede ne varsa dilde de o var.
4	Zanim słońce wzejdzie rosa oczy wyje.	Güneş doğmadan önce çiğ gözleri ağlatır.	Uma uma döndük muma.[317]	Доки сонце зійде роса очі виїсть.	*(Dokı sontse ziyde rosa oçi vıyist')*	Güneş doğuncaya değin çiy gözleri yiyecek

[315] Pazyak, a.g.e., s.18-21.

[316] a) "/" işareti fiillerin bitmişlik/bitmemişlik görünüşünü belirtmek amacıyla kullanılmıştır.
b) Tabloyu eşdeğerlik anlamında yatay olarak değerlendirmek gerekmektedir. Örneğin "sora sora Bağdat (veya Kabe) bulunur" atasözünün eşdeğerleri Lehçe ve Ukraynaca olarak iki ayrı atasözü olarak verilmiştir. "Język i do Krakowa dopyta" atasözü sadece "Язик до Києва доведе" atasözü ile eşdeğer gibi anlaşılmamalıdır. 1 numaralı satırda yer alan atasözleri yatay olarak bütünüyle eşdeğer konumdadır.

[317] Türkçe ifade deyimken, Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri atasözüdür. (Jovkivs'kıy t.in., a.g.e., s.58.)

		Kuzgun başka kuzgunun gözünü çıkarmaz.		Ворон ворону очей не виклює.	*(Voron voronu oçey ne vıklyuye.)*	Karga karganın gözlerini gagalayarak çıkarmaz.
5	Kruk krukowi oka nie wykole.		İt itin ayağına basmaz.	Крук крукові ока не видере.	*(Kruk krukovi oka ne vıdere.)*	Kuzgun kuzgunun gözünü çıkarmaz.
6	Brzuch nie może, ale oczy chcą.	Karnım değil ama gözlerim istiyor.	Açın karnı doyar, gözü doymaz.	Їв би очима та живіт не приймає.	*(Yiv bı oçıma ta jıvit ne prıymaye.)*	Gözleri ile yerdi, midesi kabul etmezdi.
	Czego oko nie widzi, tego sercu nie żal.	Gözün görmediği kalbe keder değil.	Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.	Чого очі не бачать, того серцю не жаль.	*(Çoho oçi ne baçat', toho sertsyu ne jal'.)*	Gözün görmediği kalbe kader değil.
7	Co z oczu, to z serca.	Gözden olan, kalpten de olur.	Göz görmeyince gönül katlanır.	Як з очей, так і з думки.	*(Yak z oçey, tak i dumkı.)*	Hem gözden hem de düşünceden.
8	Z jednego barana nigdy dwóch skór nie da się zdrzeć.	Bir koyundan iki deri çıkaramazsın.	Bir koyundan iki post çıkarmak[318]	З одного вола двох шкур не зідреш.	*(Z odnoho vola dvoh şkur ne zidreş.)*	Bir öküzden iki deri çıkaramazsın.
	Wyhodować żmiję na własnym łonie (na własnej piersi).	Kendi koynunda (kendi göğsünde) yılan yetiştirmek.		Відігрівати (пригріти) змію біля серця (на грудях).	*(Vidihrivatı (prıhritı) zmiyu bilya sertsya (na hrudyah).)*	Kalbine yakın (göğüslerde) yılanı ısıtmak.
9			Besle kargayı, oysun gözünü.	Вигріти змію за пазухою.	*(Vıhritı zmiyu za pazuhoyu.)*	Yılanı koynunda ısıtmak.
10	Ściany mają uszy.	Duvarların kulakları var.	Yerin kulağı var.	Стіна вуха мають.	*(Stina vuha mayut'.)*	Duvarın kulağı var.
11	Darowanemu koniowi nie patrzy/zaglą da się w zęby.	Hediye atın dişine bakma.	Bahşiş (beleş) atın dişine (veya yaşına) bakılmaz.	Дарованому коневі в зуби не дивляться/загля дають.	*(Darovanomu konevi v zubı ne dıvlyat'sya/zahly adayut'.)*	Hediye atın dişlerine bakmazlar.
12	Pomyśl dobrze głową, nim wymówisz słowo.	Lafı söylemeden önce kafanla iyi düşün.	Bir söyle on dinle.	Спочатку подумай, а потім говори.	*(Spoçatku podumay, a potim hovorı.)*	Önce düşün, sonra konuş.

[318] Türkçe ifade deyimken, Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri atasözüdür. (Jovkivs'kıy t.in., a.g.e., s.82.)

13	Ryba psuje się od głowy.	Balık kafadan bozulur.	Balık baştan kokar.	Риба гниє з голови.	*(Rıba hnıye z holovı.)*	Balık kafadan çürür.
14	Co dwie głowy to nie jedna.	Her iki baş bir tane değildir.	Akıl akıldan üstündür.	Одна голова добре, а дві – краще.	*(Odna holova dobre, a dvi-kraşçe)*	Bir kafa iyidir, iki kafa daha iyidir.
15	Jedna ręka daje, a druga zabiera.	Bir el verir diğeri de alır.	Bir elle verdiğini öbür elle almak[319] Kaşıkla verip kepçeyle geri almak.	Одною рукою дає, а другою відбирає.	*(Odnoyu rukoyu daye, a druhoyu vidbıraye.)*	Bir eliyle verir, diğeriyle alır.
16	Cudze zawsze lepsze od swojego. Cudze rzeczy lepsze.	Yabancı her zaman kendinden daha iyi. Yabancıların şeyleri daha iyi.	Komşunun tavuğu, komşuya kaz görünür (karısı kız görünür).	В чужих руках завжди більший шматок.	*(V çujıh rukah zavjdı bil'şıy şmatok.)*	Yabancı ellerde her zaman daha büyük parça vardır.
17	Nie dratuj głodnego.	Açları ezme.	Aç yanından kaç. Aç ile eceli gelen söyleşir.	Голодному не попадайся під руки.	*(Holodnomu ne popadaysya pid rukı.)*	Aç bir insanın elinin altında yakalanma.
18	Więcej rąk więcej zrobi.	Daha fazla el daha fazlasını yapar.	Bir elin nesi var iki elin sesi var.	Де руки й охота, там спора робота.	*(De rukı y ohota, tam spora robota.)*	Elin ve arzunun olduğu yerde, iş hızlı şekilde yürür.
19	Lepszy wróbel w garści niż gołąb na dachu.	Eldeki serçe damdaki güvercinden iyidir.	Eldeki bir kuş daldaki iki kuştan iyidir.	Краще синиця в руках, ніж журавель у небі.	*(Kraşçe sınıtsya v rukah, nij juravel' u nebi.)*	Ellerdeki baştankara, gökteki turnadan iyidir.
20	Strach skrzydła do nóg przypina.	Korkunun kanatları ayaklarını bağlar.	Can başına sıçramak.[320]	Душа в п'яти (п'ятки) тікає (опускається, ховається і т.ін.) / втекла (пішла, вскочила і т.ін.).	*(Duşa v p'yatı (p'yatkı) tikaye (opuskayet'sya, hovayet'sya t.in.) /vtekla (pişla, vskoçıla t.in.).)*	Ruh kaçar (düşer, saklanır vb.) / kaçtı (gitti, atladı vb.).
21	Kot zawsze na cztery łapy spadnie.	Kedi her zaman dört ayak üstünde düşer.	Dört ayak üstüne düşmek.[321]	Кіт завжди падає на чотири ноги.	*(Kit zavjdı padaye na çotırı nohı.)*	Kedi her zaman dört ayak üstüne düşer.

[319] Türkçe ifadeler deyimken (gerek "bir elle verdiğini öbür elle almak", gerekse "kaşıkla verip kepçeyle geri almak"), Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri atasözüdür. (Jovkivs'kıy t.in., a.e., s.155.)
[320] Türkçe ifade deyimken, Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri atasözüdür. (Jovkivs'kıy t.in., a.g.e., s.63.)
[321] Daha önceki bölümlerde yer verildiği üzere Türkçe ifade deyim, Lehçe ve Ukraynaca ifade atasözüdür.

	Tak głowa dłupia, to i nogom źle	Kafan aptalsa, bacakların da kötü.				
22	Kto nie ma w głowie, ten ma w nogach[322]	Kafada olmayanda ayaklarda da yok.	Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayak çeker.	За дурною головою і ногам нема спокою.	*(Za durnoyu holovoyu i noham nema spokoyu.)*	Aptal kafa ve ayaklar için rahat yok.
23	Kłamstwo ma krótkie nogi.	Yalanın bacakları kısadır.	Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.[323]	Брехня має короткі ноги.	*(Brehnya maye korotki nohı.)*	Yalanın bacakları kısadır.
24	Nie kładź palca między drzwi, bo ci go przytną.	Kapının arasına parmağını sokma, sıkışabilir.	Her deliğe elini sokma, ya yılan çıkar ya çıyan.	Не сунь (не пхай свого) носа до чужого проса.	*(Ne sun' (ne phay svoho) nosa do çujoho prosa.)*	Başkasının darısına burnunu sokma.
25	Gdzie pieniądz mówi, tam wszystko milczy.	Paranın konuştuğu yerde herşey sessiz kalır.	Parayı veren düdüğü çalar.	Коли гроші говорять, то всі мусять губи постулювати.	*(Kolı hroşi hovoryat', to vsi musyat' hubı postulyuvatı.)*	Para konuştuğun da, bütün dudaklar gerçek varsaymalıdır.
				Це ж і сліпий бачить.	(Tse j i slipıy baçıt'.)	Kör de bunu görebilir.
26	Jasne jak dłoni.	Avuç içi gibi açık.	Gün gibi açık.	Ясно як божий день.	*(Yasno yak bojıy den'.)*	Allah'ın günü gibi açık
	Broda nie czyni człowieka mądrym.	Sakal erkeği zeki yapmaz.	Sakalla olaydı kişi, keçiye danışırlardı her işi.	Борода не робить мудрим чоловіка	*(Boroda ne robıt' mudrım çolovika.)*	Sakal erkeği zeki yapmaz.
27			Keçide de sakal var.			
28	Broda do pasa, a w głowie pustka.	Kemerine kadar sakal, ama kafa boş.	Akıl olmayınca ne yapsın sakal.	Борода виросла, та розуму не винесла.	*(Boroda vırosla, ta rozumu ne vınesla.)*	Sakal uzadı ama akıl dışarı çıkmadı.
29	Długie włosy, krótki rozum.	Uzun saç kısa akıl.	Saçı uzun aklı kısa.	Волос довгий, та ум короткий.	*(Volos dovhıy, ta um korotkıy.)*	Saç uzun ama akıl kısa.
30	Cicha woda brzegi rwie.		Yere bakan yürek yakan.	Тиха вода греблю рве.	*(Tıha voda hreblyu rve.)*	Durgun su seti yıkar.

[322] Mutlu, "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Benzer Atasözü ve Deyimlerin Önemi ve Polonyalılara Türkçe Öğretiminde Bunların Kullanımı", s.257.

[323] Gaznevi, "Benzerlikleri Bakımından Lehçe-Türkçe Atasözleri ve Deyimlere Karşılaştırmalı Yaklaşım", **Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XVI**, Ed. Bulut Dülek, Konya, Eğitim Yayınevi, 2022, s.81.

		Durgun su kıyıları parçalar.	Yavaş atın tekmesi yavuz olur.			
31	Kto się na gorącym sparzył, ten na zimne dmucha.	Sıcakta yanan soğuğu üfler.	Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer.	Хто спарився ((об)пікся) на окропі, той і на холодну воду дмухне Хто на окропі спарився, той і на холодну (на зимну) воду дмухає	*(Hto sparıvsya ((ob)piksya) na okropi, toy i na holodnu vodu dmuhne.)* *(Hto na okropi sparıvsya, toy i na holodnu (na zımnu) bodu dmuhaye)*	Kim kaynar suda yanarsa, o soğuk suya da üfleyecek. Kim kaynar suda yanarsa, o soğuk (kışın olan) suya da üfler.
32	Nie dżwiedż w lesie, a skórę jego sprzedają. Nie dziel skóry na niedźwiedziu	Ormanda ayı değil, onun derisini satıyorlar. Ayının derisini bölme.	Dereyi görmeden paçaları sıvamak.[324]	Не діли шкуру невбитого ведмедя.	*(Ne dilı şkuru nevbıtoho vedmedya.)*	Öldürmediğin ayının derisini paylaşma.
33	Nie opłaci się skóra wyprawkę.	Deri çeyizi ödemez.	Astarı yüzünden pahalı olmak.[325]	Шкірка вичинки не варта.	*(Şkirka vıçınkı ne varta.)*	Deri tabaklamaya değmez.
34	Skóra jak na wielbłądzie.	Devedeki gibi deri.	Yüzünün derisi kalın.	Шкіра, як верблюда.	*(Şkira, jak verblyuda.)*	Deve gibi deri.
35	Korona z głowy nie spadnie.	Taç başından düşmeyecek.	Asıl azmaz, bal kokmaz.	Корона з голови не впаде .	*(Korona z holovı ne vpade.)*	Taç başından düşmeyecek.
36	Raz na wozie, raz pod wozem.	Bir arabanın üstünde, bir arabanın altında.	Gönlün yazı var kışı var.	Був на коні й під конем.	*(Buv na koni y pid konem.)*	Atın üzerinde ve altındaydı.
37	Każdy jest kowalem swojego losu. Jak sobie pościelesz, tak się wyśpisz.	Herkes kendi kaderinin nalbantıdır. Yatağa gittiğinizde uyursunuz.	Her koyun kendi bacağından asılır.	Що посієш-те й пожнеш.	*(Şço posiyeş-te y pojneş.)*	Ne ekersen onu biçersin.
38	Gdzie kucharek sześć, tam	Altı aşçının olduğu yerde	Horozu çok olan köyde	У семи няньок дитина без ока.	*(U semı nyan'ok dıtına bez oka.)*	Yedi dadıda gözsüz çocuk.

[324] Türkçe ifade deyimken, Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri atasözüdür. (Jovkivs'kıy t.in., a.g.e., s.129)
[325] Türkçe ifade deyimken, Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri atasözüdür. (Jovkivs'kıy t.in., a.g.e., s.241.)

	nie ma co jeść.	yiyecek bir şey yok.	sabah geç olur.	Де багато господинь, там хата не метена.	*(De bahato hospodın', tam hata ne metena.)*	Ev hanımının çok olduğu yerde, ev süpürülmez.
39	Koń ma cztery nogi i też się potknie.	Atın dört ayağı vardır ve o da tökezler.	Hatasız kul olmaz.	Кін на чотирьох ногах, та й то спотикається.	*(Kin na çotır'oh nohah, ta y to spotıkayet'sya.)*	Dört ayağı üzerindeki at da tökezler.
40	Łagodna mowa, pewna namowa.	Tatlı dil kesin ikna.	Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.	М'які слова і камінь крушать.	*(M'yaki slova i kamin' kruşat'.)*	Yumuşak sözler taşı kırar.
41	Co komu przeznaczone, to go nie ominie.	Kimse kaderine yazılandan kaçamaz.	Alna yazılan başa gelir.	Від долі не втечеш.	*(Vid doli ne vteçeş.)*	Kaderden kaçamazsın.
42	Bardziej słowo zaboli, niż rana.	Kelime yaradan daha çok acıtır.	Bıçak yarası geçer (veya onulur), dil yarası geçmez (veya onulmaz).	Від меча рана загоїться, а від лихого слова — ніколи.	*(Vid meça rana zahoyit'sya, a vid lıhoho slova - nikolı.)*	Kılıçtan yara iyileşir, ama kötü sözden asla.
43	Mądra kobieta buduje swój dom, a głupia burzy go własnymi rękami.	Akıllı kadın kendi evini yapar, aptal kadın ise kendi elleriyle yıkar..	Yuvayı dişi kuş yapar.	Мудра жінка будує свій дім, а безумна своєю рукою руйнує його.	*(Mudra jinka buduye sviy dim, a bezumna svoyeyu rukoyu ruynuye yoho.)*	Akıllı kadın kendi evini yapar, akılsız kadın ise kendi elleriyle mahveder.
44	Do tanga trzeba dwojga.	Tango için iki kişi gerekir.	Değirmen iki taştan muhabbet iki baştan.[326]	Дружна сім'я не знає печалі.	*(Drujna simya ne znaye peçali.)*	Sevgi dolu aile acı bilmez.
45	Krew nie woda.	Kan su değildir.	Et tırnaktan ayrılmaz.	[i] Водою не розлити (не розілляти)	*([i] Vodoyu ne rozlıtı (ne rozillyatı)*	Su ile dökmemek.

Tablo 3.46. Somatik Bileşene Göre Özet Atasözü Tablosu

	Her üç dilde aynı organ adı içeren atasözleri	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içeren atasözleri***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı içeren atasözleri***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içeren atasözleri***
Dil	0	1	0	0
Göz	2	2	0	0
Göğüs	0	1	0	0
Deri	1	3	0	0

[326] Natalya Ivanivna Kerdivar ta Nadiya Kazımırivna Turbarova,"Porivnyal'nıy Analiz Deyakıh Turets'kıh ta Ukrayins'kıh Paremiy na Poznaçennya Rıs Harakteru Lyudını)", **Slobojans'kıy naukovıy visnık. Seriya: Filolohiya**, sy. 3, 2023, s. 49.

Kalp	0	1	0	0
Kulak	1	0	0	0
Diş	1	0	0	0
Boğaz	0	0	0	0
Kafa/Baş	1	2	0	0
El	2	1	0	1
Ayak	2	2	0	0
Saç,sakal,bıyık	3	0	0	0
	13	*13*	*0*	*1*

Toplam	27
Tamamen farklı organ adı içeren atasözleri	2
Sadece bir dilde organ adı içeren atasözleri	16
Genel Toplam	45

Yukarıdaki tabloda yer aldığı üzere Lehçe, Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adının yer aldığı eşdeğer 13, Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adının yer aldığı eşdeğer 13 atasözüne ulaşılmıştır. Ayrıca Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe dilleri arasında eşdeğer olup sadece birinde somatik bileşen içeren 16, tamamen farklı somatik bileşen içeren 2 atasözüne ulaşılmıştır. Yine Tablo 3.45'de görüldüğü üzere, Lehçe ve Ukraynaca eşdeğeri atasözü olup Türkçede deyim olarak yer alan 7 örnek tespit edilmiştir.

Tablo 3.45'de yer alan "*söz gümüşse sükut altındır*" atasözünün Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerindeki kafiye ifade dikkat çekmektedir. Lehçe eşdeğeri "*mowa jest srebrem, a milczenie złotem*" ifadesidir. Ukraynaca eşdeğeri "*слово — срібло, а мовчання — золото*" (slovo-sriblo, a movçannya-zoloto) ifadesidir.

Lehçe, Ukraynaca ve Türkçede tamamen farklı somatik bileşen içeren atasözlerinden ilk örnek Lehçe "*strach skrzydła do nóg przypina*" ifadesidir. Atasözünün birebir çevirisi "korkunun kanatları ayaklarını bağlar" şeklindedir. Somatik bileşen olarak "nóg" sözcüğü yer almaktadır. Eşdeğer Ukraynaca atasözü "*душа в п'яти (п'ятки) тікає (опускається, ховається і т.ін.) / втекла (пішла, вскочила і т.ін.)*" (duşa v p'yatı (p'yatkı) tikaye (opuskayet'sya, hovayet'sya vb.) /vtekla (pişla, vskoçıla vb.)) ifadesidir. Birebir çevirisi "ruh kaçar (düşer, saklanır vb.) / kaçtı (gitti, atladı vb.)." şeklindedir. Somatik bileşen olarak "п'яти" (pyatı) sözcüğü yer almaktadır. Eşdeğer Türkçe ifade ise "*can başına sıçramak*" şeklindedir. Lehçe ve Ukraynaca ifadeler atasözü olup, Türkçe ifade deyimdir. Türkçe ifadede somatik

bileşen yer almamaktadır. Ukraynaca ve Lehçede yer alan somatik bileşenlerin korku ve kaçma arasındaki ilişkiye yönelik sembolize anlam taşıdığı görülmektedir.

Her üç dilde tamamen farklı somatik bileşen içeren diğer bir atasözü örneği Lehçe "*nie kładź palca między drzwi, bo ci go przytną*" ifadesi bulunmaktadır. Atasözünün birebir çevirisi "kapının arasına parmağını sokma, sıkışabilir" şeklindedir. Eşdeğer Ukraynaca atasözü "*не сунь (не пхай свого) носа до чужого проса*" (ne sun′ (ne phay svoho) nosa do çujoho prosa) ifadesidir. Atasözünün birebir çevirisi "başkasının darısına burnunu sokma" şeklindedir. Eşdeğer Türkçe atasözü "*her deliğe elini sokma ya yılan çıkar ya çıyan*" ifadesidir. Somatik bileşen olarak Lehçede *parmak,* Ukraynacada *burun*, Türkçede ise *el* sözcüğü bulunmaktadır. Atasözü temel olarak sonunu düşünerek hareket etmenin gerekliliği yönünde tavsiye içermektedir. Bu anlamın her üç dilde farklı ancak işlevselliği yüksek somatik bileşenler ile ifade edildiği görülmektedir.

Çalışmamızda yer alan "*gözden ırak olan gönülden ırak olur*" ifadesinin daha 11.yüzyıl. Türkçesinde geçtiği Doğan Aksan tarafından ifade edilmektedir. Hiçbir bağlantı olmadan söz konusu atasözünün Fransızcada (loin des yeux, loin de coeur) ve Almancada da (Aus den Augen, aus dem Sinn) geçtiği; dolayısıyla gözlenen gerçeklerin ya da deneyimin sonucu olan atasözlerinin değişik dillerde aynı biçimde dile getirilebildiği görülmektedir.[327] Söz konusu atasözünün Lehçe karşılığı ve Ukraynaca karşılığı Tablo 3.45'de yer almaktadır. "Göz" her üç dildeki atasözünde bulunurken, Türkçede yer alan "gönül" yerine Lehçe ve Ukraynacada "kalp" sözcüğünün geçtiği görülmektedir. *Göz* temel anlamıyla, *kalp* duygusal anlamı ile kullanılmaktadır.

Her üç dilde "göz" somatik bileşenini içeren bir diğer atasözü "*açın karnı doyar, gözü doymaz*" ifadesidir. Eşdeğer Lehçe ve Ukraynaca ifadeler Tablo 3.45'de yer almaktadır. Türkçe atasözünde yer alan "gözü doymaz" ifadesi mecaz anlamlı sıfat olarak "açgözlü" anlamına gelmektedir.[328]

Türkçe "*akıl olmayınca ne yapsın sakal*" ile "*sakalla olaydı kişi, keçiye danışırlardı her işi*" ifadelerinin Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerlerinde de "sakal" sözcüğü yer almaktadır. *Sakalın* her üç dilde akıl, zeka, bilgelik ile ilgili olumsuz anlamda ilişkilendirildiği görülmektedir.

Evlilik kurumu, aile Türk toplumunda olduğu gibi, Leh ve Ukrayna toplumunda da kutsal olarak görülmektedir. Ailenin oturduğu ev "yuva" olarak adlandırılmaktadır. Aile, evlilik

[327] Doğan Aksan, **Dil, Şu Büyülü Düzen ...**, 4.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2017, s.83.
[328] (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 26.05.2025.

kurumu içinde kadına yüklenen sorumluluk manevi anlamda daha fazladır. Bunu gösteren önemli bir atasözü "*yuvayı dişi kuş yapar*" ifadesidir. Söz konusu ifadenin Lehçe eşdeğeri "*mądra kobieta buduje swój dom, a głupia burzy go własnymi rękami*" ifadesidir. Birebir çevirisi "akıllı kadın kendi evini yapar, aptal kadın ise kendi elleriyle yıkar" şeklindedir. Eşdeğer Ukraynaca atasözü "*мудра жінка будує свій дім, а безумна своєю рукою руйнує його*" ifadesidir. Birebir çevirisi Lehçe ile benzer şekildedir. Her iki atasözü de İncilden geçmiştir. İslamda ve Hristiyanlıkta, temel olarak evlilik kurumunun kutsallığı önem arz etmektedir.[329]

Somatik bileşenin yanında rakam içeren atasözleri de bulunmaktadır. İki sayısı temel olarak birden sonra geldiği için çokluğu ifade etmektedir.[330] Bir kişinin ulaşacağı sonuç ile birden fazla kişinin birlikte ulaşacağı sonuç aynı olmayacaktır. Türkçe "*bir elin nesi var iki elin sesi var*" atasözü bu duruma örnek teşkil eder. Tablo 3.45'de detayı görülebileceği üzere atasözünün Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerinde aynı somatik bileşen yer almaktadır. Ancak herhangi bir rakam içermemektedir. Sadece Lehçe atasözünün birebir çevirisine bakıldığında miktar zarfı kullanıldığı görülmektedir. El evrensel anlamı çerçevesinde işlevsel somatik bileşen olarak çalışma ile ilgili kullanılmaktadır.

[329] Canan Paşalıoğlu, "Rus ve Türk Dil Dünya Görüşlerinde Aile Konsepti", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.8, sy.25, 2020, s.169-174.
[330] Aktay, "Rus ve Türk Kültüründe Rakamlı Deyimler Üzerine Kültürdilbilimsel Bir İnceleme", s.241.

SONUÇ

Çalışmamızda Lehçede 2422 somatik deyim bulunduğu, Ukraynacada 1000 somatik deyim bulunduğu ifade edilmiştir. Tarafımızca Ömer Asım Aksoy'a ait Deyimler Sözlüğünün incelenmesi sonucu, tüm vücut parçaları dikkate alınarak somatik bileşen içeren yaklaşık 1475 deyim, Atasözleri Sözlüğünün incelenmesi sonucu yaklaşık 420 atasözü tespit edilmiştir. Çalışmamızda 836 somatik deyim ve atasözü anlamsal eşdeğerlik temelinde, Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe 10 ayrı sözlükte tarama ve karşılaştırma yapılarak incelenmiştir. Toplam 235 deyim ve atasözü somatik bileşen bazında sınıflandırılarak anlamsal olarak eşdeğer hale getirilmiştir. Bu çerçevede Türkçe somatik atasözlerinin yaklaşık %11'inin, somatik deyimlerin yaklaşık %13'ünün Lehçe ve Ukraynaca eşdeğerleri tespit edilerek, dilsel ve kültürel açıdan incelenmiştir. Anlamsal eşdeğerliği sağlanan deyim ve atasözlerinin somatik bileşen bazında özet durumu aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.47. Somatik Bileşene Göre Özet Karşılaştırmalı Deyim ve Atasözü Tablosu

	Her üç dilde aynı organ adı geçen deyim ve atasözleri	***Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı geçen deyim ve atasözleri***	***Lehçe ve Türkçede aynı organ adı geçen deyim ve atasözleri***	***Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı geçen deyim ve atasözleri***
Dil	7	4	1	0
Göz	29	6	2	1
Göğüs	0	2	0	0
Deri	2	5	0	0
Kalp	9	4	0	0
Sırt	0	1	0	0
Kulak	8	2	1	0
Diş	3	1	0	1
Boğaz	2	0	0	0
Kafa/Baş	9	7	3	1
Burun	5	2	0	0
Ağız	5	0	0	2
Diz	2	0	0	0
El	17	10	1	1
Ayak	8	9	0	0
Yüz	1	0	1	2
Karın	0	0	0	1
Saç, sakal, bıyık	3	2	0	0
Topuk	0	1	0	0
Avuç	0	0	1	0
Parmak	6	3	0	0
	116	**59**	**10**	**9**
Toplam	194			

Tamamen farklı organ adı içeren deyim ve atasözleri	6
Sadece bir dilde organ adı içeren deyim ve atasözleri	35
Genel Toplam	235

Yukarıdaki tabloda yer aldığı üzere yapılan karşılaştırmalı çalışmada yer alan eşdeğer 235 somatik deyim ve atasözünün,

- 116'sı Lehçe, Ukraynaca ve Türkçede,
- 59'u Lehçe ve Ukraynacada,
- 10'u Lehçe ve Türkçede,
- 9'u Ukraynaca ve Türkçede aynı organ adı içermektedir.

İlave olarak sadece bir dilde organ adı içeren toplam 35 deyim ve atasözü, tamamen farklı organ adı içeren 6 deyim ve atasözü tespit edilmiştir. Bu çerçevede çalışmada yer alan eşdeğer somatik deyim ve atasözlerinin neredeyse %50'sinin aynı organ adı ile kurulmuş olması, çalışmamıza konu olan dillerin konuşulduğu toplumlarda, dil dünya görüşünün ne kadar benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Diller ikili olarak ele alındığında ise Lehçe ve Ukraynaca arasındaki benzerliğin daha yüksek olduğu görülmektedir. Atasözlerine ayrıca bakıldığında çalışmada yer alan 45 atasözünün 13'ünün her üç dilde aynı organ adı içerdiği, 13 atasözünün de Lehçe ve Ukraynacada aynı organ adı içerdiği görülmektedir. İlave olarak Lehçe, Ukraynaca ve Türkçe incelenen 680 deyimin 513'ünün mastar içerdiği, incelenen 156 atasözünün Türkçe 6, Lehçe 4, Ukraynaca 10 atasözünde kafiye bulunduğu tespit edilmiştir. Somatik bileşen açısından değerlendirildiğinde en fazla eşdeğer deyim ve atasözü tespit edilen vücut parçaları sırasıyla *göz*, *el* ve *kafa*dır. Vücut içinde yerine getirdiği göreve paralel olarak somatik bileşenin işlevsel gücü artmaktadır. İşlevi daha net olan somatik bileşenin deyimlerde kullanım oranı daha yüksektir.

Çalışmamızda yapılan kültürel analiz çerçevesinde; "dil, kulak ve ağız" sözcüklerini içeren deyimlerin daha çok iletişim, işitsel algı, konuşma ya da susma ile ilişkili; "göz" içeren deyimlerin sözcüğün temel anlamının yanında sevme, sevinme ile ilişkili; "ayak" içeren deyimlerin fiziksel yorgunluk, hayatta ve sağlıklı olma ve kendine güven ile ilişkili; "el" içeren deyimlerin çalışkanlık ya da tembellik ile ilişkili; "parmak" içeren deyimlerin miktar ve lezzet ile ilişkili; "burun" içeren deyimlerin kibir, bilgi alma, fazla merak ve dar görüşlü olma ile

ilişkili; “kalp” içeren deyimlerin sevinme, bunalma, acıma, üzülme gibi duygu durumları ile ilişkili; “kafa” içeren deyimlerin akıl ve zeka ile ilişkili, “diz” içeren deyimlerin güç ya da zayıflık ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Her üç dilde aynı somatik bileşen içeren atasözlerine bakıldığında “elin” vücudun işlerliğinin önemli bir parçası olması ve beraber çalışmayı temsil etmesi bağlamında, “sakalın” akıl ve bilgelik ile ilgili olumsuz çağrışım bağlamında, her üç dilin dünya görüşünde ortak paydada bulunduğu görülmektedir. Genel olarak “dilin” iletişim ile ilgili, “kalbin” duygular ile ilgili, “kafanın” zeka ile ilgili, “ayağın” yorgunluk ile ilgili kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmanın başında ifade edilen amaçlar çerçevesinde, bu çalışma ile dil öğrenenler için kaynak oluşturmak hedeflenmiştir. Yabancı bir dili ileri seviyede ya da tam anlamıyla öğrenmek o dile ait deyim ve atasözlerine de hakim olmayı gerektirir. Deyim ve atasözlerine ilişkin farkındalık, kelime dağarcığının genişletilmesi, üslup değerinin yükseltilmesi açısından son derece etkilidir. Ana dile gerek biçimsel gerekse anlamsal açıdan yakınlık gösteren deyim ve atasözlerinin öğrenimi ve pratikte kullanımı daha kolay gerçekleşmektedir. Bu çalışma ile benzerlikleri ortaya konulan deyim ve atasözlerinin dil öğrenenler için faydalı olacağına inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan: **Türkçenin Sözvarlığı,** 3.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2021.

Aksan, Doğan: **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim,** 3 c., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Aksan, Doğan: **Dil, Şu Büyülü Düzen ...**, 4.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2017.

Aksoy, Bülent: **Etimoloji Işığında Kelimelerin Dünyasında Gezintiler,** 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2023.

Aksoy, Ömer Asım: **Atasözleri Sözlüğü,** İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2020.

Aksoy, Ömer Asım: **Deyimler Sözlüğü,** İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2020.

Aktay, Sonnur: "Rus ve Türk Kültüründe Rakamlı Deyimler Üzerine Kültürdilbilimsel Bir İnceleme", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.8, sy.25, 2020, s.232-246.

Alimjanova, G.M.: **Karşılaştırmalı Kültürdilbilim: Dil-Kültür-İnsan**, Ed. Olena Kozan ve Canan Paşalıoğlu, Çev. Seyhan Uçar ve Şekip Aktay, Ankara, Gazi Kitabevi, 2016.

Amirova, N. D.: "Dilbilimde Özgün Bir Yaklaşım: Kültürdilbilim", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. Ü. Dohman, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.23-26.

Andreyanova, M. A.: "Kültürdilbilimin Anahtar Kavramı: Konsept", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. C. Paşalıoğlu, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 67-73.

Arslan, Hüsnü Çağdaş: "Eski Uygur Mektuplarının Söz Varlığının Hakasça ile Karşılaştırılması (Ortak / İzlenebilir Sözler), **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi,** C.6, sy.2, 2021, s.746-788.

Aydın, Mehmet: **Dilbilim El Kitabı: Temel Kavramlar ve Konular,** İstanbul, 2014.

Azarova, L. Ye. i Semenov, O. M.: "Jarhonni Frazeolohizmı v Publitsıstıçnıh Tekstah", Vinnıts'kıy Natsional'nıy Tehniçnıy Universıtet, (Çevrimiçi) https://conferences.vntu.edu.ua/, 18.05.2025.

Bal, Hüseyin: "Sosyoloji ve Atasözleri", **Umay Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, sy.2, 2024, s.25-38.

Bayraktar, Semra: **Kalıp Sözler: Özellikleri, Sınıflandırılması, Kültürel Göstergeleri, Yabancı Dil Öğrenimindeki Yeri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.

Benjınovıç, Nataliya: "Frazeolohizmı ukrayins'koyi movı na poznaçennya diy, vçınkiv, povedinkı lyudını", **Studia Slavica Hung.,** C.65, sy.2, s.393-409.

Berta, E. T.: "Frazeolohizmı iz Somatıçnım Komponentom u Suçasnıh Uhors'kıy ta Ukrayins'kiy Movah", **Visnık KNLU. Seriya Filolohiya.**, C. 20, sy.2, 2017, s.54-61.

Blahutová, Jana: "Jednostki frazeologiczne zawierające nazwy potraw, żywności i czynności z nimi związanych", Masarykova Univerzita - Filozofická Fakulta Ústav slavistiky - Bakalářská práce, 2006, Brno.

Bodık O. P. i Rudakova T. M.: **Suçasna Ukrayins'ka Literaturna Mova: Leksıkolohiya. Frazeolohiya. Leksıkohrafiya**, Kıyiv, « Tsentr uçbovoyi literaturı» , 2011.

Bogdanoviç, G.Yu.: "Çağdaş Kültürdilbilimde Bazı Terimler Üzerine", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. Ü. Dohman, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.41-49.

Bortun, Karina: "Leksıko-Semantıçni Hrupı Somatızmiv u Strukturi Frazeolohiyi", **Naukovi pratsi Mijrehional'noyi akademiyi upravlinnya personalom. Filolohiya**, C. 4, sy. (14), 2024, s.11-16.

Coşkun, Jale: "Somatik Deyim Olan "Kalp" Sözcüğünün Rusça ve Türkçe Karşılaştırmalı Analizi", **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sy.23, 2021, s.540-549.

Coşkun, Jale: "Rusça ve Türkçe Somatik Deyimlerde "Göz" Sözcüğünün Karşılaştırılması", **Günce Filoloji ve Sosyal Bilimler Çalışmaları I**, Ed. Veli Uğur, İzmir, Günce Yayınları, 2023, s.342-344.

Çayenkova, Oksana Kostyantınivna: "Somatıçni Frazeolohizmı z Komponentom "Ruka" (na Materiali Ukrayins'koyi, Turets'koyi ta Anhliys'koyi Mov), **Mova**, 2021, sy.35, s.202-208.

Çetin, Hasan Ali: **Türkçe Eş, Yakın ve Zıt Anlamlı Deyimler Üzerine Anlam Bilimsel Bir Tasnif Denemesi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2024.

Dalkılıç, Leyla Çiğdem ve Kırkavak, İpek: "Rus Dili Örneği Üzerinden Kanatlı İfadeler", **Disiplinlerarası Dil Araştırmaları Dergisi**, C.6, 2023, s.76-98.

Elmacıoğlu, Esra: "Dile Ait Ögelerin Kültürdilbilimsel Açıdan İncelemesi", **Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, C.5, sy.1, 2022, s.38-50.

Fetsan, Tetiana t.in. **Ukrayinska Mova dla Turets'komovnıh Studentiv**, Тернопіль (Ternopil'), y.y., 2022.

Gaznevi, Emrah: "Benzerlikleri Bakımından Lehçe-Türkçe Atasözleri ve Deyimlere Karşılaştırmalı Yaklaşım", **Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XVI**, Ed. Bulut Dülek, Konya, Eğitimi Yayınevi, 2022, s.75-92.

Gaznevi, Emrah: "Lehçe Önekli Fiillerin İşlevi", **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sy.29, Ağustos 2022, s.1023-1046.

Gluşetskaya, S.M: "Dilbilimsel Disiplinler Arasında Kültürdilbilimin Doğuşu", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. H.Erdoğan, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.33-36.

Gorobets, A. F.: "Dil ve Kültür Dünya Görüşü Sorununa Güncel Bir Yaklaşım", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. Y. Gürsoy, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 81-86.

Grinko, Ye.N.: "Kültürdilbilim: Özü ve Yöntemi", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. C. Paşalıoğlu, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.11-15.

Gökdayı, Hürriyet: "Türkçede Kalıp Sözler", **Bilig**, sy. 44, Haziran 2008, s. 89-110.

Gökdayı, Hürriyet: "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Sözcük Öğretimi ve Kalıp Sözler", **Journal of Turkish Studies**, C.11, sy.19, 2016, s.379-394

Gümüşatam, Gürkan: "Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı", **The Journal of Academic Social Science Studies**, C.5, sy.7, 2012, s.357-364.

Hatiboğlu, Vecihe: **Türk Dilinde İkileme,** 3.bs., Ankara, Dil Derneği Yayınları, 2022.

Hengirmen, Mehmet: **Deyimler Sözlüğü**, Ankara, Engin Yayınevi, 2017.

Humboldt, Wilhelm V.: **İzbrannıye Trudı Po Yazıkoznaniyu,** Ed. M. A. Oborına, Moskova, Progress, 1997.

İmer, Kamile, Ahmet Kocaman ve Sumru A. Özsoy: **Dilbilim Sözlüğü**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.

Jarkowski, Marian vd.: "Idiom", **Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego**, Ed.Kazimierz Polański, 2.bs., Wrocław, Zakład Naradowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1999.

Jovkivs'kıy, Andriy Mıhaylovıç t.in.: **Mudrist' Harodna – Mudrist' Mijnarodna: Prısliv'ya prıkazkı krılati vıslovı ta movni zvorotı dev'yat'ma movamı**, Çernivtsi, 'Ruta', 2004.

Karaağaç, Günay: **Türkçenin Alıntılar Sözlüğü,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2015.

Karadüz, Ednan: "Çift Eklemli Dil Olgusu", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy.25, 2004, s.15-26.

Kerdivar, Natalya Ivanivna ta Turbarova, Nadiya Kazımırivna: "Porivnyal'nıy Analiz Deyakıh Turets'kıh ta Ukrayins'kıh Paremiy na Poznaçennya Rıs Harakteru Lyudını)", **Slobojans'kıy naukovıy visnık. Seriya: Filolohiya**, sy. 3, 2023, s. 47-51.

Kılınç, Ahmet: "Avrupa Dil Portfolyosu ve Pasaportunun Yabancı Dil Eğitimindeki İşlevi", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sy.25, 2021, s.333-355.

Kırla H.M., Bilyayeva H.V.: **Ukrayinski lehendı, prısliv'ya, liçılkı, skoromovkı, zahadkı,** Harkiv, Belkar – Knıha, 2017.

Kłosińska, Katarzyna: **Słownik Przysłów Przysłownik,** Poznań, Publicat S.A, t.y.

Kłosińska, Katarzyna: "Skąd się biorą frazeologizmy? Źródła frazeologizmów i mechanizmy frazeotwórcze", **Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej,** Ed. Gabriela Dziamska-Lenart ve Jarosław Liberk, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UA, 2016, s 19-53.

Koloyiz, J.V., Malyuha N. M. ta Şarmonova N.M.: **Ukrayins'ka Paremiolohiya: Navçalnıy Posibnık,** Ed. J. V. Koloyiz, Krıvıy Rih, KPI DVNZ «Krıvoriz'kıy natsional'nıy universıtet»¸ 2014.

Koçerhan, Petrovıç Mıhaylo: **Vstup do Movoznavstvo,** Kıyiv, Vıdavnıçıy sentr "Akademiya", 2001.

Konobevs'ka, Ol'ha: **Prısliv'ya ta prıkazkı: slovnık dla molodşoho şkil'noho viku,** Ed. N.S. Privezentseva, Harkiv, PP «UPA», 2013.

Kononenko, Iryna: **Język Ukraiński i Polski: Studium Kontrastywne,** Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012.

Kozan, Olena: **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.1-9.

Levçenko, Olena: **Frazeolohiçna Sımvolika: Linhvokul'turolohiçnıy Aspekt),** L'viv, Vıdavnıtsvo L'vivs'koho rehional'noho instıtutu derjavnoho upravlinnya Natsional'noyi akademiyi derjavnoho upravlinnya prı Prezıdentovi Ukrayinı, 2005.

Luçinina, Ye. N.: "Sosyal Bilimler Alanında Kültürdilbilim", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. F. Ataklı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 27-32.

Mehmetoğlu, Filiz: "Türk ve Makedon Atasözlerinin Karşılaştırılması", İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Programı Doktora Tezi, İstanbul, 2023.

Moklıtsya, Andriy: **Leksykologia Współczesnego Języka Polskiego,** (2.vıdannya), Luts'k, SNU imeni Lesi Ukrayinkı), 2018.

Mutlu, Kübra: "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Benzer Atasözü ve Deyimlerin Önemi ve Polonyalılara Türkçe Öğretiminde Bunların Kullanımı", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, C. 64, sy.2, 2017, s.245-268.

Oğuz, Esin Sultan: "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı", **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.28, sy.2, 2011, s.123-139.

Özer, Zeynep Bağlan: "Deyimlerin İç Biçimi", **Deyimbilim: Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Fatma Ataklı Saçak, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024, s.167-175.

Özer, Z. B.: "Rusça ve Türkçedeki Deyimlerin Milli Kültürel Özellikleri", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. E. Elmacıoğlu, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.163-167.

Özkan, Abdurrahman: "Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları", **Arayışlar**, sy.11, 2004, s. 127-144.

Özkan, Fatma ve Şadiyeva Gülim: "Somatik Deyimler", **Bilig**, sy.24, 2003, s.135-157.

Paşalıoğlu, Canan: "Rusça ve Türkçe Deyimlerde Burun Kavramı: Kültürdilbilimsel Bir İnceleme", **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sy.27, 2022, s.840-852.

Paşalıoğlu, Canan: "Rus ve Türk Dil Dünya Görüşlerinde Aile Konsepti", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi,** C.8, sy.25, 2020, s.169-174.

Paşalıoğlu, Canan: "Sopostavıtel'nıy Analiz Frazeologızmov s Komponentom "Uho" (Na Materiale Turetskogo i Russkogo Yazıkov)", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C.8, sy.1, s.132-143.

Pazyak, Mıhayl Mıhaylovıç: **Ukrainskoye Narodnoye Tvorçestvo: Poslovitsı i pogovorki**, Ed. S. V. Mişaniç), Kiyev, İzdatel'stvo "Naukova Dumka", 1990.

Potebnya, Aleksandr Afanas'eviç: **Mısl' i Yazık**, y.y. İzdatel'stvo "Pravda", 1989.

Ruçina, L. İ: "Dilbilim Disiplinleri Arasında Kültürdilbilimin Yeri", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. H. Saraç, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 17-21.

Saçak, Fatma Ataklı: "Rus Deyimbilimin Tarihsel Gelişimi", **Deyimbilim: Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed.: Fatma Ataklı Saçak, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024, s.1-49.

Saçak, Fatma Ataklı: **Deyimbilim: Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed.: Fatma Ataklı Saçak, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024.

Saçak, Fatma Ataklı: Rusçada Zıt Anlamlı Deyimler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Temmuz 2020.

Sanlıer, D. F.: "Tatar, Türk, Çuvaş ve İngiliz Dillerinde 'Aile' Konseptinin Dilsel Yansıması", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. F. Yapıcı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.125-131.

Sapir, Edward: **Language: An Introduction to the Study of Speech**, New York, Harcourt, Brace and Company, 1921.

Selivanova, Olena O.: **Suçasna Linhvistıka: Napryamı ta Problemı**, Poltava, Dovkillya-K, 2008.

Sergeyeva, T. G.: "Kültürdilbilimde Temel Birimlerin Tanımlanması Üzerine", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. H. Saraç, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.50-56.

Skorupka, Stanisław: **Słownik Frazeologiczny Języka Polskiego**, Ed. Eugeniusz Biedka vd., 2.c., Warszawa, Wiedza Powszechna, 1967.

Skorupka, Stanisław: **Słownik Frazeologiczny Języka Polskiego**, Ed. Eugeniusz Biedka vd., 2 c., 4. bs., Warszawa, Wiedza Powszechna, 1985.

Sobol, N. V.: "Kültürdilbilim: Temel Kavramlar", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. H. Erdoğan, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 35-40.

Stanek, Kamila B.: "Kültür-Dil-Gramer Leh ve Türk Atasözlerinin Türkçe Öğretiminde Rolü", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, C.64, sy.1, 2017, s.103-123.

Studzińska, Joanna i Skibski, Krzysztof: "Frazeologizmy Wisławy Szymborskiej w przekładzie. Propozycja kategorii śladu frazeologicznego", **Przestrzenie Teorii,** sy. 25, 2016, s.149-175.

Süer, Ö.Aydın, Dorota Mikolajczyk: **Lehçe-Türkçe Deyimler Sözlüğü**, Ankara, Tiydem Yayıncılık, 2011.

Svetonosova, T.A.: "Bilişsel Dilbilim ve Kültürdilbilim: Özellikler ve Farklılıklar", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. E. Uğurlutan, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.61-66.

Şıraliyeva, Hatalya Romanivna: "Polski ta Ukrayins'ki Frazeolohizmı z Koloratıvnım Komponentom: Zistavnıy Aspekt", Kıyivs'kıy Natsional'nıy Linhvistıçnıy Universıtet-Kafedra Shidnoyi i Slov'yans'koyi Filolohiyi – Kvalifikatsiyna Robota Mahistra, Kıyiv, 2023.

Sztabnicka, Emilia: "Wzory Grzecznościowe w Podręczniku do Nauki Języka Polskiego Jako Obcego Hurra!!! Po Polsku 1", **Acta**

Universitatis Lodziensis Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców, sy.18, 2011, s.211-216.

Tekeli, Selin: "Somatik Deyimler Bağlamında Rusça ve Türkçe Deyimlerin Karşılaştırılması", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.11, sy.34, 2023, s. 48-70.

Teliya,Veronika Nikolayevna: "Kültür Bağlamında Dildeki Deyim Bileşenlerinin Araştırılmasında Başlıca Sorunlar ve Yöntemsel Problemler", **Deyimbilim**: **Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Fatma Ataklı Saçak, Çev. Hanife Erdoğan, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024, s.259-270.

Topkaya, Rabia: "Dilin Aynasında Kültür: Humboldt Felsefesinde Dil – Kültür İişkisi", **Vira-Verita E-dergi,** sy.4, 2016, s.59-71.

Turan, Ümit Deniz vd.: **Genel Dilbilim II**, Ed. Ayşe Sumru Özsoy, Ümit Deniz Turan, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2019.

Tuzcu, Öznur Usta: "Sosyal Medya Söyleminde Türk Anti – Atasözleri", **The Journal of Academic Social Science Studies**, sy.74, 2019, s.243-261.

Vakk, Feliks: **O Somatiçeskoy Frazeologii v Sovremennom Estonskom Literaturnom Yazıke**, Tallin, Akademiya Nauk Estonskoy SSR Otdeleniye Obşçestvennıh Nauk, 1964.

Vasıl'çışına Mariya Oleksandrivna: Frazeolohiya Volıns'kıh Hovirok, L'vivs'kıy natsional'nıy universitet imeni Ivana Franka-Filolohiçnıy fakul'tet-Katedra ukrayins'koyi movı imeni profesora Ivana Kovalıka-Mahisters'ka robota, L'viv, 2021.

Vinogradov, Viktor Vladimiroviç: "Bir Dilbilim Disiplini Olarak Rus Deyimbilimin Temel Kavramları", **Deyimbilim: Geleneksel ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Fatma Ataklı Saçak, Çev. Canan Paşalıoğlu, Ankara, Atlas Akademik Basım, 2024, s.51-86.

Whorf, Benjamin Lee: "Language, Mind and Reality", **Language, Thought and Reality Selected Writings Benjamin Lee Whorf**, Ed. John B.

Carroll, 4. bs., New York, The of Massachusetts Institute of Technology, 1956, s.246-270.

Yapıcı, Fatih: "Rus Ruhdilbilim Kuramları ve Çağrışım Sözlükleri", **İdil Sanat ve Dil Dergisi**, sy.89, 2022, s.13-24.

Yiğit, Murat **Kültürel Etkileşim Bağlamında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi "Arnavutlukta Kültürel Etkileşim Desenleriyle"**, İstanbul, Hiperyayın, 2017.

Zinovyeva, Ye. İ.: "Ülkedilbilim ve Kültürdilbilim Terimleri Üzerine", **Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ed. Olena Kozan, Çev. F. Ataklı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.57-60.

Çevrimiçi Kaynaklar

https://sozluk.gov.tr/

https://goroh.pp.ua/

https://pl.wiktionary.org

https://wsjp.pl/

http://www.lugatim.com/

https://www.dilbilimi.net/

https://pl.glosbe.com/

https://tr.glosbe.com/

https://pl.wiktionary.org

https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce

https://dyktanda.pl/slownik-zwiazkow-frazeologicznych/

https://yedyni.org/zoryani-vstavni-slova-ukrayinskoyi-movy/

http://korusno-znatu.in.ua/category/pryslivya-ta-prykazky/

https://www.kyivdictionary.com/uk/

https://naurok.com.ua/

https://dovidka.biz.ua/

https://dictionary.cambridge.org/pl/

https://monitorwolynski.com/uk

https://pl.bab.la/slownik/polski-angielski/

EKLER

Ek 1. Ukraynaca Kiril Alfabesi[331]

No	Harf	Türkçe Transkripsiyon	Ukraynaca Transkripsiyon	Harfin Sesi	Ukraynaca Örneği	Türkçe Örneği
1	А а	[a]	А	[a]	**А**нанас	Ankara
2	Б б	[be]	Бе	[b]	**Б**орода	Balıkesir
3	В в	[ve]	Ве	[v]	**В**ухо	Vergi
4	Г г	[he]	Ге	[ğ]	**Г**олова	Tekirda**ğ**
5	Ґ ґ	[ge]	Ґе	[g]	**Ґ**удзик	Giresun
6	Д д	[de]	Де	[d]	**Д**ерево	Diyarbakır
7	Е е	[e]	Е	[e]	**Е**кономіка	Edirne
8	Є є	[ye]	Йе	[ye]	**Є**диний	Yelkovan
9	Ж ж	[je]	Же	[j]	**Ж**иття	Jale
10	З з	[ze]	Зе	[z]	**З**уб	Zonguldak
11	И и	[ı]	И	[ı]	Т**и**	Iğdır
12	І і	[i]	І	[i]	**І**деал	İstanbul
13	Ї ї	[yi]	Йі	[yi]	**Ї**сти	Yirmi
14	Й й	[yot]	Йот	[y]	**Й**огурт	Yüreğir
15	К к	[ka]	Ка	[k]	**К**иїв	Kırklareli
16	Л л	[el]	Ел	[l]	**Л**имон	Laleli
17	М м	[em]	Ем	[m]	**М**уха	Merzifon
18	Н н	[en]	Ен	[n]	**Н**ога	Nevşehir
19	О о	[o]	О	[o]	**О**бличчя	Osman
20	П п	[pe]	Пе	[p]	**П**ольща	Polonya
21	Р р	[er]	Ер	[r]	**Р**ука	Ray
22	С с	[es]	Ес	[s]	**С**ерце	Sinop
23	Т т	[te]	Те	[t]	**Т**уреччина	Türkiye
24	У у	[u]	У	[u]	**У**країна	Ukrayna
25	Ф ф	[ef]	Еф	[f]	**Ф**ізіка	Finike
26	Х х	[ha]	Ха	[h]	**Х**ліб	Hakkari
27	Ц ц	[tse]	Це	[ts]	**Ц**укерка	Harfin verdiği -ts sesi hızlıca okunur
28	Ч ч	[çe]	Че	[ç]	**Ч**ерепаха	Çorum
29	Ш ш	[şa]	Ша	[ş]	**Ш**кіра	Şanlıurfa
30	Щ щ	[şça]	Ща	[şç]	**Щ**ока	Harfin verdiği -şç sesi hızlıca okunur

[331] Tetiana Fetsan t.in., **Ukrayinska Mova dla Turets'komovnıh Studentiv**, Тернопіль (Ternopil'), y.y., 2022, s.6.

31	Ь ь	Yumuşatma	м'який знак		**М**ісяць	Ses karşılığı yoktur. Kendinden önce gelen sesi yumuşatır
32	Ю ю	[yu]	Йу	[yu]	**Ю**рист	Yulaf
33	Я я	[ya]	Йа	[ya]	**Я**зик	Yalova

Ek 2. Tamamen Farklı Organ Adı İçeren Deyimler Tablosu

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
być w rękach (w ręku) boga	Tanrının ellerinde olmak	işi Allah'a kalmak	лежати в богів на колінах	*(lejatı v bohiv na kolinah)*	Tanrının dizlerine uzanmak
brać/wziąć nogi za pas	bacaklarını kemerinin arkasına almak	tabanları yağlamak	накивати п'ятами	*(nakıvatı p'yatamı)*	topuklarla hareket etmek
jak, jakby ręką odjął	sanki elle çıkarmış gibi	uçup gitmek / ortadan sır olmak	як (мов, ніби і т.ін.) язиком злизало кого, що	*(yak (mov, nibı , t.in.) yazıkom zlızalo koho, şço)*	bir şey, birini dille yalamış gibi (sanki)
ktoś obchodzi się smakiem	biri tatla ilgileniyor	avucunu yalamak[332]	лишитися (залишитися і т.ін.) з носом	*(lışıtısya (zalışıtısya i t.in.) z nosom)*	burunla kalmak

Ek 3. Sadece Bir Dilde Organ Adı İçeren Deyimler Tablosu

Lehçe Deyim	Birebir Çevirisi	Türkçe Deyim	Ukraynaca Deyim		Birebir Çevirisi
			Kiril Alfabesi	Transliterasyon	
prędzej mi kaktus na dłoni wyrośnie	avucumda kaktüs daha erken büyüyecek	balık kavağa çıkınca / kırmızı kar yağınca	як (коли, доки, поки і т.ін.) рак свисне	*(yak (kolı, dokı, pokı i t.in.) rak svısne)*	kerevit ıslık çalınca
trafiać jak kulą w płot	çite kurşun gibi isabet ettirmek	yanılgıya düşmek	попасти пальцем у небо	*(popastı pal'tsem u nebo)*	parmakla gökyüzüne vurmak

[332] Mutlu, "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Benzer Atasözü ve Deyimlerin Önemi ve Polonyalılara Türkçe Öğretiminde Bunların Kullanımı", s.265.

obejść się smakiem	tatla ilgilenmek	eli boş dönmek	спіймати (вхопити, схопити і т.ін.)/ловити (хапати) облизня	*(spiymatı (vhopıtı, shopıtı ı t.in.)/lovıtı (hapatı) oblıznya)*	reddi yakalamak (avlamak)
stracić rozum	aklını kaybetmek	kafayı üşütmek aklını kaçırmak keçileri kaçırmak zıvanadan çıkmak zihnini oynatmak	втрачати (тратити)/втратити (стратити) розум (глузд)	*(vtraçatı (tratıtı)/vtratıtı (stratıtı) rozum (hluzd))*	aklı (mantığı) yitirmek
krew z mlekiem	sütlü kan	yanağından kan damlamak	кров з молоком	*(krov z molokom)*	sütlü kan
spalić się ze wstydu	utançtan yanmak	yüzü kızarmak	пекти/спекти раків	*(pektı/spektı rakiv)*	kerevitleri pişirmek
skrzydła komuś opadły	birinin kanatlar düşmüş	kolu kanadı kırılmak	опустити/опускати крила	*(opustıtı/opuskatı krıla)*	kanat indirmek
żyć jak pączek w maśle	tereyağında ponçik gibi yaşamak	bir eli yağda bir eli balda (olmak)	як вареник у маслі (у сметані)	*(yak varenık u masli (u smetani))*	tereyağında varenık (smetanada)
czarny charakter	kara karakter	mayası bozuk[333]	сатана з зеленими очима[334]	*(satana z zelenımı oçıma)*	yeşil gözlü şeytan
pęka w szwach	dikişlerde kırılıyor	iğne atsan yere düşmez	[і] голкою (шилом, пальцем) ніде (нікуди) ткнути	([i] holkoyu (şılom, pal'tsem) nide (nikudı) tknutı)	hiçbir yerde (hiçbir yere) iğneyle dürtmek
			один одному на голову лізе	(odın odnomu na holovu lize)	birbirinin kafaya sürünüyor
			ніде [й] голки (пальця) встромити (просунути)	(nide [y] holkı (pal'tsya) vstromıtı (prosunutı))	hiçbir yerde iğneler (parmağın) sokmak (itmek)
niedźwiedzia przysługa	ayının iyiliği	kaş yapayım derken göz çıkarmak	ведмежа послуга	(vedmeja posluha)	ayı hizmeti
barania głowa	koyun kafası	koyun gibi	не всі вдома	*(ne vsi vdoma)*	herkes evde değil

[333] Ömer Asım Aksoy'un Deyimler Sözlüğünde yer alan ifade, TDK elektronik sözlüğünde mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) sozluk.gov.tr, erişim tarihi: 10.05.2025)

[334] Şıraliyeva, "Pol'ski ta Ukrayinski Frazeolohizmı z Koloratıvnım Komponentom: Zistavnıy Aspekt", s.63.

zajączki w głowie	kafada tavşanlar	koyun bakışlı[335]			
zdorowy jak rybie oko, jak ryba, jak koń	balık gözü gibi, balık gibi, at gibi sağlıklı	turp gibi	здоровий як бик, як віл, як кінь	*(zdorovıy yak bık, yak vil, yak kin')*	boğa gibi, öküz gibi, at gibi sağlıklı
wybić (coś) (komuś) z głowy	birinin kafasından birşeyi çıkarmak	aklını çelmek	збивати/збити з розуму (глузду) кого	*(zbıvatı/zbıtı u rozumu (hluzdu) koho)*	birinin aklından düşürmek
odpukać w niemalowane drewno	boyasız tahtayı tıklatmak	şeytan kulağına kurşun nazar değmesin	стукати / постукати у двері до кого	*(stukatı/postukatı u dveri do koho)*	kime kapıyı çalmak
mieć się dobrze	iyi olmak				
mieć się doskonale	gayet iyi olmak	eli ayağı tutmak	живий і здоровий	*(jıvıy i zdorovıy)*	canlı ve sağlıklı
robić wszystko, co w (czyjejś) mocy	gücün yettiği herşeyi yapmak	elinden geleni yapmak	неба (небо, сонце і т.ін.) прихилити для кого, кому, зі сл. радий, здатний і т.ін.	*(neba (nebo, sontse i t.in.) prıhılıtı dla koho, komu, zi sl. radıy, zdatnıy i t.in.)*	kime, kimin için gökyüzüne (güneşe vb.) yaslanmak, mutlu ve yetenekli kelimeleri ile birlikte
choćby sie waliło i paliło	yıkılsa ve yansa bile	iki eli (kızıl) kanda olsa	хоч у воду	*(hoç u vodu)*	suyun içinde bile
znaleźć się między młotem a kowadłem[336]	çekiç ile örs arasında kalmak	aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık	між двох вогнів, зі сл. потрапити	*(mij dvoh vohniv zi sl. potrapıtı)*	iki ateş arasında, düşmek kelimesi ile birlikte

Ek 4. Sadece Ukraynaca – Türkçe Eşdeğerliği Sağlanan Deyimler Tablosu

Ukraynaca Deyim		**Birebir Çevirisi**	**Türkçe Deyim**
Kiril Alfabesi	***Transliterasyon***		
годувати обіцянками (жданиками, пожданиками)	*(hoduvatı obitsyankamı (jdanıkamı, pojdanıkamı))*	vaatlerle beslemek (beklenenlerle, umutlarla)	ağzına bir parmak bal çalmak

[335] TDK elektronik sözlüğünde mecaz sıfat olarak nitelendirilmektedir. ((Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/, 09.05.2025)

[336] Mutlu, "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Benzer Atasözü ve Deyimlerin Önemi ve Polonyalılara Türkçe Öğretiminde Bunların Kullanımı", s.268.

[і] вгору глянути ніколи (нема коли, немає часу і т.ін.) кому	*([i] vhoru hlyanutı nikolı (nema kolı, nemaye çasu i t.in.) komu)*	(ve) kime asla yukarı bakma (zaman yok, vakit yok)	başını kaldırmamak (veya kaldıramamak)
брати / взяти [собі] на ум (на розум) що	*(bratı / vzyatı [sobi] na um (na rozum) şço)*	bir şeyi (kendi) aklına (zihnine) almak	kulağına küpe olmak
набити / набивати [собі] руку на (в) чому	*(nabıtı / nabıvatı [sobi] ruku na (v) çomu)*	(kendi) elini doldurmak	işin kurdu olmak
з голими (з порожніми, з пустими) руками	*(z holımı (z porojnimı, z pustımı) rukamı)*	çıplak (boş) ellerle	eli boş gelmek
затуляти (закривати, замикати, затикати і т.ін.) / затулити (закрити, замкнути, заткнути і т.ін.) рот (рота, уста, грубо пельку і т.ін.).	*(zatulyatı (zakrıvatı, zamıkatı, zatıkatı i t.in) / zatulıtı (zakrıtı, zamknutı, zatknutı i t.in.) rot (rota, usta, hrubo pel'ku i t.in.)*	ağzı örtmek (kapatmak, kilitlemek, tıkamak vb.)	ağzını kapamak
[і] крихти (ріски, росинки і т.ін.) в роті не було у кого.	*([i] krıhtı (riskı, rosınkı i t.in.) v roti ne bulo u koho)*	birinin ağzında kırıntı (çiğ damlası) yoktu	açlıktan ölmek açlıktan imanı gevremek açlıktan nefesi kokmak aç acına
[і] ріски (крихти) в рот не брати / не взяти.	*([i] riskı (krıhtı) v rot ne bratı / ne vzyatı)*	ağza çiğ (ve) (kırıntıları) almamak	ağzına bir lokma koymamak
заглядати в рот	*(zahlyadatı v rot)*	ağız içine bakmak	ağzının içine bakmak
так і проситься в рот (на губу).	*(tak i prosıt'sya v rot (na hubu)*	ağza (dudağa) girmeye can atıyor	
сам у рот лізе (проситься)	*(sam u rot lize (prosıt'sya)*	kendisi ağza sürünüyor (can atıyor)	ağzına layık
[і] комар носа не підточить	*([i] komar nosa ne pidtoçıt')*	(ve) sivrisinek burnu kemirmez	söz yok!
клювати носом	*(klyuvatı nosom)*	burunla gagalamak	şekerleme yapmak gözleri kapanmak
хоч у вухо бгай	*(hoç u vuho bhay)*	yine de kulağa sok	ağzı var dili yok
[і] вухом не вести (вести) / не повести	*([i] vuhom ne vestı (vestı / ne povestı)*	(ve) kulakla götürmemek	kulak asmamak

як (мов, наче і т.ін.) гора з плечей (з пліч) звалилася (спала, впала, зсунулася, зійшла і т.ін.) / звалюється (падає, зсувається, сходить і т.ін.) у кого, кому	*(yak (mov, naçe i t.in.) hora z pleçey (z pliç) zbalılasya (spala, vpala, zsunulasya, ziyşla i t.in.) / zbalyuyet'sya (padaye, zsuvayet'sya, shodıt' i t.in.) u koho, komu)*	sanki birinin omuzundan (omuzlarından) dağ düşmüş (kaymış, inmiş vb.) / düşüyor (kayıyor, iniyor vb.)	sırtından yük kalkmak
сидіти на шиї (на плечах) у кого, чиїй (чиїх)	*(sıditı na şıyi (na pleçah) u koho, çıyiy (çıyih))*	birinin boynunda (omuzlarında) oturmak	sırtından geçinmek
з [лихого] ока; з [лихих] очей, зі сл. трапитися, статися і т.ін.	*(z [lıhoho] oka; z [lıhıh] oçey, zi sl. trapıtısya, statısya i t.in.*	başa gelmek, olmak vb.sözcükler ile (kötü) gözden, (kötü) gözlerden	kem göz
[аж (і)] очі на лоб (на лоба, рідше догори і т.ін.) лізуть / полізли у кого, кому, чиї	*([aj (i)] oçi na lob (na loba, ridşe dohorı i t.in.) lizut'/polizlı u koho, komu, çıyi)*	kimin gözler ağza kadar tırmanıyor / tırmandı (alna, nadiren yukarıya vb.)	ağzı açık kalmak
очі розбігаються / розбіглися чиї, у кого, кому	*(oçi rozbihayut'sya / rozbihlısya çıyi, u koho, komu)*	kimin gözler kaçıyor / kaçtı	gözleri fıldır fıldır olmak